

H 301428 *M. Pol. o. 2971.*

*S. evf /
1917*

MAGYAR

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
— EGYESÜLET FOLYÓIRATA —

BERCZIK ÁRPÁD, JANCÓ BENEDEK ÉS TIMON ÁKOS
IGAZGATÓK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI
HELLER FARKAS.

VIII. ÉVFOLYAM.

1917. DECEMBER.

BUDAPEST, 1917.

Megjelenik évente tizszer, július és augusztus kivételével, minden hó 15-én.

TARTALOM.

	Lap
A Szemle olvasóihoz.	1
<i>Balás Károly</i> : Valutánk és a háborús közgazdaság.	2—18
<i>Czettler Jenő</i> : Hadi telepítések Magyarországon.	19—34
<i>Kovács János</i> : Az akarat szabadság bizonyítása Bergson szerint.	35—49

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK

Közegészségügy:

Népegészségi országos nagygyűlés.	50—56
--	-------

Fajegészségügy:

A német fajegészségtani társaság működése a háború kitörése óta. <i>Hoffmann Géza</i>	57—60
--	-------

Politika:

A béke veszélyei Angliára nézve. <i>Krisztics Sándor</i>	61—64
Németek, szlávok és magyarok. <i>Gárdonyi Albert</i>	65—67
Egyiptom nemzeti törekvései. <i>Krisztics Sándor</i>	68—69

Közgazdaság:

Valutapolitika. <i>Fuchs Albert</i>	69—75
--	-------

Társadalmi politika:

Lakáspolitikai. <i>Giesswein Sándor</i>	75—76
Fiatalkoriúak büntözése. <i>Dempsey J. F.</i>	77—79

Magyar Társadalomtudományi Egyesület:

Damaschke Adolf előadása a harc- és otthonokról.	79—86
---	-------

A Magyar Társadalomtudományi Szemle közli önálló tanulmányokat a társadalomtudományok és főbb segédtudományainak köréből; ismerteti a társadalomtudományok érdeklő közéleti és irodalmi jelenségeit; gyűjti, bírálatosan rendezi és további felhasználásra előkészíti a társadalomtudományok tudományos anyagát. Közli végül a Magyar Társadalomtudományi Egyesület nyilvános ülésein és szakértekezletein tartott előadásokat, fölolvadásokat és vitaközléseket, valamint az Egyesület hivatalos értesítését annak választmányi üléseiről, közgyűléséről és belső életéről. Főcélja a társadalomtudományok tudományos alapon, a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatába állítani, egészséges társadalompolitikai közvéleményt teremteni s a magyar tudományos erőket erre a munkára egyesíteni.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület tagjai a Magyar Társadalomtudományi Szemlét évi 10 korona tagsági díjuk fejében kapják. Előfizetési díja egy évre 30 korona; egy-egy szám ára 2 korona.

A Magyar Társadalomtudományi Szemle részére szánt közlemények, valamint a Szemlére vonatkozó közlések és értesítések a kir. József Műegyetem közgazdasági seminariumába I., Gellért-tér 4. sz., előfizetések pedig az egyesület pénztárának (Magyar bank- és kereskedelmi részvénytársaság, Budapest V., Váci-körút 32. sz.), címére küldendők. Előfizetéseket minden könyvtár is elfogad.

A Szemle olvasóihoz.

A világháború kitörése után közvetlenül tartott választmányi ülés úgy határozott, hogy a felforgó viszonyok között egyesületi életünkkel együtt a háborúnak akkor még remélt rövidebb tartamáig a Szemle megjelenése is szünetelni fog. Kívánatosnak látszott ez a társadalmi életünkre bénítólag ható egyéb körülményektől eltekintve azért is, hogy az ellentétes világnézetek összeütközése a társadalmi életünkön belül elkerültsék és a nemzetben rejlő erők zavartalan együttműködése biztosíttassék.

Ámde a világháborúnak hosszú tartama a f. é. május hóban tartott választmányi ülésünket arra indította, hogy egyesületünk új életrekelteése céljából az első lépéseket még ebben az évben megtegye, nehogy a világháború befejezése készületlenül találjon bennünket. E célból a választmány elhatározta, hogy a Szemle egy füzetét még ebben az évben közre fogja bocsájtani, felhíván ezáltal egyesületünk tagjait az anyagi támogatásra nemcsak azért, hogy tagdíjukat befizetik, hanem új tagok gyűjtése által is.

Egy új, részletes program adásának idejét a világháború jelen forgatagában még nem látjuk elérkezettnek. Ez csak akkor következhetik be, ha a világháború eredményei és tanulságai alapján belső társadalmi életünk kialakulása immár kezdetét vette. A jelen alkalommal csak annak hangsúlyozására szorítkozhatunk, hogy egyesületünk eddigi irányelveihez és hagyományaihoz hiven törekedni fog a közéletünk terén mind erőteljesebben mutatkozó demokratikus irányzatot is a magyar nemzeti állameszme jellegének biztosítására felhasználni.

Az Igazgatóság.

Valutánk és a háborús közgazdaság.

Irta: BALÁS KÁROLY.

1. A háború fejleményei között közgazdasági szempontból egyik legkedvezőtlenebb jelenség pénzünk elértéktelenedése. Egyre hanyatlik pénzünknek úgy vásárlóereje, mint árfolyamértéke a külföldi pénznemekkel szemben.

A vásárlóerő hanyatlása az általános drágulásban nyilvánul meg. E drágulás annyira szemeink előtt lefolyó jelenség, hogy — sajnos — minden gyermek előtt ismeretes már az a folyamat, mely azonban legsúlyosabban a munkájából vagy fizetéséből megélni kénytelen családfentartót érinti. Az intervalutáris pénzértéktelenedés pedig a belső vásárlóerő csökkenésével együtt járó, azzal vonatkozásban levő, habár annak mértékét nem pontosan követő jelenség. Az intervalutáris elértéktelenedés következtében beálló disagio méretei is megdöbentőek az osztrák-magyar valutára nézve. Sokkal nagyobb pénzünk e disagiója a német, de még a bolgár valutáénál is. Méreteire nézve mindennél többet mond az, hogy koronánk értékének ingadozása a semleges külföld jó pénznemeivel szemben háború előtti értékének negyven százaléka körül mozog, sőt ez nem látszik a legutolsó állomásnak.

Vegyük szemügyre pénzünk e kétféle elértéktelenedése közül elsősorban azt, amely a drágulás jelenségében jut kifejezésre. A drágulás, — mint azt e világháború során nagyon jól tudjuk és látjuk — az árak emelkedésében nyilvánul meg. Amiért azelőtt egy koronát kellett fizetnünk, a háborús drágulás folytán többnyire jóval többet kell adnunk.

E háborús drágulás folyamatának socialis szempontból való káros és kedvezőtlen oldala a különféle társadalmi ré-

tegek jövedelemeloszlásának eltolódásában és egymásközötti viszonyának megváltozásában nyilvánul meg elsősorban. Míg egy kisebbségnek jövedelme, főleg a háborús conjuncturák kihasználása, a hadi nyereségek folytán sokkal nagyobb mértékben növekedett, mint amennyire megélhetési viszonyai megrágultak, addig a többségnek jövedelme nem nőtt, vagy sokkal kevésbé nőtt csak meg a háború alatt, a háborús drágulás mértékénél. Sőt vannak társadalmunknak olyan szerencsétlen kategóriái is, amelyeknek jövedelme éppen, a háborús viszonyok következtében a háború előtti jövedelmének névleges pénzbeli értéke alá is csökkent. A háború előtt megállapított haszonbér-jövedelemből, életjáradékból, házbérből stb. élők csoportját is ide lehet már sorozni, kiknek jövedelmét a megnőtt közterhek nem jelentéktelenül csökkentették azonfelül, hogy a jövedelmük tartalmát alkotó pénzüsszegek vásárlóereje szinte szemlátomást fogyott és fogy.

De mit szóljunk azokról, akiket a háború kenyérkeresőjüktől, jövedelmi conjuncturáiktól fosztott meg?

A háborus drágulás jelensége olyan függöny, amely sok szenvedést takar el. A conjuncturákat élelmesen, sőt lelkiismeretlenül kihasználó szerencsés üzletek meggazdagodottjai náluk hasznosabb emberek révén és nyomorán át jutottak el parasitá sikereikhez. Ezért a háborus drágulás problémáját szigorúbb ethikai szemüvegen kell elbirálnunk, mint más korszakok drágasági kérdéseit. Bajainak orvoslásában pedig az igazságosságnak, méltánylásnak és megtorlásnak fokozottabban és határozottabban kell érvényesülniök, mint egyébkor.

2. Pénzünk — a háború folyamán különös gyorsasággal történő — elértéktelenedésének legfontosabb okaira vessünk ezekután egy pillantást. Nem lehet itt kimerítő felsorolásról szó — hiszen ez óriási kutató és adatgyűjtő munkát igényelne — hanem csak néhány szembeötlő fontos ok megemlítéséről. Ilyenek a következők.

A megcsökkent és megnehezedett termelés és behozatal viszonyai miatt egyrészt, másrészt pedig a nagyobb és gyorsabb fogyasztás, továbbá a megnehezedett forgalom miatt számos fontos jószágnak csökkentek meg a rendelkezésre álló készletei. A kínálat tehát már ezek miatt, a mondhatni reális okok miatt is, viszonylag meggyöngült a kereslettel szemben. Ezeket

a reális drágító okokat azonban nyomon követték és jelentékenyen felfokozták a spekulatív, üzérkedési érdekből való árfelhajtó műveletek. A készletek összevásárlása, lánczereskedés, és a drágító, conjunkturakihasználó műveleteknek a háború folyamán kieszelt, vagy nagyranőtt különféle változatai megtették a többit. A monopolizáló kínálattal ideges, kellő szervezet és érdekvédelem nélkül álló kereslet és fogyasztás áll szemben, mely most részben a háborús gazdasági viszonyok indokolt hatása alatt, de részben a jövedelemmel való gazdálkodás házárdabb, nagy árak megadásával szemben kevésbé ellentálló — ugyancsak háborús — pszichológiai okok miatt is szinte bírálat nélkül fogadja el a sokszor hihetetlen nagyságú árak ajánlatát.

Hogy azonban ezek a most jelzett körülmények a drágulást, illetve pénzünk vásárló erejének csökkenését oly nagy mértékben és szinte természetesnek tetsző, oly automatikus gyorsulással gördítsék előre, mint az szemeink előtt lefolyik, ehhez még egy főtényezőnek kell hozzájárulnia, t. i. a gazdasági forgalmunkban circuláló és fizetési hatalmat adó pénzüsszegek egyre nagyobb mérvű gyors szaporodásának. Az állam sok pénzt csinál, a vállalkozók sok pénzt keresnek, tehát egyre több és több pénzüsszeg áll rendelkezésre. A hadiszállítók, a jó üzletet csináló termelők jövedelmeit és nyereségeit alkotó milliók és milliárdok valamennyien fizetési és vételi hatalommal felruházott pénzüsszegek is, amelyek nagy vagy legnagyobb részben a gazdasági élet forgalmában az adásra és megvételre kerülő javak kínálatával szemben a kereslet oldalára állanak és tovább emelik az árak színvonalát. Az árdrágító nyereség mint jövedelem tehát ismét csak árat drágító keresleti összeggé válik a pénz körforgásában, mely körforgásnak minden nyomához drágulás tapad. A pénz elértéktelenedése tehát az automatikus körforgásban, sokkal élesebb határozottsággal és megfelelő ellenhatások és ellentétes gazdasági erők híján, sokkal gyorsabban és biztosabban megy végbe a háborús viszonyok között, mint máskülönben.

Ez korántsem igazolja azonban az u. n. kvantitatív pénzürtékelméletnek azt a felfogását, hogy a pénz értéke annak mennyiségétől függ. A kvantitatív elmélet, — eltekintve attól, hogy a valutáris ércpénzre gondol főleg, tehát a sok aranyra,

— a pénzmennyiséget keletkeztető ok — *primum agens* — gyanánt állítja oda, melynek okozata a többi következmény, t. i. a drágulás. A mi háborús valutánk alakulásáról azonban a mostani sok papírpénz nem a pénzoldalon, hanem a kereslet és kínálat oldalán előállott körülményekből keletkező okozat csupán: éppen annak a következménye, hogy a háborús állam óriási módon megnövekedett vétel és fizetési szükségleteinek lebonyolítására gazdasági életünk a kellő mennyiségű valutáris jó pénzzel nem rendelkezett. Tehát éppen annak a pénznek *hiánya* miatt — melynek mennyiségét a kvantitatív elmélet a pénzérték okának állítja oda — volt kénytelen az állam, helyesebben a jegybank a sok fedezetlen bankjegyet, tehát lényegében papírpénzt kibocsátani. E fedezetlen bankjegyeket leghelyesebb szerintem a jóanyagu valutáris pénzzel ellentétben immaterialis tőkeigazolványnak,¹⁾ a valódi pénzt helyettesítő hiteleszköznek tekintünk.

3. Háborus valutánk betegségének diagnosisa ekként abban állapítható meg, hogy kevés valódi pénz (valutáris ércpénz, beváltható bankjegy) mellett sok fizetőtőke circulál gazdasági forgalmunkban. Pénzinflatióink ennek megfelelően nem teljes értékű ércpénzzel vagy jófedezetű bankjeggyel való inflatio, hanem ezeket nélkülöző módon alkotott immateriális pénzösszegekkel (tőkékkel) való inflatio, mely pénzösszegek külső igazolványai, fizetési eszközei ennél fogva nem lehetnek jófedezetű bankjegyek.

A fizetési összeg és fizetési eszköz (pénzösszeg és pénzdarab) természetesen mindig valamely viszonyban és összeköttetésben áll egymással. A metallistikus pénzrendszerek normális állapotában ez a viszony abban nyilvánul meg, hogy a fizetési hatalmat megadó és lemérő pénzösszeget közvetve, vagy közvetlenül ércpénzzel vagy jófedezetű bankjeggyel tudjuk igazolni s mintegy megtestesíteni.

A háborus valutának állapotában ellenben a háború előtti időkhöz képest abnormális mértékben megszorodott pénz-

¹⁾ A fizetési eszközöknek a tőkéhez, mint fizetési hatalomhoz való viszonyáról és természetéről lásd: *A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában*. Budapest, Eggenberger 1913. cz. könyvnek a tőkéről szóló fejezetét, valamint *A pénz csereértéke* cz. munkámat (Közgazdasági Könyvtár M. Tud. Akadémia kiadása, Budapest Grill 1917.).

összegeket nem tudjuk többé ily jó fizetési eszközökben megtestesíteni, hanem csupán papírpénzhez hasonló kétesfedezetű bankjegyekben.

Röviden úgy jellemezhetjük háborus valutánk krisisét, hogy az elsősorban nem a fizetési *eszközök*, hanem a fizetési *összegek* krisise. A háborus állam a rendkívüli szükségletek nyomása alatt ugyanis különféle hitelműveletek útján annyi új fizetési összeget (pénzösszeget) volt kénytelen gazdasági életünk forgalmába beledobni, amennyit valutarisan jó pénzzel megközelítőleg sem birt megtestesíteni (financirozni). Financirozta tehát úgy, ahogy lehetett, háborus valutával: fedezetlen vagy nem kellő fedezetű bankjeggyel. A sok háborús bankjegy (lényegében papírpénz) ekként következménye és kísérő jelensége csupán a háboruban nyomban teremtett sok *pénzösszegnek*.

Ez a rengeteg, a háboru hitelműveletei által teremtett pénzösszeg azonban fizetési hatalmat rejt magában. Ily módon gazdasági életünkbe igen nagy mennyiségű, új fizetéshatalmu összegek csusznak be, melyek egyre inkább felhigítják pénzösszegeink egységeinek (a koronának) fizetési erejét.

Ha a gazdasági forgalmunkba belépő minden új pénzösszeg realis ellenértéket, t. i. ujonnan termelt vagy beszerzett jószágot is hozna magával, akkor természetesen bármily nagy új pénzösszegek többlete sem okozhatna inflációt. A háborus valutának azonban éppen az a sajátossága, hogy míg egyfelől igen nagy új pénzösszegek keletkeznek, a másik oldalon azonban ezzel szemben egyrészt rengeteg jószág pusztul el magában a háboruban, másrészt pedig az általános fogyasztásban is igen sok készlet elfogy anélkül, hogy reprodukálódna. Ha most még hozzávesszük ehhez azt a körülményt, hogy az állam háborus szükségleteit a békeidőbeli áraknál rendszerint jóval drágábban fizeti meg, világosan áll előttünk a helyzet: rengeteg új pénzösszeg nyomul be a gazdasági élet forgalmába, amelynek realis ellenértéke gyanánt viszonylag egyre fogyatékosabb jószágkészlet szerepel úgy a kellő reproductio nélküli fogyasztás, mint a háborus jószágpusztulás folytán. A következmény: nagy kereslet, gyöngye kínálat a legfontosabb javakban. Rengeteg, de egyenlőtlen és egésztelen eloszlású pénzösszeg a forgalomban viszonylag megfogyatkozott árumennyiséggel szemben. Mindehhez elmérge-

sító és felfokozó tényezőként járulnak hozzá a sokféle nyereszkeskedő üzérkedés, a conjuncturák kiméretlen, sőt bűnös kihasználásának visszaélései.

Ezt a jelenséget érzik a társadalom széles soktagú rétegei a háborús drágaság, az árak szertelen felszökése alakjában.

Nézzük elsősorban az élelmiszerek megdrágulásának hatását hazai viszonyainkra vonatkoztatva. E háború alatt rendelkezésünkre álló élelmiszereinket túlnyomórésztben mezőgazdaságunk termeli közvetve, vagy közvetlenül — egy kisebb részük pedig a külföldről — nagyrészt még a háború előtt behozott készletekből származik. Minthogy az élelmiszereknek mindenki fogyasztója, drágulásuk mindenkit érint, aki azokat jövedelméből vásárolni kénytelen. Hazai viszonyaink szempontjából azonban az élelmiszerdragulás hatására vonatkozólag különös súlylyal két körülmény veendő figyelembe, t. i., hogy hazai népességünk túlnyomórésztben a mezőgazdasági őstermelés körében él és hogy az élelmiszerek drágulása vagy még helyesebben a kinek-kinek saját fogyasztására megszerezhető élelmiszerekért hozandó áldozat és a megszerzés lehetősége falvak és városok, őstermelő vidékek és fogyasztógócspotok szerint különböző. A legfontosabb élelmicikknek, a gabonának drágulása a legkisebb mértékű az idejében való ármaximálás folytán. Ennek következtében a mai háborús viszonyok között a kenyérdragulás maga nem is okoz problémát. Sokkal nehezebben érezzük azonban a mennyiség szűkösségét, minthogy különben is gyöngye háborús gabonaterméseinket sem fogyasztthatjuk el magunk.

A mezőgazdasági élelmiczikkek körül tehát a háborús drágaság problémájában főleg a hús, burgonya, baromfi, zöldségfélék, hüvelyesek és a gyümölcs játszák a főszerepet. Ezzel meg van adva egyszersmind az élelmiszerdragulás Magyarországra vonatkozó hatásának természetrajza is: a városi jellegű, a kizáróan iparos kisebb existenciák, a fizetésből élő tisztviselők, valamint a kizárólag ipari munkabérből élők keservesen érzik és sínylik azt. (Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a munkabérek egyes szakmákban szintén rendkívüli emelkedést mutatnak a háború alatt.) A túlnyomórésztben őstermelő falusi lakosság ellenben többnyire hasznát

látja az élelmiszerek drágulásának, mert a falusi őstermelés körében élő lakoságnak úgyszólván mindegyik kategóriája tud valamit termelni e nagyértékűvé vált élelmiszerekből. Innen van, hogy falusi népességünknek aránylag csak igen csekély része szenvedett helyzetrosszabbodást az élelmiszerek megdrágulása következtében. Sokkal inkább érzi a rossz termés és szárazság természeti körülményeinek súlyát.

A mezőgazdaság termelte élelmiczikkek háborús drágasága tehát hazai népességünknek csak kisebbik részére nézve mondható hátrányosnak. Igaz, hogy ez a kisebbik rész annál kevesebben érzi annak átkát.

Hogy Magyarország túlnyomóan őstermelő jellegénél fogva a népességnek jelentékeny, vagy nagyobb hányada fordíthatja hasznára a mezőgazdasági termények drágulását, ez a körülmény hazánk népességére nézve e részben viszonylag kedvezőbb átlagos socialis-gazdasági conjuncturát jelent a háborúban Ausztria és Németország lakosságánál. Ezzel azonban a háborúnak ránk nézve gazdaságilag kedvező conjuncturái ki is vannak teljesen merítve, eltekintve attól, hogy a mezőgazdasági termények drágulása folytán előálló nemzeti nyereségeinket felemésztik és visszaszármaztatják Ausztriának az iparcikkek még nagyobb méretű áremelkedéseinek jövedelmei.

A nem mezőgazdasági származású élelmiczikkek háborús drágulása kizárólag a készletek birtokában levő kereskedelemnek s a továbbdrágító közvetítő kategóriáknak válik hasznára. Az ország lakosságának túlnyomó része tehát ennek csak hátrányait szenved meg a kevés számú nyereszkezővel szemben.

4. Micsoda hatásai, illetve hátrányai vannak most már ennek a nagymértékű pénzelértéktelenedésnek? Ebben a tekintetben is csak egy-két fővonással való vázolást engedhetünk meg magunknak.

Ha a pénz csereértékének csökkenése, mely a másik oldalról drágulást jelent, minden áruval szemben szigorú arányossággal menne véghez és hogyha mindenkinek a jövedelme a dráguláshoz mért szigorú arányban meg is növekednék egyszersmind, akkor — eltekintve bizonyos intervalutáris hatásoktól — a pénzelértéktelenedés inkább külső kellemetlenség-

gekkel járó, de mélyebb társadalmi jelentőséggel nem bíró folyamat volna. Csakhogy a pénzértéktelenedés problémájának súlya éppen abban van, hogy ez a jelenség egyenlőtlenül megy végbe, minekfolytán egyes társadalmi osztályokra nézve igazságtalan sorsrosszabbodást, másokra ugyanilyen helyzetemelkedést jelent. A drágulás a különböző javakkal szemben különböző arányban jelentkezik egyrészt, másrészt pedig ezzel szemben és ennek következtében egyes emberek jövedelme a drágulás arányát jóval felülmuló mértékben nő meg, a többieké ellenben távolról sem tud lépést tartani a drágulás mértékével. Hogyha pedig az elsőrendű szükségletek tárgyai azok, melyekben a drágulás a legjobban érezhető, akkor ez azt is jelenti, hogy itt a pénzértéktelenedés széles társadalmi rétegek életmód leromlásával, vagy nyomorával jár, amelynek árán másrészt viszont nagy vagyonok harácsolódhatnak össze.

Miképpen találók ezek a szempontok hazai viszonyainkra vonatkozólag? E részben elsősorban az a kérdés, hogy mely cikkekben való drágulás érinti legérzékenyebben széles társadalmi rétegeinket és hogy mely társadalmi rétegek jövedelmei tartanak lépést, emelkedtek föléje, vagy maradtak alatta a pénzértéktelenedés mértékének?

Röviden az élelmiszerek, iparcikkek és a bányatermékek nagy csoportjára terjeszkedünk itt csupán ki. Egyes javak drágulási hatásának jó vagy rossz voltára vonatkozólag főleg az az irányadó, hogy az illető jószág megdrágulása minket főleg mint termelőket, közvetítőket, vagy fogyasztókat érdekel-e? Ha főleg fogyasztói minőségben ér minket a drágulás, akkor ez a jelenség jövedelemapasztóan hat reánk s így kedvezőtlen. Ha ellenben az általunk termelt javak drágulása nagyobb mérvű a fogyasztottakénál, vagy több drágult jószágot termelünk, mint amennyit fogyasztunk — vagyis főleg mint termelőket érdekel a drágulás —, úgy jövedelemnövekedést jelentő, kedvező tünet az reánk nézve. A közvetítőre, a kereskedőre nézve mindennemű javak drágulási irányzata kedvező tünet, mert a drágulási irányzat tulajdonképpen az árak fel-emelésének lehetőségét rejt magában, amit minden valószínűség szerint a kereskedő és közvetítő tud a piacon a legügyesebben kihasználni a maga javára.

5. Néességünk nagy többségére sokkal kedvezőtlenebb hatást gyakorol a mezőgazdasági termények áremelkedésénél az ipari cikkek háborús drágulása. Ezen a téren még fokozott módon érezzük megfelelő terjedelmű hazai iparunk hiányának káros közgazdasági következményeit, amelyeket nem ellensúlyozhat eléggé mezőgazdasági termelésünk háborús conjunkturája sem.

Az ipari cikkek drágulásának a mezőgazdaságiak drágulásánál kedvezőtlenebb hatását Magyarországra nézve főleg a következő körülmények okozzák.

Magyarország ipari fogyasztását főleg Ausztriából fedezi az iparcikkdrágulás nyereségei tehát külföldi és nem hazai termelőket gazdagítanak. Míg a mezőgazdasági cikkek drágulása néességünk nagy részének jövedelemnövekedését jelenti, addig az importált iparcikkek háborús drágulása, a lakosság egy kis töredékét kivéve, néességünkre súlyos általános áruúzsoraként nehezedik egy csekély százaléknyi kereskedő, közvetítő és a külföldi gyáros javára. Nemzetközi háborús forgalmunkat tekintve pedig a külföldi származású iparcikkek drágasága folytán szenvedett kárunk túlszárnyalja a mezőgazdasági conjuncturából külföldről eredő hasznunkat. Növeli a helyzet visszásságát még, hogy a nevezetesebb mezőgazdasági termékeknek ármaximálásával szemben az iparcikkek ármaximálása terén igen kevés történt s ez a kevés is csak a legutolsó időben, későn. A háborús nemzetközi csereforgalomban ekként ezen a révén is indokolatlan károsodást szenvedtünk.

A bányatermékek háborús megdrágulásának hatásáról (itt főleg a tüzelőanyagok jönnek figyelembe) lényegében ugyanazt mondhatjuk, mint az iparcikkekéről.

Ha most már úgy a mezőgazdasági, mint az ipari és bányászati termékek háborús megdrágulásának országunk társadalmára gyakorolt együttes hatását nézzük, akkor meg kell állapítanunk, hogy mind e három irányból származó drágulás legnyomasztóbb és legconcentráltabb kedvezőtlen hatását azok a fizetésből, háború előtt megállapított mértékű haszonbérből, járadékából, munkabérből stb. élő kategóriák viselik, akik e különböző irányú drágulások egyikét sem fordíthatják a saját haszunkra.

A mezőgazdasági és ipari termelők természetesen előnyükre kihasználhatják ezzel szemben a drágulás conjunkturáját. Mezőgazdasági termelőink nyereségét azonban lényegesen ellensúlyozza a termelésünknel nélkülözhetetlen bányászati és ipartermékek drágulása. Ugyanezt lehetne mondani az ipari termelőkre vonatkozólag, csak hogy ezeknél az őstermelési nyersanyagok drágulásának áthárítási lehetőségei általában véve jóval könnyebbek és többfélék, — az ármaximálási viszonyok rájuk nézve kedvezőbb helyzetétől eltekintve is.

A háborús drágulásból a legnagyobb arányú tiszta hasznot a kereskedők, a javak forgalmának különféle közvetítői és spekulánsai húzzák, akik egyaránt kihasználják a maguk javára úgy a mezőgazdasági, mint az ipari és bányászati termékek drágulási irányzatát.

Pénzünknek háborús elértéktelenedése ekként súlyos következményű gazdasági helyzeteltolódásokkal és a jövedelemeloszlási viszonyok olyan megváltozásával kapcsolatos, mely a tömegek szemében nem indokolatlanul tűnik fel igazságtalan és ellenszenves színben. De talán még súlyosabb természetű bajokká lesznek azok a következmények, melyek főleg csak a jövőben fognak a pénznek háborús értékcsökkenése nyomában beállani. Itt elsősorban arra gondolunk, hogy emellett az értékesítés mellett nem egy számos tagot számláló társadalmi réteg kerül viszonylag alacsonyabb rendű és feltétlenül rosszabb életmódra szorított helyzetbe, egy hirtelen meggazdagodott kisebbség összehasonlíthatatlan helyzetjavulásával szemben. A háboru bajai, mesterséges háborús segélyei ideig-óráig narcotizálják a társadalmat súlyos csapásaiban, de a háborús pénzelértéktelenedés folytán kétségbeejtő jövedelmi és megélhetési helyzetbe jutott társadalmi rétegek keserősége majd csak a háború után alakulhat ki chronikus társadalmi bajok forrásává, amikor a hazajött kenyérkeresőket szűkölködő család és kétségbeejtő megélhetési viszonyok fogadják.

Nem érthetünk tehát egyet azoknak, a főleg a háborús conjunkturáknak hasznát látott egyéneknek, a felfogásával, akik a pénz háborús elértéktelenedésének bajait kénytelenek ugyan elismerni, de e bajokat nem annyira a megértő szociális érzék szemüvegén keresztül, mint inkább csak abból

a szempontból nézik, hogy a pénz intervalutáris és csereértékbeli elértéktelenedése háborús nyereségeik nagyságát viszonylag mennyire szállítja le. A pénzértécsökkenés bajainak megszüntetésére irányuló politikának azonban igazi közszempontból kell ezt a problémát felfognia. Nemcsak arra kell tehát gondolnia, hogy pénzünk háborús disagiójának mi volna a legegyszerűbb megszüntetési módja, hanem ennél jóval mélyebbre kell kiterjesztenie orvosló gondoskodását, nevezetesen arra kell törekednie, hogy a háborús pénzértécsökkenés következtében egyes társadalmi rétegekre nézve beállott igazságtalan helyzetrosszabbodások lehetőleg ismét reparáltassanak és ezeknek az osztályoknak előbb megszokott jövedelemeloszlási viszonylagos helyzete ismét visszaállítható legyen. Szóval a közgazdasági orvoslás ne csak arra törekedjék, hogy megjavítsa azok pénzét, akik a háboruban hozzájutottak, hanem hogy a pusztá valutapolitikán túlmenőleg lehetőleg in integrum restituálja azoknak a társadalmi rétegeknek a helyzetét is, amelyeknek helyzete a háborús pénzértéktelenedés következtében lényegesen mélyebbre süllyedt.

Ennek előrebocsátásával próbáljunk röviden hozzászólni a kilábolás módjaihoz.

Valutánk megjavításánál irányadóul annak a háború előtti értékével, illetőleg nemzetközi árfolyamával szemben mutatkozó disagio nagysága szolgál. A feladat tehát olyan valutának a létrehozása, melynek nemzetközi (intervalutáris) értéke lehetőleg megfeleljen a háború kitörését megelőző valamely időpontbeli értéknek. Szóval a háború folytán előállott intervalutáris disagio volna eltüntetendő. Ezzel együttesen és megfelelően ismét felemelkednék annak csereértéke (vásárlóereje) is. E feladat elérésére¹⁾ kétféle út kínálkozik: vagy a mostani pénzt tenni újra értékessé (egészen vagy megközelítőleg olyan értékűvé, mint volt a háború előtt) még pedig úgy intervalutáris, mint vásárlóerő (csereérték) szempontjából, vagy pedig új valutarendszer, illetve új kellő jóságú pénz

¹⁾ Más kérdés ismét, hogy teljes eredménnyel sikerülne-e a feladatot megoldani vagy sem. A főnehézség itt abban az előre ki nem számítható kérdésben van, hogy pénzünk intervalutáris disagiójának megszüntetése esetén is, mennyire sikerül annak belső vásárlóerejét is visszaállítani, vagyis mennyire szüntethető meg a drágaság.

kibocsátásával, amelyre a jelenlegi pénz tényleges csereértékének és disagiojának megfelelően, bizonyos kulcs szerint leszállított névértékkel cserélődnék be (devalvációs becserélés.)

7. A devalvatio kérdésének tárgyalását más alkalomra tartom fenn; nézzük tehát az első módot, t. i. valutánknak a régi értéküre való megjavítását. E részben mindjárt azt kell megállapítanunk, hogy jelenlegi háborús pénzrendszerünk megjavításának legfőbb nehézsége az Ausztriával közös valuta körülményében rejlik. Az Ausztriával való gazdasági közösség feltétlen hivei és gazdasági önállóságunk törekvéseinek lenézői, akik közül egyik-másik bankszakértőként is szerepelt 1908-ban, — ugyancsak nem látták előre ezt a háborús eshetőséget. Az ő szemeik előtt gazdasági önállóságunknak veszedelmei és nem előnyei lebegtek főleg.

Háborús valutánk megjavítását t. i. pénzünk vásárlóerejének és nemzetközi árfolyamértékének emelését a kivitel fokozásában és az ezt elősegítő többtermelésben gondolják el az osztrák és a német, de legnagyobbrészt a mi finanszpolitikusaink is. A fizetőképes külföldre kivitt árúink ugyanis a nemzetközi csereforgalomban reális ellenszolgáltatásokat jelentenek részünkről a külföldi valutával szemben, javítják fizetési és kereskedelmi mérlegünket és ezáltal valutánkat is. Ennek folytán minél többet termelni, minél többet kivenni az ország földjéből és gazdasági javaiból, hogy minél többet exportálhassunk és valutánkat minél jobban javíthassuk, — a jelszó. Ez a gazdasági jelszó tényleg megfelel minden jó osztrák és minden jó osztrák-magyar ember és gazdaságpolitikus érdekeinek. Külön *magyar* szempontból azonban nagy bökkenője is van ennek a dolognak, mely mélyen belevág a mai magyar nemzeti érdekekbe. Ezt a szempontot tehát némcsak látnunk, hanem éreznünk is kell, vagy kellene inkább.

Valutánk ugyanis Ausztriával közös valuta. A megjavítandó valutamennyiségnek túlnyomó része, körülbelül kétharmada nem Magyarország, hanem Ausztria nemzeti vagyona. Most pedig, amikor e háborús, közös és túlnyomórészt osztrák valutának a megjavítása volna szükséges, arról van szó, hogy a megjavítás óriási áldozatot, korántsem a valuta mennyiségében való vagyónrészségünk quotája szerint, hanem túlnyomórészt egyedül Magyar-

ország viselje, annál az oknál fogva, hogy a valutajavításra alkalmas kiviteli cikkek nemcsak hogy nem telnek ki Ausztriából, annak a megjavítandó valutáris összegekben való vagyonrészessége arányában, hanem ellenkezőleg: a kiviteli cikkek túlnyomó részének Magyarország a termelője, mely e közös valutának körülbelül csak egyharmad részben tulajdonosa. Más szóval ez azt jelenti, hogy Magyarországnak háborús valutája megjavítása céljából körülbelül háromszor akkora erőfeszítést kell tennie e valutának Ausztriával való közössége miatt, mint hogyha csupán a reánk eső hányadot kellene a magunk erejéből megjavítanunk. Ha pedig a háborús conjuncturák között külön önálló gazdasági berendezkedésünk és valutánk lett volna, akkor ez utóbbi semmiféle javításra sem szorulna ma: jó pénzünk volna, mert éppen a háborúban a mi kereskedelmi mérlegünk *activ*, a háborúban legértékesebb mezőgazdasági termékeket mi nem behozzuk, hanem azokból kiviszünk s így a saját szükségleteink fedezésén túl való minden s főleg Ausztria számára átengedett mezőgazdasági termékünk a mi valutánk jóságát és agióját biztosította volna a külföldi s főleg az osztrák valutával szemben.

Háborús rossz valutánk és az ebből folyó második rossz, hogy megjavításának munkája és áldozata túlnyomólag mi reánk vár — szintén gazdasági önállótlanágunk következménye. Ennek megállapítása azért fontos és tanulságos, mert a mi közönségünket eddig többnyire csupán a gazdasági közösség feltétlen előnyösségének dogmájában nevelték nemzeti önbizalmunk rovására.

A valuta megjavítására hivatott kivitel célját szolgáló cikkek ugyanis túlnyomólag közvetve vagy közvetlenül mezőgazdasági anyagok. Ausztriának ilyenek a kivitel céljaira legfeljebb csak kis mennyiségben állanak aránylag rendelkezésre. Segítsen tehát ebben is a gazdasági gyarmat: Magyarország. Magyarország háborús és háború utáni hivatása ebből folyólag kétrendbeli súlyos áldozat a túlnyomórészben osztrák nemzeti vagyont alkotó közös valuta érdekében. Az áldozat egyik része, hogy le kell mondania arról, hogy valutajavításra alkalmas mezőgazdasági termékeink nagyobb részével valutánkat javítani lehessen. Termékeink e részét

ugyanis Ausztriába visszük ki, illetve a hadsereg osztrák contingensének ellátására engedjük át elértéktelenedett közös pénzért. Áldozatunk másik része pedig az a feladat, hogy ezenfelül feszítsük meg erőinket, hogy minél többet exportálhassunk mezőgazdasági termékeinkből és nyersanyagainkból az Ausztriának átengedett mennyiségen felül a vámkülföldre, hogy a kétharmad részben osztrák valuta megjavításának munkáját is elvégezzük. Erre a célra szolgáljon a többtermelés.

Maga a többtermelés gondolata és követelménye kétségbevonhatatlanul szükséges és helyes. Többet kell termelnünk, hogy gazdasági életünk és helyzetünk javuljon és hogy háborús terheinket jobban tudjuk elviselni. Ez kétségtelen.

Kétségtelen azonban az is, hogy többtermelésünk eredményét nem fordíthatjuk gazdasági önállótlanóságunk folytán kizárólag saját nemzeti vagyonosodásunk és háború utáni talpraállásunk javára, hanem hogy annak eredményét főleg a gazdasági és valutáris közösségből származó elmaradt hasznok (t. i. hogy az Ausztria javára átengedett mezőgazdasági termékmennyiségeink nem szolgálhatnak valutánk javítására) és az ugyanebből származó fokozott és körülbelül háromszorosnak mondható valutajavító erőfeszítéseink szüksége (mert $\frac{2}{3}$ részben nem a mi valutamennyiségünk az, melyet javítanunk kell) nyelik el. Mindezekért az elmaradt hasznokban és fokozott erőfeszítéseinkben megnyilvánuló specialis valutajavító szolgálatainkért pedig egy fillér ellenértéket sem áll módunkban Ausztriától követelnünk.

8. Megállapíthatjuk az eddigiekből is, hogy Magyarországnak a közös valuta megjavítása érdekében tett elmaradt hasznai és kifejtendő erőfeszítései sysiphusi munkát jelentenek.

Nyersterményeinknek mindenáron erőltetett kivitele nemzeti anyagkészleteinknek veszedelmes tékozlásához is vezethet. A többtermelés jelszavánál tehát erős kritikával kell élnünk. Addig természetesen, ameddig e többtermelés mezőgazdasági üzemeink teljesítőképességének tökéletesítését, fokozását illeti, érdekeinkkel teljesen egyező ez a jelszó. Az ily jobb gazdálkodásnak természetes következménye is a nagyobb,

erőteljesebb agrárkivitel lehetősége. Az olyan u. n. »többtermelés« azonosban, mely természeti kincseinknek, őstermelési anyagainknak egy kizsákmányoló export céljaira való felhasználásában áll csupán vagy elsősorban, lehet Ausztria vagy Németország érdeke, de nem a miénk.

A valutajavítás érdekében országunk őstermelvényeit ki-méletlenül kizsákmányoló kivitelnél sokkal jobb és produktívabb mód valutánk megjavítására az önálló magyar valutának és közgazdasági berendezkedésnek a megvalósítása.

Igazán reális *többtermelés* az volna, mely nem csupán őstermelvényeink és nyersanyagaink gyarmati jellegű kivitelének fokozását látná legfőbb céljának, hanem az, amely *többtermelési ág*nak megteremtésével is gazdagítaná nemzeti vagyonságunkat. Ne feledjük el, hogy mezőgazdaságunk belterjességének reális és tartós alapja csak ezzel karöltve kifejlődő megfelelő terjedelmű hazai iparunk lehet. Csak ez biztosíthatja azt az óriási hasznót a saját országunk számára, mely nyereszterményeinknek iparcikkékké váló feldolgozásából származik s amely jelenleg elsősorban Ausztriának jut osztályrészül. Csak egy megfelelő terjedelmű belföldi ipar adhat állandó munka- és megélhetési alkalmakat munkásnépünk ama vállalkozó szellemű contingensének, mely a kivándorlók tömegét adja ki és népességünknek csak egy ilyen megfelelő belföldi ipar által felfokozott fogyasztóképessége, valamint városi és ipari lakosságunknak ez által megnövekedett számaránya adhatja meg mezőgazdaságunknak a jövőben azt a jól fizető biztos fogyasztó-piacot, mely felmentene attól a szükségtől, hogy mindenáron agrártermékeink kivitelére kelljen törekednünk. Legyünk ugyanis tisztában azzal, hogy agrárkivitelünknek jelenleg szinte sohasem remélt conjuncturái a háború után aligha lehetnek hosszúéletűek. Mihelyt a háború után újra felszabadul a világkereskedelem, akkor Németország, sőt Ausztria sem fogja többé drágán fizetni a mi terményeinket, amikor a tengerentúlról sokkal olcsóbban kaphatja azokat. A tengerentúli országokban pedig rengeteg felhalmozott készlet várja a nagy európai fogyasztópiacok felszabadulását.

A háború folyamán rengeteg módon felszaporodott belföldi tőkének productív gyümölcsötvetése is ilyen többtermelési

ágnak megalapozásában álló többtermelést sürget. Ez volna módja egyszersmind e tőkékben foglalt pénzüsszegek értékének a megjavítására is a háboru után, ha t. i. a pénzinfláció következtében felhalmozódott és hig vételerejü új tőkék közgazdasági és termeléstechikai szempontból is többoldalúan produktív módon volnának gyümölcsöztethetők, ha új ipari vállalatokat, nyersanyagjaink ipari feldolgozását és a mindehhez kapcsolódó relíás új materialis javak és értékek keletkezésének lehetőségét hívnák hazai termelésünkben életre.

A háborúban keletkezett tőkének pusztán ingatlanok vételárába való befektetése csak névleges értékemelkedését jelenti ezeknek az ingatlanoknak, t. i. elértéktelenedett pénzben kifejezett értékemelkedését, ami abból a szempontból előnyös lehet a meggazdagodott hadseregszállítóra nézve, hogy ujonnan szerzett tőkéit maradandó vagyontárgyba tudja befektetni, de mindez egy fillérrel sem növeli nemzeti vagyonunkat, sőt nem javítja valutánkat sem. Ha ellenben az új tőke új termelési ágakká tud átváltozni, ez nemcsak nemzeti vagyónállományunk tetemes és reális megnövekedésével járna, hanem valutánk természetes megjavulására is alapot nyujtana az új termelési ágak és jószágok materialis értékében.

A háborúban keletkezett új tőkéinkre tehát nemzeti iparunk életrekeztésének hivatása vár. Ez volna a mi érdekeinknek megfelelő igazán reális többtermelés.

Ezzel azonban oly közgazdasági feladatot jelöltünk meg, amelynek megvalósításához több kell az egyéni iniciatívánál és vállalkozó szellemnél. Ehhez önálló souverain gazdaságpolitikára volna szükségünk, mely a kellő vám-, ár- és tarifapolitikai védelmet megoldhatná. Enélkül az osztrák ipar versenye csirájában megsemmisíthetné a mi nagyobb szabású önálló ipari alapításaink életfeltételeit. Ausztriában és Ausztria iparának körében ugyanis még sokkal több milliónyi és milliárdnyi új háborús tőke keletkezett, mint minálunk. Ennek a miénknél sokkal nagyobb új osztrák tőkének, régi megalapozott nagy iparára, követeléseire, kartelljeira és Magyarország kézben tartott fogyasztópiaczaira és kereskedelmére támaszkodó versenyét önálló gazdasági berendezkedésünk védelmi eszközei nélkül egy keletkezőfélben levő új alapítású iparnak sikerrel leküzdenie lehetetlenség.

Közgazdaságunk háborús és háború utáni problémái ekként gazdaságpolitikai önrendelkezésünk szempontjához vezettek el, ahoz a szemponthoz, melyet a világ polgárosult szabad nemzeti közgazdasági boldogulásuk és sorsintézésük abc-jének tartottak mindig és mindenütt s amelyről talán egyedül minálunk sikerülhetett olyan nézeteket elterjeszteni, hogy ez az önjogúság minékünk nem áll érdekünkben.

Hadí telepítések Magyarországon.

Irta: CZETTLER JENŐ.

Az új kormány nyilatkozatai arra engednek következtetni, hogy a birtokpolitika az elméleti fejtegetések teréről rövid időn belül a gyakorlati megvalósítás stádiumába kerül, más szóval, sürgős kormány-programmá lesz. Messze vezetne, ha e folyóirat szűk keretei között a birtokpolitika egész problémáját fejtegetni akarnám, sőt még az is, ha csupán a telepítési törvény megalkotásának vezető szempontjaival kívánnék foglalkozni, ami bizonyára a tárgykör megszükitését jelentené, de még sem olyan mértékben, hogy az ember rövid vázlatnál, vagy áttekintésnél egyebet adhasson. Ehelyütt tehát a birtokpolitikának csak azzal a kérdésével kívánunk foglalkozni, amely minden nagy háborút szükségszerűleg nyomom követ.

A katonai telepítések majdnem egy idősek a szervezett emberi társadalmak kialakulásával, hiszen az ősember háborúinak célja a földszerzés volt és nyilvánvaló, hogy az újonnan megszerzett területeken határőrvidékszerűen igazgatni, a háború folytán megrokkant hősokeket pedig megfelelő földadományokkal kárpótolni kellett. Ez a rendszer azután tökéletesedett a világbirodalmak kialakulása folytán. A meghódított országok katonai betelepítésének legkövetesebb szervezetével a rómaiaknál találkozunk. A népvándorlás hullámverését is a katonai telepítés csöndesítette le, egyrészt a kelet felől jövő újabb és újabb áramlások megkötése a föld által, másrészt pedig a nyugati cultur-népek határőrvidéki szervezeté. Amint az európai államok területe nagyban és egészben consolidálódott, a katonai telepítések jelen-

tősége is csökkent. De újra életre kelt akkor, amidőn a hatalmi egyensúlyért vagy talán a túlsúlyért vívott nagy háborúk következtében bizonyos területeken elnéptelenedés következett be.

A Nagy Frigyes-féle brandenburgi telepítések már nem annyira a határőrvidék jellegével bírtak, mint inkább azzal a célzattal létesültek, hogy a kiszolgált és érdemeket szerzett katonáknak ellátását javítsák és gyermekekben népes családoknak megélhetési alapul szolgáljanak. A török kiűzése után Dél-Magyarországon foganatosított katonai telepítés ezéja is épp oly mértékben volt a népesedés előmozdítása, mint a határőrvidéki szolgálat, mert hiszen a török meggyöngyült erejétől akkor már nem kellett félni. A napoleoni háborúk a középkori agrár-rendszernek olyan nagyarányú változását idézték elő, hogy új telepítésekre szükség nem volt, hiszen az úrbéri rendezés a közlegelők felosztása és más közösségek megszüntetése elegendő földet szolgáltatott a háborúval kapcsolatos földreformhoz. Körülbelül ugyanez történt a japán-orosz háború után Oroszországban is, de tekintettel az ottani viszonyok gigantikus méreteire, sokkal nagyobb arányokban.

A mai világháború bevezetője, az 1870/71-ik évi porosz-francia háború is megfelelő katonai telepítést eredményezett, bár a porosz kormány ügyessége ennek az actionnak mindig a gazdasági jelentőségét tolta előtérbe. Sohasem felejttem el azt a jelenetet, amikor Kelet-Poroszország telepes községeit látogatva, az actiót vezető jószágfelügyelő a békés szántóföldek közé kiépített földsánczokra és beton-fedezékekre figyelmeztetett, mondván, hogyha magyar nem volnék, ezeken az utakon járnom nem volna szabad. Csak a mai világháború tűzfénye mellett értjük meg azt a brutálisnak látszó telepítési actiót, amelylyel a poroszok a reájuk nézve legsebezhetőbb, mert természeti határok által nem védett keleti részekre, megbízható német anyanyelvű lakosságot igyekeztek telepíteni s a telepeseeknek jóformán ingyen osztogatták a földet. Nem nézték, hogy az illető birodalmi német-e, vagy oroszországi, vagy magyar állampolgár, előfeltétel a kifogástalan német származás volt. És azt hiszem, hogy ha 1914. szeptember havában a Hindenburg-féte mozdulatokat nem

egy Németországhoz hű lakosság között hajtják végre, hanem olyan megbízhatatlan területen, mint Galiczia és mint Magyarországnak Szerbiával határos területei, aligha tudta volna volna Hindenburg azokat a meglepő győzelmeket aratni, amelyek végeredményében a háború sorsát eldöntötték. De a németek nemcsak a határőrvidék megteremtését tűzték birtokpolitikai célul maguk elé, hanem a hadviseléssel kapcsolatban más birtokpolitikai actiókat is végrehajtottak. Az 1870-71-iki porosz-francia háború hadifoglyait a hannoveri lápterületek culturrá-tételére használták fel, egyenesen azzal a czéllal, hogy ott az érdemeket szerzett katonák részére művelhető földet biztosítsanak. Ebben különben *Marcard* porosz földművelésügyi államtitkár, a puszta-területek hasznosításának nagy apostola, csak a dánokat utánozta, akik Schleswig-holstein elvesztett területe helyett a lápos és homokos területek culturrá tételével igyekeztek nemzetgazdaságuknak új erősséget szerezni.

Vajjon levonjuk-e mi a világháború birtokpolitikai consequentiáit? Megérezzük-e, hogy ha népszaporodásunknak újabb lehetőségeket nem teremtünk a háború által okozott nyomor és rokkantság enyhítésére szolgáló gazdasági kisüzemek létesítése által és ha nem gondoskodunk a háborúból visszatérő katonáink birtokszerzésének megkönnyítéséről, a tulajdonképpeni restitutiót, a háború előtti népesedési és közvagyonosodási színvonal helyreállítását el nem érhetjük. Nem arról van itt szó, hogy ingyen földet osztogassunk akár a rokkantaknak, akár a háborúból hazatérő katonáknak. Az ilyen könyöradományok a gazdasági igyekezetet, amelynek megfeszítése nélkül az ország súlyos pénzügyi helyzetét orvosolni soha nem lehet, nemcsak nem fokozzák, de a meglévőt is elerjesztik. A helyes középutat kell keresni és megtalálni, azt tudniillik, hogy hozzásegítsük elsősorban a rokkantakat, másodsorban pedig egyéb érdemes katonáinkat, akik földműveléssel foglalkoztak, ahhoz, hogy csekély befektetéssel, de annál nagyobb munkakedvvel és a jövőbe vetett bizalommal, mint önálló kiscgazdák, vagy bérlők családfentartó existenciát alapíthassanak.

A rokkant katonák telepítéséről szóló munkámban utaltam már ezekre a szempontokra. Nem akarom az ott elmondot-

takat ismételni s ezért csupán ennek a kérdésnek legalapvetőbb pontjára utalok, hogy *nem a föld* a rokkanttelepítésnek az ütköző pontja, mint ahogy ezt a közhiedelem és a laikus irodalom hirdeti, hanem a *pénzkérdés* és a telepítésügy megfelelő pénzügyi szervezése. A németországi rokkanttelepítésről irván, kimutattam egyrészt az erős pénzügyi központnak, a járadékbanknak és a Seehandlungnak, másrészt annak a decentralizált szervezetnek végtelen nagy előnyeit, amit a porosz kormány a Landgesellschaftokban megteremtett, szemben a primitív közgazdasági viszonyok között alkotott állami telepítő hatóságok működésével. Kimutattam, hogy a magyarországi telepítések csekély sikerének elsősorban a pénzhiány volt az oka, másodsorban pedig az, hogy ott központosított, ahol decentralizálnia kellett volna, vagyis a birtokvásárlásnál és a telepítés részletkérdésének, technikájának végrehajtásánál és ott decentralizált, ahol a legerősebb centralisatióra lett volna szükség, tudniillik a telepítési actio pénzügyi részének biztosításánál. Ezt a szervezeti hibát kiküszöbölni az állam költségén, állami közegekkel való telepítés sem képes, mert ez a Nagy Frigyes által megteremtett rendszer csak a természetes gazdálkodás kevesebb forgótókéét kívánó korszakában sikeres, ahol azonban bonyolultabb gazdasági műveleteket kell végrehajtani, ott az állami közegek munkája mindenkor drága és tökéletlen maradt még a poroszok két évszázada híres hivatalnoki karánál is.

Amit a rokkanttelepítés kapcsán e tárgyról elmondottam, fokozott mértékben érvényes egyéb katonai telepítéseknél, a határőrvidék megszervezésénél is. Létre kell tehát hozni mielőbb azt a központi telepítő pénzügyileg biztosítani tudja. Meg kell teremteni azokat a teljes anyagi felelősség mellett dolgozó, de ennek daczára is altruistikus vidéki telepítő intézeteket, amelyek a központ által alimentálva szabadon vásárolják, vagy bérlik a birtokokat és teljes önállósággal végzik a telepések elhelyezését és gazdasági lábraállítását. A telepítési actio sikere a kétszer-kettő négy. Mihelyt a közjótékonykodás eleme is belevegyül ezen gazdasági actiókba, az a telepések romlását éppen úgy előidézi, mint az állam befektetéseknek devalvatióját. Természetesen ez nem azt jelenti,

hogy az államnak egyáltalában nem kell semmit áldoznia a telepítések ügyéért. Nemcsak hogy áldoznia kell, sőt igen nagy áldozatokra van szükség, azonban ez az áldozatkészség ne az egyes telepésekkel szemben érvényesüljön, hanem a telepítés összességével, egész szervezetével és a telepítést előkészítő intézményekkel szemben. Ezen vázlatos, de az ügy meritumára nézve elengedhetetlen áttekintés után most már áttérhetünk a magyar katonai telepítés tárgyalására.

A háborúból folyó birtokpolitikai reform lényege Magyarországon nem a rokkanttelepítés, nem is a katonáknak földhöz juttatása, hanem *határőrvidék megteremtése*. Erre a magyar állam biztonságának elengedhetetlen szüksége van. És pedig nemcsak a háború első idejének tanulságai követelik ezt, amikor katonáinknak a végvidék nemzetiségei lakosságának alattomos magatartásával kellett megküzdeniök, nemcsak az erdélyi román betörés kapcsán előfordult és a képviselőházban is elégszer szóváltott utálatos árulások, hanem még inkább az a demokratikus jelszó, amely ma a stockholmi konferenciák nyomán nemzetközi jelleget nyert, tudniillik a népek örendelkezési joga. Hogy ez alatt mily furcsa dolgokat értenek, elég csupán Erdély és a Délvidék példájára utalni.

Erdély soha román terület nem volt. Ezer éven keresztül a magyar állameszme testesedett meg benne, sőt, amikor különvált Magyarországtól, a magyar állameszmének, a magyarság politikai önállóságának éppen Erdély különválása volt a fenntartója, a behódolt és másrészt a Németbirodalom függvényévé lett magyar királysággal szemben. Mire alapítják tehát a románok jogcímüket Erdély elrablását illetőleg? Arra, hogy egyes földesurak magánjogi telepítései következtében az oláhok, mint pásztorok és jobbágyak, szóval nem közjogi, hanem magánjogi alapon szolgáló személyek beszivárogtak azokba a vármegyékbe, amelyeket a tatár, kún, besenyő stb. betörések és a belvillongások eredeti magyar lakosságuktól megfosztottak. Mindezt betetőzte a török elleni küzdelem. Ezen vármegyék magyar lakossága Európa culturájának védelmében pusztult ki éppúgy, mint a délvidéki magyar birtokosok magyar jobbágyai. És ekkor a földesurak, hogy gazdasági üzemüket fenn tarthassák, befogadták a szapora oláh fajt, amelyeknek ivadéka, miután a véradóból alig vették ki a részüket, a magyarság

vére hullása árán békességben gyarapodott, magukba olvasztva gazdasági erejüknel és vallásuk mysticismusánál fogva még a legyöngült magyarságot is.

Még sokkal szebb az a jogczim, amelyen a szerbek a Bácskát és a Bánátot maguknak követelik. Ez a nemzetség több alkalommal jött be hazánkba. Először a török által kiűzött Brankovitsokkal, majd mint a törököt kiszolgáló jobbágy nép az elűzött magyarság helyébe. Amint ezt SALAMON és ACSÁDY megírják, a vitássá lett török hódoltsági falvak hovátartozását a lakosság anyanyelve döntötte el. Közfelfogás szerint ameddig a nép rácz volt, odáig terjedt a török uralom. Végül a török kiűzése után a bécsi udvar ezekből teremtett határőrvidéket részben a török, de főleg a magyarság ellen. Hiszen ahányszor Magyarországon demokratikus mozgalom keletkezett, a szerbek mindig hűséges katonái voltak az ellenforradalomnak. A Dózsa-féle lázadást is éppúgy a szerbek segítették leverni, mint ahogy Rákóczi ellen is ők küzdöttek és 48-ban is fényesen letették a vizsgát a demokratiából. E téren az oláhok csak ujonezok velük szemben.

Most tehát, amikor e nemzetiségek a demokracia nevében követelik Magyarország területi integritásának megbontását, igazán semmiféle jogtalanság nem történik velük, ha a magyarság végre ur akar lenni a saját országában és biztonságáról saját maga akar gondoskodni. A szerbeknek és oláhoknak voltak különös célú határőrvidéki köztvagyonai, ezeket a békés gazdasági fejlődés katonai jellegüktől megfosztotta ugyan, de mihelyt a hazaárulók vagyonának elkobzásáról szóló törvényczikk szentesítést nyert, az a cél-gondolat, amely az adományozás alapja volt, azonnal feléledt és az a közönség, amely a határvédelem kötelezettségét teljesíteni nem tudta, sőt egyenesen az ellenség támadásait mozdította elő, minden jogczimét elvesztette arra, hogy a határvédelemért kapott földeket tovább élvezhesse. A magyar katonai telepítésnek tehát nemcsak a maga parancsoló szükségése, de a jogczime is megvan arra, hogy a volt határőrvidéknek ezt a jellegét visszaállítsa és a rablószándékú Balkán-államok népeinek közvetlen területi összeköttetését magyar állampolgár fajrokonaikkal megszakítsa. Ha ezt a háború után megcsinálni nem tudjuk, magunk istápoljuk az

irredentista mozgalmakat. A magyarság legerősebb elemeiből kell egy övet vonni az ellenséges Balkán-államok és a magyar faj letelepülési területe közé, úgy azonban, hogy területileg is összefüggő nyelvszalagokon keresztül az összeköttetés a határőrző magyarok és a magyarság nagy medenczéje, az Alföld között állandóan fenntartassék.

Hogyan történjék azonban az új határőrvidék megteremtése? Ez nem lehet agresszív, hanem csupán defensív nemzeti birtokpolitika. Egyrészt biztosítani kell a magyar állam érdekeit, másrészt azonban tekintettel kell lennie az ott lakó nemzetiségekre is, az apák vétkeit a gyermekekben is büntetni nem volna méltó a magyar nemzethez. A két ellentétes érdek között tehát valamely kiegyenlítést kell keresni és találni. Az kétségtelen, hogy határőrvidéket egy pár száz magyar család odatelepítésével lehetetlen megalkotni. Épp így lehetetlen két holdas dohányparcellákkal, gyáripari telepekkel a határőrvidék kérdését megoldalni. Ide föld kell és pedig az önálló gazdaságok 20—40 holdas átlagát tekintve, elég sok föld. Poroszország ezt a kérdést, addig míg tehetette, szabad vásárlással, később kisajátítással oldotta meg. Az expropriált lengyel lakosság azután önmagától telepedett le az ország belső részeiben, Sziléziában, Szászországban, sőt Westfáliában is. Tekintettel arra, hogy nálunk a probléma sürgős megoldást kíván, évtizedek facultatív munkája helyett az államhatalom *gyors és kötelező* intézkedését kell sürgetnünk. Nagy conceptio, áldozatkészség és a végrehajtásban részrehajlatlan, a nemzetiségekkel szemben is igazságos energia szükséges. A határőrvidék megteremtése másként, mint czéltudatos *áttelepítéssel* meg nem oldható. A magyarságnak abból a nagy erőföléslegéből, amely az ország szíve körül helyezkedett el, át kell adni a végeknek s onnan az alföldi magyarság köré kell telepíteni a nemzetiségeket. Ez a legnagyobb problémája a magyar birtokpolitikának, amelynek jelentőségére eddig nagyon kevesen mutattak rá. BEKSICS talán az egyedüli, aki a latifundiumok áthelyezését hirdetvén, röviden érintette a magyar kézben lévő nagybirtok-complexumoknak a nemzetiségi vidékekre való hatását. Persze ő mögötte nem álltak még három borzalmas esztendő tapasztalatai, hogy ezt a gondolatot praecisebben kifejthette volna. Ő még csak az alföldi magyar-

ság terjeszkedésének szempontjából vizsgálta a problémát és nem nyúlt le a kérdésnek a mélyéig, történelmi előzményéig.

Tulajdonképpen ez az egész áttelepítési actió nem más, mint a török uralom alatt bekövetkezett pusztulások helyrehozatala és azoknak a gazdasági és népesedési tévedéseknek, sőt a magyar nemzet ellen elkövetett vétkeknek jóvátétele, amelyek a török uralmatkövető reconstructiót jellemzik. Ha térképeket nézünk a mohácsi vész előtről, vagy az Árpádok utolsó éveiből, az Alföld mai községeinek óriási kiterjedésű határai tele vannak szórva apró falvakkal. A papirosigazságot megerősítik e határookban felfedezett templomromok, amelyek arra utalnak, hogy körülöttük valamikor virágzó faluk voltak. A régi levelesládákban még annak nyomát is megtalálja az ember, hogy ott elég intensiv gazdálkodás folyt, kertészet, zöldségtermesztés, halgazdaság stb. Amint a török kardélre hányta a lakosságot és felperzselt a falvakat, a menekültek néhány jobban védett alföldi községbe költöztek és pusztulni hagyták eddig művelésbe vett földjeiket. A gazdasági fejlődés egyszerre megakadt, gabonát mindenki csak annyit termelt, amennyi családjának eltartására okvetlenül szükséges volt, egyébként pedig szarvasmarhát és lovat tenyésztett, amelyet ellenséges betörés esetén nádasokban és ingoványokban rejthetett el. Az országútak járhatatlanokká váltak, a földeket a jóság letaposta, a gaz felverte, a deliblái homok, amely ellen Szeged és Kecskemét még Mátyás király idejében is szálló- és faültetéssel védekezett, a területeket behordta.

Amikor a töröktől visszafoglalták az országot, a Tisza-Duna köze a legsiralmasabb állapotban volt. Szűts MIHALY Szeged város mezőgazdaságának történetében élénk szavakkal ecseteli a pusztulásnak ezt a sivár képét. És ma több, mint kétszáz évvel a török hódoltság megszűnte után még mindig nem tudtuk visszafoglalni a török által elpusztított szántóföldet a cultura számára. 5—600.000 kat. hold hajdan termő terület, ma homokos és szikes legelő, amelyen alig lel sovány táplálékot az igénytelen magyar marha és juh. Akkor, amidőn az oláh községeknek egészséges, fűben gazdag havasi legelői vannak, amikor a román egyházak erdei ontják a tűzre való fát, az alföldi magyarság a culturátlanná vált föl-

dön alig bir jószágot nevelni, nem is említve a nagy fainséget, amely kényszeríti, hogy legbecsesebb gazdasági segédanyagát, a trágyát tüzelőanyagként használja el. A városokban megduzzadt a nincstelen magyar munkások dologkereső ereje. De a várostól 15 kilométernyire nem merészkedik egyik sem települni, mert egyes emberek magárahagyott munkaereje nem képes a település előfeltételét, a meliorációs munkákat elvégezni, annál kevésbbé a faluvá tömörüléssel kapcsolatos közöltségeket előteremteni. Más oldalról ezen alig egy-két korona tisztajövedelmet adó területek tulajdonosai sem szivesen bontják meg a legelőik egységét néhány települő kedvéért.

Amidőn a háborús birtokpolitika problémáin elgondolkodik az aggódo hazafi, mindinkább szükségét érzi egy olyan nagy gazdasági elmének és akaratnak, amely ezekben a kérdésekben kapcsolatot teremtve, igyekeznék egy igazi nemzeti birtokpolitikát és egy sajátosan magyar többtermelési politikát inaugúrálni. Vajjon nem kellene-e most egy nagy birtokcicserélési folyamatot megindítani, rokkantakból, a háborúból hazatérő katonákból és amerikai visszavándorlókból egy erős magyar határőrvidéket mindazon helyen megteremteni, ahol a háború folyamán a lakosság megbízhatósága kétségessé vált. A vágvidéki folyók völgyeit és mezőgazdasági megművelésre alkalmas egyéb területeit magyar telepésekkel kellene megszállatni. A közlegelőket, erdőségeket pedig a magyar Alföld községeinek közlegelőiért átcserezni, s utóbbiakat legeltető szövetkezetekbe tömöríteni és számukra olcsó szállítási díjtételekkel biztosítani azt, hogy rideg jószágaikat a havasi legelőkön fölnevelhessék. Szervezés kérdése csupán, hogy utóbbi jól sikerüljön. Pár milliót feltétlenül be kell fektetni, de aki az intenzív havasi legelőgazdaság eredményeit ismeri és összehasonlítja az alföldi legelők siralmas helyzetével, az előtt nyilvánvaló, hogy a békegazdálkodás legjövedelmezőbb üzletága, nagyarányú állattenyésztés, csakis e révén biztosítható a magyar Alföld kiscgazdái számára.

De mi történjék azzal a nemzetiségi kiscgazdával, akinek földje az új határőrvidék megteremtése céljából kisajátítás alá kerül? Vagy mi történjék egész falvak lakosságával, akiknek legelője vagy erdősége átcsereztetett az alföldi földterületre? Amennyiben a tőkében, vagy járadékban való kielégí-

tésre nézve megegyezés jött létre, természetesen mindig a hozadéki értéket véve alapul, úgy további fejtörést a kérdés nem igényel. Az illető majd elhelyezkedik a szabadforgalom révén valamely új területen, vagy ipari munkássá lesz, szóval existenciát talál. Nehezebb azonban a kérdés ott, ahol egész falvak lakossága ragaszkodik földben való kielégítéshez. Itt csak az áttelepítési actió segíthet. A nagy magyar Alföld ma még gazdaságilag ki nem használt pusztái nemcsak egyes embereknek, de egész falvaknak áttelepítését is lehetővé tennék. Nem volna ez magyarosító actió, mert hiszen iskoláikkal, papjaikkal, egész közintézményeikkel jönének által a határmenti falvak lakosai oly területre, ahol bevált példák tanulsága szerint gazdasági boldogulásuk biztosítva lenne, viszont azonban a magyarság szívébe telepedvén, ha évszázadokon keresztül megtartják is anyanyelvüket, a nemzet létérdekét ezzel nem veszélyeztetik. Hiszen van az Alföldön ma is elég tót anyanyelvű község, amelyben nyomát sem találjuk annak az irredenta pánszláv mozgalomnak, amelyet a csehek próbáltak a Felvidékre becsempészni. Természetesen arról gondoskodni kellene, hogy ez a birtok-átcserelési és áttelepítési folyamat meg ne akaszsa a magyarság természetes terjeszkedését. Az alföldi magyar nem szívesen megy kényszerítő körülmény nélkül hegyes vidékre, viszont ha egy-egy közlegelőt feltörnek s ott újabb tanyák vagy falvak keletkeznek, mindig történik kirajzás, kitelepedés. Azt hisszük, hogy ezen újonnan keletkező román és szerb falvakban szintén szívesen telepednének a nagy magyar városok nincstelen földmunkásai, ha megfelelő feltételek mellett szerezhetnének földet és legalább is olyan támogatásban részesülnének, mint az áttelepülő nemzetiségi földművesek. Nem annyira állami, mint sociális érdekből ezért nekik a letelepülésnél elsőbbséget kellene biztosítani, különösen pedig a közülük rokkantá vált katonáknak.

Még csak egy kérdés merül fel az áttelepítéssel kapcsolatos határörvidék megteremtésénél. Az tudniillik, hogy az alföldi területek betelepítése gazdasági szempontból lehetséges és jövedelmező-e? Ezt a kérdést a külföldi irodalom rég eldöntötte. Nagy Frigyes brandenburgi telepítései homok-talajon eszközöltettek és a fővárosi piac közelsége, a jó közlekedés

olyan belterjes művelést teremtett ezeken a helyeken, hogy ma egy 50 holdas, szerintünk kisgazda fiából porosz gárdatisztet nevelhet, a mi pedig elég költséges passió. 5—10 hold zöldség és földieper természetéből 15—20 ezer korona tiszta jövedelmet tesznek félre ezek a telepések. A német lápcultura adatai szintén a telepések boldogulásáról szólnak. Sőt a szibériai vasut biztosítása céljából az ottani homok-sivatagban létesített telepek mezőgazdasági culturája is bizonyosság a magyar paraszt-közmondás igazsága mellett, hogy rossz föld nincs, csak rossz gazda. Nálunk azonban ezzel a kérdéssel kissé behatóbban kell foglalkozni azon támadásnál fogva, amelylyel a rokkanttelepítés javaslatai kapcsán az alföldi puszták hasznosítását illették volt.

Eddig, sajnos, az Alföld gazdasági viszonyaival nem sokat törődtünk. Az ármentesítés volt az egyetlen gazdasági actió, amely az állam és a szervezett társadalom együttes erejével létrejött, azóta igazán nem gondolt senki azzal, hogy a magyar mezőgazdasági culturának lehetne még itt igen olcsó földeket visszahódítani a culturátlanságtól. Pedig az egyes törvényhatóságok hasonló kezdeményezései elég biztatók voltak erre. A szegedi bérföldes gazdák, akik a város rengeteg határának homokos részét 25 éves bérletekben paradicsommá változtatták, Szabadka, Kelebia pusztájának kisgazdái, KADA ELEK kecskeméti polgármester bugaczuifalui telepesei, Izsák község lakói stb. stb. mind gyakorlati bizonyosság amellet, hogy ha valamely magyar kormány ezt a kérdést megfelelő tőkeerővel és szaktudással kezelte volna, ma már Magyarországon sem lenne vitás kérdés a homok betelepíthetősége. Ha elgondoljuk, hogy az eddigi birtokreformterveknek sarkpontja, a latifundiumok és a holtkézi birtok felosztása helyett az a nézet vált volna köztudattá, hogy a kormány kötelessége a törökdulás előtti gazdasági állapotot a Tisza-Duna mentén visszaállítani, ma már bizonyára jó országútak, megfelelő vasuti közlekedés, talajkiserletli állomások stb. stb. mozdítanak elő az országnak ezt a nagy ügyét és nemcsak a nemzeti jövedelem, de a nemzeti vagyon is több száz millióval gyarapodott volna. A bankok által nagygyarral megindított többtermelési actiónak is azt kellett volna reális czélul kitűzni, hogy ezeket a területeket alakítsa át

intenzívebben kezelt gazdaságokká. Ez bizonyára kevesebb ellenzésre talált volna, mint amikor a kisgazdák elől vásárolja ki a nagybirtoknak amugyis cultura alá fogott területét.

Miután azonban eddig édes-kevés történt az alföldi puszta-területek művelhetővé tétele érdekében, általános emberi szempontból követelnünk kell, hogy mielőtt a határőrvidék gyanánt kijelölt területek evacuált lakossága oda áttelepítették s mielőtt ott a környékbeli községek proletár lakosságának települése megindulna, mindazok a kísérleti intézmények megvalósuljanak, amelyek a homok- és szikterületek felhasználásának lehetőségeit és határait egész biztosan képesek megjelölni. Ebben a tekintetben szintén a német példa lehet irányadó. Az okszerűtlen, sőt mondhatnók fejnélküli léggazdálkodás miatt ott is igen sok kárt szenvedtek és a talaj különbözőségét, az éghajlati viszonyokat stb. figyelmen kívül hagyván, jelentékeny munka- és tőke-áldozatot elveszítettek. 1876-ban létesítette azután a porosz földművelésügyi ministerium a központi lápbizottságot, amely mint végső fórum dönt e kérdés összes kapcsolatos ügyeiben. Ennél is jelentősegteljesebb actio volt a brémai lápkísérleti állomás felállítása 1877-ben. Ennek az állomásnak első dotációja 16.500 márka volt, ma már 100.000 márkán fölüli költségvetéssel dolgozik, az osztályvezetőkön és az irodai személyzeten kívül egy börtanikus, 10 vegyész és 7 gazdasági assistens közreműködésével. A mi szempontunkból különösen az érdemel figyelmet, hogy ez az állomás 1893 óta a homokos területek kísérleteivel is foglalkozik. Nemcsak szakkönyvtára, a lápművelésre vonatkozó muzeuma van, hanem a talaj minőségének megfelelően különböző helyeken fiók-kísérleti állomásai is, amelyek a talaj növényzetét vizsgálják, javítási kísérleteit stb. végzik úgy, amint ezt PINKERT ZSIGMOND, a magyar homok egyik alapos ismerője, a Magyar Gazdák Szemléjének 1916. évi novemberi számában leírta. Szükség is van arra, hogy a kísérleti állomás decentralizált legyen, mert csak így lehet minden talaj sajátosságához alkalmazkodni és a különböző növényfélésegeket is különböző talajokon kipróbálni. A művelési módok is csak decentralizáltan próbálhatók ki. Természetes, hogy ez állomások vezetőinek kitünő gazdáknak kell lenniök, mert csak így tudják a telepések gazdaságait irányi-

tani, miután ezek más vidékről származván, az új gazdálkodáshoz még nem értenek.

Magát a telepítést Németországban külön telepítő társaságok végzik, de mindig a kísérleti állomások adataira támaszkodva. Nem lesz érdektelen néhány telepítési példát felhozni a porosz láptelepítés történetéből. Így az Ems-Jade csatorna mentén, a MARCARD államtitkárról elnevezett telepen az első telepesek (1890) 12.000 márka összértékben kaptak 60 morgen földet és kész épületeket (körülbelül 30 hold). A telepesek eleinte bérlők voltak, 30 márkát fizettek hektáronként, de nemsokára a járadékirtok-rendszert fogadták el, minden telepes 300—600 márkát rögtön lefizetett s a 12.000 márkából fenmaradó összeg után évente 3·2% kamatot és 1/2% törlesztést. E rendszer szerint 60 év alatt a birtok teljesen törlesztve lesz. A telepes azonban nagyobb részletet is befizethet, ami abból a szempontból jelentőséges, hogy mindazideig, amíg a vételár törlesztve nincs, a birtokot sem eladnia, sem megterhelnie nem szabad. Úgy a házépítés, mint a culturrá tétellel kapcsolatos egyéb munkákat Németországban fegyenczekkel végeztetik és ez biztosítja azoknak olcsóságát. A fegyenczek, bár a lácultura meglehetősen nehéz dolog, mégis szívesen vállalkoznak erre a munkára, mert sokkal nagyobb a szabadságuk, mint a fogházban és emellett még valamit keresnek is, ami kiszabadulásukkor mégis jó segítség nekik. A telepeken különben mezei vasutakat fektetnek le, sőt van olyan telep, ahol a Siemens-Schuckert-cég villamos központot rendezett be és a cultura minden művelését, szántást, boronálást, hengerezést stb. megfelelő szerkezetű villanygépekkel végzi. Azt hiszem nálunk, különösen ott, ahol a talajvíz nem túlságosan mélyen van, villamos-sággal a vizet öntözési célokra is fel lehetne használni. A fallingbosteli járásban módomban volt megtekinteni a járás által a szegény földműves lakók számára csinált láptelepeket. Itt körülbelül 15 holdat kap minden telepes, megmunkálással együtt körülbelül 600 koronáért holdankint. A telepesek főleg az állattenyésztésből szereznek jövedelmet. Átlag minden telepes 4 tehenet és 5 anyasertést tart úgy, hogy évente körülbelül 70—80 darab választott malaczt adhatnak el darabját 20—30 márkáért. Az oldenburgi kormány szintén a

brémai kísérleti állomás támogatásával nagyarányú telepítést végez homokos területű pusztaságokon. Ma már több, mint 1.500 telephelye van, holott eltérőleg Poroszországtól, a telepeseknek nem kész telepeket, hanem csak a pusztá műveletlen földet adja által, ellenben szerez nekik 4⁰/o-os törlesztéses kölcsönt építési célra és az első 10 évre ingyen adja a földet, csak azután fizetik a járadékot. E rendszer mellett is boldogulnak a telepesek, bár az állattenyésztéshez nem sokat értenek és a mezőgazdasági culturában is elég elmaradottak.

Azt hiszem, hogy ma, midőn az új határőrvidék megteremtésével kapcsolatban a nagy Alföld homokpusztáknak intenzív munkábavétele és betelepítése szintén programba kerül, ennél csakis a porosz rendszert lehet példa gyanánt elfogadni, már csak azért is, mert a létesítendő telepek boldogulása egyrészt az alföldi nagyvárosok és főleg Budapest közéletmezési viszonyainak javításával kapcsolatos, másrészt azonban azokat a nemzetiségeket, amelyeket a magyar állam biztonsága érdekében kell az ország szívébe áttelepíteni, nem szabad ellenségnek tekinteni, hanem olyan anyagnak, amely a magyar állam gondviselő kezének állandó irányítását élvezvén és jóindulatáról napról-napra meggyőződven, ha nyelvben nem is, de érzésben és gondolkodásban idővel teljesen jó hazafivá válik és ahelyett, hogy idegen, rabló államocskák hiú reményeinek élesztője és támasza lenne, a magyar állam erejének, vagyonosodásának lesz éppen olyan tényezője, mint a vele együtt küzdő és boldoguló magyar anyanyelvű telepes.

Persze, tekintettel arra, hogy a feljavítandó alföldi parlagterületekre nemcsak nemzetiségi gazdákat telepítenének át, hanem sokan önként is odaköltöznének az olcsó föld és az existencialapítás könnyűségétől ösztönözve, az állami gondoskodásnak nem szabad eredeti célját és kereteit meghaladnia és mindent absorbeáló atyáskodássá fajulnia. Az állam a maga milliárdos költségvetésével, tisztviselői apparátusával végezze az előkészítő munkákat az általános felügyeletet és ellenőrzést. Magát a telepítést azonban, a bevezetésül irtak szerint, bizza külön telepítőtársaságokra. Természetesen a határőrvidéki telepítés egészen más. Ez állami eszközökkel, állami közegekkel foganatosítandó s e telepeknek, mint nemzetvédő intézményeknek állandóan a magyar kormány fel-

ügyelete alatt kell maradnia. A határőrvidék velejárója azonban, az alföldi parlagterületek betelepítése magánjogi actus, amelybe csak a kisajátított nemzetiségi birtokok kárpótlása kever némi közjogi színezetet. Legföljebb oly tulajdonosokkal szemben lenne az állam imperiuma éreztetendő, akik a kormánynak hozzájuk intézett felszólítása daczára saját érdeküket is figyelmen kívül hagyva, megtagadják nagyobb kiterjedésű és gazdaságuk belterjességének csökkentése nélkül is lekapcsolható lápos, szikes és homokos területeiknek telepítési célokra leendő átengedését, vagy önkezelésben hasonló termelési fokra emelését. Azt hisszük azonban, hogy egészen a kisajátításig itt sem kellene elmenni, elég ha bizonyos kautálakkal (állami és társadalmi közegekből álló tanács véleménye stb.) kimondaná a törvény, hogy az adó ezen parlag-földek után nem az elhanyagolt, hanem a feljavított állapot várható jövedelme szerint fizetendő.

Szükség lenne tehát oly félig állami, félig társadalmi szervezetre, amely a belterjesebb mezőgazdaság céljaira alkalmas parlagterületeket záros határidő alatt összeírná s ez alapon kijelölné azon kísérleti állomások helyeit is, ahol a különböző tulajdonságú talajok földtani felvétele és növényéletteni vizsgálata haszonnal foganatosítandó. Ez vezetné a tárgyalást és közvetítené a megegyezést az alföldi és a hegyi legelők kicserélését illetőleg, ez organizálná a legeltető szövetkezeteket stb. stb. A parlagterületek culturrátételénél tanácscsal, felügyelettel szintén közreműködnék, de itt már a tényleges munka oroszlánrésze az államot, illetőleg a letelepülőket magukat illetné. A föld rigolirozása, márgázása, széljárta oldalról élő vagy holt sövénynyel való védelme, szalmázás stb. stb. mind előre elvégezendő munka, amelyről épp úgy az áttelepítő állam tartozik gondoskodni, mint egy évi vetőmagról, lakóházakról, gazdasági épületekről s a közintézmények (templom, iskola, községháza stb.) létesítéséről. Az utak rendezése s a közlekedésügy javítása, mint e telepítés sikerének előfeltétele, szintén állami feladat. Végül az állam kötelessége az átköltöztetés szállítási költségeit viselni, a gazdasági felszerelés esetleges átcserezését lehetővé tenni és bizonyos időn át az új telepeseknek adómentességet biztosítani.

Azok számára, akik majd az új határőrvidékre telepednek, vagy a feljavított parlagterületek új falvaihoz önként hozzácsatlakoznak, legfontosabb a méltányos vételár, az olcsó föld- és üzemi kölcsön. Ezt is az államnak kellene szövetkezeti úton rendelkezésre bocsátani. Sok helyütt persze, különösen oláh vidékeken, új építkezésekre is szükség lesz s itt az olcsó anyagbeszerzést is biztosítani kell az államnak.

Nagy feladatok ezek; egy új népvándorlás megindítása. Hogy szükség van rá, sőt hogy ez a magyar állam sértetlenségének egyik előfeltétele, azt minden hazafi rövid átgondolás után belátja. Hogy megvalósítható-e, afölött lehet vitatkozni. Csakhogy e vitának a békekötésig befejezést kell nyernie, mert a szükséges intézkedések egy része fedezetet csak a hadiköltségvetésben lelhet és a katonaságtól felszabaduló bakkok, gépek, eszközök stb. is csak rövid időn belül használhatók. Ezek nélkül pedig nagyobbarányú katonai telepítést csinálni igen nehéz és költséges feladat.

Az akaratszabadság bizonyítása Bergson szerint.

Irta: KOVÁCS JÁNOS.

Az akaratszabadság kérdése az affectiv érzésekkel kezdődik. Öröm, fájdalom nem csupán azt fejezik ki, ami a szervezetben éppen most végbement, vagy végbemegy, hanem azt is, ami végbe fog, végbe akar menni. A szabad cselekedetek az automatikusaktól főleg abban különböznek, hogy a benyomás és az ezt követő visszahatás között egy közbeszúrt affectiv érzést tüntetnek fel. A szerves lények legtöbbször egy külső hatás egy meghatározott visszahatást kelt. Ha az öröm és a fájdalom egyes kiváltságos lényeknél áll csak elő, az azért van, hogy ellenállást jogosítson fel az automatikus visszahatással szemben. Vagy nincs létjogosultsága az érzésnek, vagy a szabadság kezdete ez; mert ennek az a szerepe, hogy az automatikus visszahatás és a többi lehetséges mozgások között választásra hívjon fel bennünket. Az affectiv érzések intenzitása nem egyéb, mint az az öntudat, melyet azon nem szándékos, kezdődő mozgásokról nyerünk, amelyek valamiképpen vázolódnak ezekben az állapotokban és amelyek szabadon haladtak volna át rajtunk, ha a természet automatáknak és nem tudatos lényeknek alkotott volna bennünket.

Intenzitás, idő, akarati determináció, ezzel a három kérdéssel foglalkozik BERGSON: *Essai sur les données immédiates de la conscience* cz. művében. Ezeket tisztítja meg mindattól, mi az érzéki világ, és egyszóval a térképzet föltétlen uralmának a ráhatása következtében hozzájuk tapadt. Azt találja, hogy a lelkiállapotok magukban tiszta kvalitások,

qualitativ sokféleségek, növekedésük qualitativ változás. Egy lassan szenvedélylyé fokozódó homályos vágy gyenge erejének kezdetben az az oka, hogy elszigetelt, idegen belső életünk egészével szemben. De lassanként belehatol a lelki elemek nagyobb tömegébe, befesti azokat saját színére. Képe ezer képzetnek, ezer emléknek a színezetét megváltoztatja. Beléjük hatol anélkül, hogy ott maga külön jelentkezne. De gondolkodó öntudatunk szereti a határozott megkülönböztetéseket, azért úgy veszi fel, hogy a többi elem mind azonos maradt és csak a vágy haladt a nagyságok fokozatain át. Mintha lehetne nagyságról szó ott, ahol se szám, se tér nincs. Az affectiv érzések különböző nagyságai tehát tulajdonság változások.

A lelkiállapotoknak a térben elhelyezett oka quantitas. Mivel a lelkiállapot kvalitása a jele a benyomás quantitásának és mivel ezt mindig a mögött gyanítjuk, a nagyságot intenzitásnak nevezzük. Egy egyszerű állapotnak az intenzitása azonban nem quantitas, hanem ennek a qualitativ jele. Ez megegyezés a tiszta qualitas között, amely az öntudat-állapot és a tiszta quantitas mögött áll, amely szükségképpen a tér. A bölcsesek azonban az érzés, tehát az okozat egy bizonyos qualitásához a benyomás, vagyis az ok egy bizonyos quantitásának a képzetét kapcsolják és így az intenzitást, amely egy bizonyos nuancea, qualitása volt az érzésnek, nagysággá teszik. És így két fajtát különböztetik meg a quantitásnak: extensivet és intensivet. De sohasem tudják megmagyarázni, hogy mi a közös bennük, sem azt, hogy miképp lehet a növekedést, kisebbedést az intenzivire is alkalmazni. Ha elemezzük az öntudat tényeit, azt találjuk, hogy a nagyság rajtunk kívül sohasem intenziv, az intenzitás meg bennünk sohasem nagyság.

Az idő bennünk qualitativ sokféleség, a legkisebb hasonlóság nélkül a számhoz, amely a térnek, az egynemű milieu-nek az intuitioját követeli meg, hol az egymástól világosan elkülönülő terminusok egymásmellé sorakoznak. Az idő organikus kifejlődés és nem növekvő quantitas. Tiszta különeműség, amelyben még sincsenek egymástól elkülönülő, hanem csak egybeolvadó qualitasok. A belső tartam pillanatai sincsenek egymáson kívül. Kívülünk a tartamnak csupán

a jele, az egyidejűség van meg. A külső tárgyak kétségtelesen megváltoznak, de pillanataik csak egy olyan öntudat számára következnek egymásután, amely emlékezik azokra. Egy adott pillanatban kívülünk az egyidejű helyzetek bizonyos tömegét figyeljük meg: az előző egyidejűségekből nincs meg semmi. A tartamot a térbe helyezni tehát ellentmondás. Annyi, mint magába az egyidejűségbe helyezni az egymásutániságot. Az öntudatban olyan állapotokat találunk, amelyek egymásután következnek anélkül, hogy egymástól elkülönülének. Ellenkezőleg, a térben egyidejűséget, melyek egymástól elkülönülnek anélkül, hogy egymásután következnének, mert az egyik már nincs többé, mikor a másik megjelenik. Kívülünk kölcsönös exterioritas egymásutániság nélkül. Bennünk egymásutániság kölcsönös exterioritas nélkül.

De itt is megegyezés jön létre. Azoknak az egyidejűségeknél, melyek a külvilágot alkotják és egymástól külön állnak és csak ránk nézve következnek egymásután, megengedjük, hogy önnönmagunkban is egymásután következzenek. Innen származik az a hitünk, hogy a tárgyak úgy tartanak, mint mi, hogy az idő belehatol a térbe. De ha öntudatunk így bevezeti az egymásutániságot a külső tárgyakba, fordítva, maguk ezek a tárgyak exteriorizálják belső tartalmunk egymásutáni pillanatait egymáshoz való viszonyukban. A fizikai jelenségek egyidejűségei, melyek teljesen különállók abban az értelemben, hogy az egyik megszűnt, amikor a másik előáll, különálló, egymáson kívül levő darabokra vagdalják belső életünket, hol az egymásutániság kölcsönös egymásbahatolást foglal magában. Épp úgy történik ez mint az, óránál, hol az inga különálló darabokra vagdalja és hosszúságra bontja szét a rugó dinamikus és osztatlan feszültségét.

A kiterjedést és a tartamot a tudomány szétválasztja, amikor a külső tárgyakat tanulmányozza. A tartamból csak az egyidejűséget tartja meg, és magából a mozgásból csak a mozgó tárgy helyzetét, vagyis a mozdulatlanságot. A szétválasztás a tér előnyére történik. Ugyan ezt a szétválasztást kell végezni, de a tartam előnyére akkor, mikor a belső jelenségeket tanulmányozzuk. De természetesen nem akkor, midőn a belső jelenségeket befejezett állapotban tanulmányozzuk. Nem akkor, midőn az értelem, hogy számot adjon róluk,

egyenemű környezetben bontja szét őket, hanem akkor, midőn a belső jelenségeket a kialakulás útján tanulmányozzuk, amennyiben kölcsönös egymásbahatolásukkal egy szabad személy összefüggő fejlődését alkotják. A tartam, melyet így visszaállítunk az ő eredeti tisztaságába, úgy fog feltűnni, mint tisztán qualitativ sokféleség, az elemeknek abszolút különeműsége, amelyek egymásba olvadnak.

Ezen szétválasztás elhagyása miatt jutottak a deterministák oda, hogy tagadják a szabadságot és éppúgy az indeterministák is, hogy alapjában véve minden bizonyításukkal akaratlanul is tagadják azt.

A physikai determinismus hívei a mindenséget atomokból és molekulákból álló anyaghalmaznak képzelik, melyek különböző mozgásokat végeznek. Ezekre az elemi mozgásokra vezetik vissza a physikai, chemiai jelenségeket, a hőt, hangot, elektromosságot stb. Szerintük az idegrendszerben sincs más, mint mozgó, egymást vonzó és taszító atomok és molekulák, melyek ugyanazon törvények alá vannak vetve, mint a szerzetlenek. Így az érzéseket, érzelmeket, képzeteket mechanikai resultatumnak tekintik, melyek a kívülről kapott lökéseknek azon mozgásokkal való egyesülése folytán keletkeznek, melyek az ideg atomjait már előbb áthatották. Nincs atom sem az idegrendszerben, sem a mindenségben, amelynek a helyzete ne volna determinálva a mechanikai hatások tömege által, melyet a többi atomok gyakorolnak rá. És a matematikus, aki ismeri egy adott pillanatban az emberi szervezet atomainak vagy molekuláinak a helyzetét, csalhatatlan pontossággal kiszámítaná a személy múlt, jelen és jövő tetteit, mint ahogy kiszámítana egy csillagászati jelenséget.

BERGSON azt hangoztatja ezzel szemben, hogy az anyag atom elmélete még mindig csak hypothesis, az atom léte problémátikus, nem egyéb, mint a mechanikai magyarázatok materializált üledéke. Hivatkozik a legújabb kísérletekre, melyek azt igazolják, hogy a hő, a fény, az elektromosság más, mint pusztán molekuláris mozgás. A lelki tények szükségképpen determinációja azzal erőszakolja magát reánk, hogy az energia megmaradásának az elvét minden élő testre is kiterjesztik. Ennek az elvnek az általánosságát elfogadni annyi, mint feltenni, hogy az anyagi pontok helyzete egy adott pillanatban

pontosan meg van határozva azon viszony által, melyben az előbbi pillanatban voltak. De ez nem hozza magával öntudatállapotainknak is egymással való teljes determinációját. Mert ki kellene mutatni, hogy egy adott agyállapotnak egy szigorúan determinált lelkiállapot felel meg és ezt még mindig nem tudták bebizonyítani. Csak nagyon kevés esetben tudtak párhuzamosságot állapítani meg a physiologiai és a lélektani két sorozat között. És ezek a magyarázatok csak ott állanak biztos alapon, ahol magában véve párhuzamos elemeket tüntet fel a két sorozat. De ezt a párhuzamosságot kiterjeszteni a sorozatokra az ő egész terjedelmükben annyi, mint *a priori* oldani meg a szabadság kérdését. Egy mozgásban meg lehet találni egy másik mozgásnak az okát, de nem egy öntudatállapotot. Mindenki elismeri, hogy állandó kapcsolatot csak azon tényeknél találtak, melyek majdnem függetlenek az akarattól.

Igaz, hogy öntudatunk tanúsága szerint cselekedeteink nagy részét bizonyos motivumok magyarázzák meg. De a determináció itt nem jelent szükségképpeniséget, mert a közérzés hisz a szabadságban. A determinista mégis abszolútnak tekinti az öntudat tényeinek egymással való determinációját. A legegyszerűbb lelki tények ugyanis valóban meghatározott physikai jelenségekkel függenek össze és úgy látszik, hogy az érzések nagy része bizonyos molekuláris mozgásokkal van összekötve. A tapasztalati bizonyításnak ez a kezdete teljesen elég a deterministáknak, akik lélektani okokból már elfogadták öntudatállapotainknak szükségképpeni determinációját. Az öntudat színterén előadott darabot nem haboznak mindig azon jelenetek betű szerinti és szolgai fordításának tartani, melyeket a szerves anyag atomjai és molekulái adnak elő.

De az energia megmaradása elvének a szerepét nem kellene túlozni a természettudományok történetében. Jelen formájában az egyes tudományok evolúciójának bizonyos fázisát jelzi. De ez az evolúciót nem vezette. Helytelen lenne ezt minden tudományos kutatás nélkülözhetetlen postulátumává tenni. A tudomány mindörökre ezen törvény alá lesz vetve, ami nem egyéb, mint a nem ellentmondás törvénye. De a physikusok nagyon hosszú ideig megvoltak nélküle és azért felfedezéseik nem voltak kisebb értékűek, sem kutatá-

saik kevésbé eredményesek. Semmi sem mondja azt, hogy a kinetikai energia mellett, melyről LEIBNITZ beszélt, a potenciális energia mellett, melyet később hozzá kellett csatolni, a lélektani és az idegjelenségek tanulmányozása közben nem fognak-e felfedezni valami újfajta energiát, mely a másik kettőtől abban fog különbözni, hogy nem alkalmas a számításra. A természettudományok ezzel semmit se fognak veszíteni geometriai szigorúságukból. Csupán azt kell érteni, hogy a megmaradási rendszerek nem az egyedül lehetségesek.

Az energia megmaradása törvényének minden értelmes alkalmazása oly rendszerben történik, melynek mozgásra képes pontjai vissza tudnak térni megelőző helyzetükbe. Legalább is ezt a visszatérést lehetségesnek veszik fel és megengedik, hogy a rendszer eredeti állapotában, elemi részeiben semmi sem változott meg. Az idő nem tud hozzányulni, nem tudja megváltoztatni. De a múltba való visszatérés feltevése érthetetlen az öntudat tényei birodalmában. Az érzés azáltal, hogy tart, módosul annyira, hogy elviselhetetlenné válik. Ugyanaz nem marad itt ugyanannak, hanem megerősödik és egész multjával megnagyobbodik. Tehát amíg az elmúlt idő sem nem nyereség, sem nem kár az örökös jelenben maradó anyagi pontra, a conservativnak felvett rendszerre nézve, kétségtelenül nyereség az élő lényre és tagadhatatlanul az, az öntudatos lényre nézve. Ezen körülmények mellett nem vehetünk-e fel egy új fajta energiát, amely alá lenne vetve az idő hatásának és azzal, hogy felhatalmazná a tartamot, kivonná magát az energia megmaradásának a törvénye alól?

A lélektani determinismus legújabb formájában a szellemnek associációs felfogását rejti magában. A jelen öntudat-állapotot úgy képzelik, mint az előző állapotok által keltett szükségképeniséget, mint például azt a szükségképeniséget, amelyik az összetevő mozgásokat a resultánsal köti össze. Próbálják kimutatni, hogy az egyik lelkiállapottól a következőhöz való átmenetet mindig valamely egyszerű ok magyarázza, ahol a második valamiképpen az első felszólításnak engedelmessé válik. BERGSON elismeri, hogy a tapasztalat valóban ezt mutatja. Van bizonyos viszony a jelen helyzet és azon új helyzet között, amelybe az öntudat átmegy. De az

a kérdés, hogy az a viszony, amely az átmenetet magyarázza, az okviszony-e? Ha gondosan megvizsgáljuk magunkat, látni fogjuk, hogy mérlegeljük a motívumokat, fontolgatunk, jóllehet már elhatároztuk, hogy mit teszünk. Egy alig észrevehető belső hang sugja: »Mire való ez a fontolgatás? Ismered a kimenetelét és jól tudod, mit fogsz cselekedni.« De ez nem tesz semmit. Úgy látszik, mintha érdekünkben állna megőrizni a mechanizmus principiumát és a képzetek kapcsolásának a törvényével magunkat megegyezésbe hozni. Az akarat hirtelen közbelépése olyan, mint egy államcsiny, melyet értelmünk már előre megérezett és amelyet szabályos megfontolással törvényesít. Az okozatok itt tehát előbb vannak, mint az okok. És így, még ha az associationismus álláspontjára helyezkedünk, akkor is nehéz a cselekedetnek motívumai által és egyes öntudatállapotainknak egymással való abszolút determinációját állítani. Ezen megtévesztő látzat mögött egy figyelmesebb lélektan olykor okozatokat fedez fel, melyek megelőzik okaikat.

De különben is az a szempont, amelybe az associationismus helyezkedik az énnel és az öntudatállapotok sokféleségének hibás felfogását rejti magában. Az associationista az ént úgy képzeli el, mint a lelkiállapotoknak az összességét, melyek közül a legerősebb legsúlyosabb befolyással van. Ez a tan a coexistens lelki tényeket egymástól tisztán elkülöníti: »Vágyam jót tenni és elfordulásom a bűntől elég erősek, hogy győzedelmeskedjenek minden más ellenkező vágyon és elforduláson«, mondja STUART MILL. Így a vágy, az elfordulás, a félelem, a kísértés itt mint elkülönített dolgok vannak feltüntetve. A deterministák és ellenfeleik is a motívumok conflictusáról beszélnek. Mérlegre helyezik a gyönyöröket és a fájdalmakat, melyeknek csak abstractióval lehet saját létet tulajdonítani. Így azonban súlyos összezavarásnak teszik ki magukat. Mert a nyelv nem úgy van alkotva, hogy a belső állapotoknak minden színezetét ki tudná fejezni.

Szokolom például egy rózsa illatát és gyermekkorom homályos emlékei jutnak az eszembe. A valóságban ezeket az emlékeket nem a rózsa illata kelti. Magában az illatban szívom be őket. Ez rám nézve mindazok az emlékek. Mások azt az illatot másképpen fogják érezni. Az associationisták azt

mondják, hogy mindig ugyanaz az illat, de más képzetekhez kapcsolódik. Így kifejezhetik magukat, de nem szabad elfeledniök, hogy a különböző benyomásokból, melyet a rózsa mindegyikünkre gyakorol, már előbb elimináltak azt, ami személyes bennük. Csak objektív képét őrizték meg, azt, ami a rózsa illatából mindenkinek közös tulajdona. Egyszóval, ami a térhez tartozik. Csak ezen feltétel alatt lehet nevet adni a rózsa illatának. Hogy a személyes benyomásokat egymástól megkülönböztessék, kellett, hogy a rózsa illatának általános képzetéhez specifikus jellemző vonásokat kapcsoljanak. De az associatio, amelyről beszélnek, csak az ő számukra létezik és pedig mint magyarázó eljárás.

Egy érzés, egy képzet az öntudat tényeinek rendkívüli sokaságát foglalja magában. Ha szétbontjuk őket, egymáson kívül levő terminusokat veszünk észre, melyek nem az öntudat tényei többé, hanem jelképei a szavak, amelyek ezeket kifejezik. Mihelyt megkíséreljük, hogy számot adjunk magunknak egy öntudatállapotról, azt elemezzük, ez a lényegében személyes állapot személytelen elemekre bomlik fel, egymáson kívül levőkre, amelyek közül mindegyik egy fajnak a képzetét hívja elő és egy szóval fejeződik ki. Az associationismus a coenrét jelenséget, amely a lélekben végbemegy, azzal a mesterséges reconstitutióval helyettesíti, melyet a philosophia ad róla. Összekevert a tény magyarázatát magával a ténynyel. Ezt annál világosabban láthatjuk, minél mélyebben fekvő lelkiállapotokat vizsgálunk meg.

Az én felületével érinti a külvilágot. Mivel ez a felület megőrzi a tárgyak lenyomatát, azért asszociálja azokat, melyeket egymás mellett képzett. Az ilyen, teljesen egyszerű és személytelen érzéskapcsolatnak felel meg az associatiós elmélet. De minél mélyebbre hatolunk, az öntudatállapotok annál inkább megszűnnek egymásmellé helyezkedni, hogy egybeolvadjanak és mindegyik a többi összes színezetére festődjék. Így mindenki a saját módja szerint szeret és gyűlöl. A szeretet, a gyűlölet az ő egész személyiségét visszatükrözteti. De a nyelv ezeket az állapotokat minden egyes embernél ugyanazokkal a szavakkal fejezi ki, csak objectív és személytelen képét rögzíti a szeretetnek, a gyűlöletnek és annak az ezerféle érzésnek, amely lelkünket mozgatja. De, amiképp egy

mozgó tárgy két helyzete között végnélkül iktathatunk közbe pontokat, anélkül, hogy az átfutott teret valaha kitölthetnők, éppúgy hiába próbáljuk az érzést teljesen lefordítani a beszéddel. Mert ez a képzeteket egymáshoz kapcsolja és így ezek egymás mellé helyezkednek, ahelyett, hogy egymásba hatolnának. A gondolat a nyelvvel kifejezhetetlennek marad.

Felületes, a nyelv által félrevezetett lélektan az, amely determinálnak tünteti fel a lelket egy rokonszenv, ellenszenv vagy gyűlölet által, mint ugyanannyi ránehezedő erő által. Feltéve, hogy ezek az érzelmek elég mélységet értek el, mindegyikük a teljes lelket ábrázolja abban az értelemben, hogy mindegyikükben a lélek egész tartama tükröződik. Azt mondani, hogy a lélek ezen érzelmek egyikének a hatása alatt magát determinálja, annyi, mint elismerni, hogy maga magát determinálja. Az associationista az ént az öntudat-állapotoknak, érzeteknek, érzelmeknek és képzeteknek a halmazára vezeti vissza. De, ha ezekben semmi mást nem lát, mint amit nevük kifejez, ha csak személytelen képüket tartja meg, végtelenül egymás mellé helyezheti őket, anélkül, hogy mást kapna, mint árnyékát az énnak a térbe kivetítve. Ha ellenkezőleg ezeket a lelkiállapotokat azzal a különös színezettel vesszük, amelyet ezek egy meghatározott személynél felvesznek és amelyet mindegyik a többi összes visszasugárzásától kap, akkor nincs szükség több öntudatállapot kapcsolására, hogy a személyt reconstruáljuk. Ezek egyikében is teljesen benne van, feltéve, hogy megtudjuk azt választani. És éppen ennek a belső állapotnak a külső megjelenése az, mit szabad cselekedetnek nevezünk, mivel egyedül az én a szerzője, mivel az egész ént kifejezi.

Ebben az értelemben a szabadság nem olyan feltétlen, mint a spiritualismus gondolja. Fokozatokat enged meg. Kell, hogy az összes öntudatállapotok úgy összeolvadjanak, mint az esőcseppek a só vizével. Azonban az én felületén független vegetatiók is alakulhatnak és uszkalhatnak. Így a hipnotizált állapotban kapott suggestio nem olvad egybe az öntudatállapotok tömegével, hanem saját életképességgel felruházva, magát a személyt helyettesíti, amikor az órája üt. A harag, az öröklött bűn, amely a szervezet homályos mélységeiből egyszerre az öntudat felületére emelkedik, majdnem

úgy hat, mint a suggestio. Ezek mellett lehet összetettebb sorozatokat is találni, melyeknek az elemei egymásba hatolnak ugyan, de sohasem tudnak beleolvadni az én egységes tömegébe. Ilyenek azok az érzelmek és képzetek, melyeket inkább az emlékezetre, mint az ítélőképességre támaszkodó nevelés közölt velünk. Ezek az alap énben egy parazita ént alkotnak, amely állandóan áthatol a másik területére. Sokan élnek így és halnak meg anélkül, hogy az igazi szabadságot megismerték volna. De a suggestio meggyőződéssé lesz, ha azt az én teljesen magába olvasztja. Még a teljesen a tekintély elvén alapuló nevelés sem tud megfosztani szabadságunktól, ha az egész lelket befolyásolni képes képzeteket és érzelmeket közölt velünk. Tehát a teljes lélek az, amelyből a szabad elhatározás származik és a cselekedet annál szabádabb, minél jobban törekszik a dinamikus sorozat, melyhez fűződik, az alap énnel azonossá lenni.

Ebben az értelemben a szabad cselekedetek ritkák, még azoknál is, akik legjobban megszokták az önmegfigyelést. Öntudatállapotaink szavakban merevednek meg. Konkrét, élő éniünket tisztán körvonalazott lélektani tények külső burka fedte be. A nyelv kényelmére, a társadalmi viszonyok könnyűségére való tekintetből érdeklünk, hogy ne törjük át ezt a burkot. És így mindennapi cselekedeteinket sokkal kevésbé sugallják maguk a mi végtelenül mozgékony érzelmeink, mint ezek a változatlan képek, melyekhez az érzelmek tapadnak. Reggel, midőn az óra üt, amikor fel szoktam kelni, egy a felületen megmerevedett képzetet kelt fel, a felkelés képzetét. Ez a benyomás és ez a képzet időnk folyamán egymásba kapcsolódtak. A cselekedet követi a benyomást anélkül, hogy személyiségünk benne érdekelve volna. Ekkor tudatos automata vagyok és az vagyok, mert érdekem, hogy az legyek. Mindennapi cselekedeteink legnagyobb része így megy végbe. Jó, hogy bizonyos érzetek, bizonyos érzelmek, képzetek megmerevedtek az emlékezetben. Ezek folytán a külvilág benyomásai olyan mozgásokat keltenek nálunk, melyek öntudatosak ugyan és értelmesek, de több oldalról a reflex cselekedetre emlékeztetnek. Ezen nagyon számos, de legtöbbször jelentéktelen cselekedeteknek a magyarázására alkalmas az asszociációs elmélet. Ezek egyesülve alkotják a mi szabad te-

vékenységünk substratumát és ugyanazt a szerepet játszókkal ezzel a tevékenységgel szemben, melyet organikus funkcióink öntudatos életünk egészével szemben.

Igaza van a determinizmusnak abban, hogy súlyosabb körülmények között gyakran lemondunk a szabadságunkról. Mikor legjobb barátaink egy fontos cselekedetet tanácsolnak nekünk, az érzelmek, melyeket ismételten, nyomatékosan kifejeznek, ráhelyezkednek énünk felületére és megszilárdulnak ott. Lassanként vastag burkot alkotnak, mely beborítja személyes érzelmeinket. Azt hisszük, hogy szabadon cselekszünk és csak később utána gondolva vesszük észre tévedésünket. De nem ritka dolog, hogy az utolsó pillanatban lázadás tör ki. Az alsó én az, amely a felszínre kerül. A külső burok felpattan és enged egy ellenállhatatlan nyomásnak. Tehát az én mélységeiben és a nagyon értelmesen egymás mellé helyezett argumentumok alatt forrongás van, minek következtében az érzelmek és a képzetek növekvő feszültsége áll elő. Ez nem öntudatlan, de nem akarunk ráfigyelni. Ha jobban gondolkodunk erről, ha gondosan összegyűjtjük emlékeinket, azt fogjuk látni, hogy mi magunk alakítottuk ezeket a képzeteket, mi éltük ezeket az érzelmeket, de az akarástól való megmagyarázhatatlan idegenkedés folytán lényünk homályos mélységeibe löktük vissza őket mindannyiszor, ahányszor csak a felszínre kerültek. És ezért hiába akarjuk megmagyarázni elhatározásunk hirtelen megváltozását a megelőző körülményekkel. Tudni akarjuk, hogy milyen ok következtében döntöttünk és azt találjuk, hogy ok nélkül, sőt talán minden okosság ellenére döntöttünk. De bizonyos esetekben éppen ez a legokosabb dolog. Mert a végbevitt cselekedet nem egy felületes, majdnem kívülünk levő képzetet valósít meg. Érzelmek, gondolataink és legbensőbb aspirációink egészének felel meg, az élet azon különös felfogásának, amely összes múlt tapasztalatainkkal egyenlő értékű, röviden a mi egyéni képzetünknek a boldogságáról és a becsületről. Helytelenül jártak el, amidőn annak a bizonyítására, hogy az ember motívum nélkül is képes választani, az életnek mindennapi, sőt közömbös körülményei közé mentek példákat keresni. Ezek a jelentéktelen cselekedetek determináló motívumhoz vannak kötve. Az élet ünnepélyes pillanataiban, amidőn arról

a véleményről van szó, melyet magunkról másoknak és főleg önnönmagunknak fogunk adni, akkor választunk éppen annak ellenére, mit közönségesen motivumnak neveznek.

De a determinista úgy tünteti fel az ént, amint két ellenkező érzélem között ingadozik, egyiktől a másikhoz megy és végül az egyik mellett dönt. Az én és az érzelmek így világosan megkülönböztethető tárgyakkhoz hasonlóak, amelyek a művelet egész folyama alatt önmagukkal azonosak maradnak. De ha mindig csak az az én az, amelyik fontolgat és ha a két ellentétes érzés sem változik meg, akkor mikép tud valaha az én dönteni még az okság elve értelmében is? A valóságban az én már csupán az által is megváltozott egy kevéssé, hogy átélte az első érzést, amidőn a második következik: az én a megfontolás minden pillanatában megváltozik a két érzélem is. Dynamikus állapotok sorozata keletkezik, amelyek egymást áthatják, erősítik és természetes evolúcióval egy szabad cselekedethez jutnak. De a deterministák jelképekkel, szavakkal fejezik ki az ellentétes érzelmeket és így már előre mellőzik a személynek és az érzelemnek mindenféle eleven tevékenységét. Mindig önmagával azonos ént látnak és változatlan ellentétes érzelmeket, amelyek vitatkoznak és szükségképpen az erősebb arat diadalt. De ez a mechanizmus nem tarthatja fel magát egy figyelmes öntudat tanuságával szemben, amely a belső dynamismust, mint tényt tünteti fel.

A szabadság kérdése így be lenne bizonyítva, ha egyet-érténének abban, hogy ezt a szabadságot az elhatározásnak egy bizonyos jellemében keressék, egyszóval magában a szabad cselekedetben. De a determinista érezve, hogy ez a helyzet kisiklik kezei közül, gondolatban majd egy előbbi periodusba helyezkedik és azt állítja, hogy ebben a pillanatban a jövő cselekedet determinálva van, majd előre felteszi, hogy a cselekedet befejezett és azt mondja, hogy másképp nem mehetett volna végbe. A determinismus ellenfelei habozás nélkül követik erre az új területre is.

Két lehetséges X vagy Y cselekedet között ingadozom és felváltva az egyiktől a másikhoz megyek. Ez annyit tesz, hogy egy állapot sorozaton haladok át és hogy ezek az állapotok két csoportra oszlanak, amint jobban az X vagy az

ellenkező rész felé hajlom. Jelöljük X és Y-nal a két ellenkező irányt. A valóságban persze nincs két irányzat, hanem csak egy én, amelyik él és éppen ingadozásai folytán annyira evolvál, hogy a cselekedet érett gyümölcs módjára leszakad róla.

A szabadságnak ez a jelképes, mechanikus felfogása a legmerevebb determinizmushoz vezet. Ha X-et választom, az indeterministák azt mondják: ingadoztál, tehát az Y lehetséges volt. A deterministák: X-et választottad, tehát volt okod ezt tenni. Amikor az indeterministák az Y-t egyformán lehetségesnek nyilvánítják, feledik ezt az okot és úgy mellőzik a kérdés egyik feltételét. Ha ez alá a két ellentétes megoldás alá hatolunk, egy közös postulátumot fedezünk fel. Ezek is, azok is a végbevitt X cselekedet mögött helyezkednek el. A lelki tevékenység ketté osztása jelképes és mint ilyent csak úgy lehet megalkotni, ha egy befejezett megfontolás és végleges döntés feltevésébe helyezkedünk. A szabad akarat védelmezői és ellenfelei ezt egyformán feledik. Az elsők így okoskodnak: »Az út még nincsen megtéve, tehát bármilyen irányt vehet.« Hát feleljük rá: »Feleditek, hogy útról csak akkor lehet beszélni, ha a cselekedet megtörtént, de akkor már az út is megvan.« A deterministák ezt mondják: »Az út így tétetett meg, tehát lehetséges iránya nem akármilyen irány volt, hanem maga ez az irány.« Azt válaszoljuk: »Mielőtt az út megtétetett, sem lehetséges, sem lehetetlen irány nem volt, azon egyszerű oknál fogva, hogy útról még szó sem lehetett.« A deterministák érvelése ezt a gyerekes formát ölti fel: »A végbevitt cselekedet végbevitt.« Az indeterministáké meg: »Mielőtt a cselekedet végbevitetett volna, még nem volt végbevitt.« A szabadság kérdése tehát érintetlenül lép ki ebből a vitából.

De a determinizmus még nem fogja magát levertnek tartani. A kérdést új formában teszi fel: »Vizsgáljuk csupán a jövő cselekedetét. Ha egy felsőbb intelligencia mától kezdve ismerné az összes antecedensekét, előre meg tudna-e mondani feltétlen biztossággal az abból előálló döntést?« Képzelnünk egy határozott személyt, Pétert. Az a kérdés, hogy egy philosophus, Pál ismerve az összes feltételeket, melyek között Péter cselekszik, megtudta volna-e előre mondani bizto-

san Péter választását? Hogy Pál az összes feltételeket ismerhesse, kell, hogy Péter életének egyetlen részlete se kerülje ki a figyelmét. Mások öntudatállapota assimilálásának két módja van. Az egyik dinamikus és abban áll, hogy önmagunk átéljük azokat. A másik statikus, amely az állapotok öntudatát az ő képükkel helyettesíti, vagyis inkább értelmi jelképükkel. Ebben az esetben a lelkiállapotok képéhez hozzá kellene kapcsolni az ő intenzitásuk jelzését is. De hogyan kapcsolhatná ezt hozzá az ember, ha már előre nem ismerné annak a személynek a későbbi történetét, akivel foglalkozik? Azért, hogy Pál adaequate reprezentálhassa Péter állapotát, vagy ismernie kell Péter befejező cselekedetét, hogy úgy azon successiv állapotok képéhez, amelyeken Péter éppen áthalad, hozzákapcsolhassa az ő értékük jelzését Péter egész történetével viszonyban, vagy magának Pálnak kell átélni ezeket a különböző állapotokat nem a képzeletben, hanem a valóságban. Az első feltevést el kell hagyni, mert éppen arról van szó, hogy, hacsak az előzmények vannak adva, előreláthatja-e Pál a befejező cselekedetet? Tehát Pál nem olyan szemlélő, akinek a tekintete a jövőbe hatol, hanem cselekvő, aki Péter szerepét előre játssza. De, ha Péter és Pál ugyanabban a rendben ugyanazokat az érzelmeket érezték, ha mind a kettő lelkének ugyanaz a története, akkor Péter és Pál egy és ugyanazon személy, melyet Péternek nevezünk, amidőn cselekszik és Pálnak, amikor újra összefoglalja az ő történetét. A szabadság kérdése érintetlenül lép ki ebből a vitából éppúgy, mint a megelőzőből.

Csak az teszi természetessé, hogy a tudomány látszólag kétségbevonhatatlan példákat ad a jövő előrelátására vonatkozólag. Nem határozzák-e meg előre az égitestek coniunctióját, a nap- és holdfogyatkozásokat? Csakhogy ezeknél az idő nem lép be a számításba. Néhány másodpercnyi lélektani tartamba a csillagász több év, sőt század csillagászati idejét is elhelyezheti. A csillagász az égitestek között a helyzetviszonyok sorozatát állapítja meg, az egyidejűségek és összeesések sorozatát, a számtani viszonyokat. Csak azon feltétel alatt láthat előre egy jövő jelenséget, ha bizonyos mértékben jelenben levőt alkot belőle, vagy legalább is rendkívül redukálja azt az időt, amely bennünket attól elválaszt.

De lehet-e megrövidíteni egy lelkiállapotot, egy érzést? Az az érzés, amely két nappal kevesebb ideig tartana, ránk nézve nem lenne ugyanaz az érzés. Hiányzanék belőle a benyomások bizonyos tömege, melyek gazdagítanak és természetét módosítanak. Lelkiállapotaink idejét egy pillanattal sem lehet megrövidíteni anélkül, hogy az az betöltő tények természetét ne módosítsanak. Lelkiállapotaink a mi valódi concret tartamunkat, a heterogén, az élő tartamot reprezentálják. A determinationnak még a gondolat is érthetetlen ezzel szemben.

Megértjük, hogy egyesek miért tárták, mások miért definiálták a szabadságot. A concret tartamából, melynek elemei egymásba hatolnak, észrevétlenül a jelenség tartamhoz mentek át, melynek elemei egymás mellé helyeződnek és következésképp a szabad tevékenységtől a tudatos automatához jutottak. Mert még azokban az esetekben, amikor szabadok vagyunk, akkor se lehet gondolkozni ezekről anélkül, hogy szét ne bontanók egymáson kívül levő conditiókra a térben és nem a tiszta tartamokban. A szabadság kérdése félreértésből származott. A modern philosophusokra nézve ugyanaz volt ez, mint a régiekre nézve az eleai iskola sophismái. És amint ezek a sophismák, ez is az egymásutánosság és az egyidejűség, a tartam és a kiterjedés, a qualitas és a quantitas összezavarásából származott.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közegészségügy.

Népegészségi országos nagygyűlés.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1912-ben a közegészségügy kérdésében értekezletet tartott. Nem intern értekezletet, hanem szélesebbkörű tanácskozást, melyre a kérdés megbeszélésére hivatott szakférfiakat is meghívta. Ezen értekezletből kifolyólag az egyesület kiküldött bizottsága, melyben a budapesti kir. orvosegyesület egyik tagja is bent volt, terjedelmes emlékiratot készített, melyet illetékes helyen elő is terjesztett, hogy a közegészségügy kérdésében oly fontos és oly szükséges reformok minél előbb meginduljanak.

Most a közegészségügy kérdése újból napirendre került. Ennek kevesen örülhetnek oly őszintén, mint azok, akik már öt évvel ezelőtt sürgették az idevágó kérdések megbeszélését és azok mielőbbi megoldását. Igaz, hogy örömünk nem lehet osztatlan, mert a budapesti kir. orvosegyesület által összehívott népegészségi országos nagygyűlés rendezése azt a benyomást keltette bennünk, hogy szakköreink igen gyorsan felejtenek és hogy az a hatás, amelyet egy kérdés szakszerű megvitatása kelt hazánkban, igen gyorsan elmúlik. Erre kell legalább következtetnünk abból, hogy bár a népegészségi országos nagygyűlés rendezői közül többen vettek részt a Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1912. évi értekezletén, egyesületünket a rendezőség még sem tartotta érdemesnek a nagygyűlésre meghívni. Ez némileg meg kell, hogy rendítse a nagygyűlés rendezésének alaposságába vetett hitünket is, mert ha valaki őszintén és komolyan akarja valamely kérdés megoldását előmozdítani, az erőegyesítésre, az előző törekvések felkarolására kell törekednie. Szomorú jelenség az nálunk, hogy a szociális munkában oly kevés az össze-

tartás és oly kevés az erőegyesítés, holott ebben rejlik a siker titka. Ezért is oly lassú nálunk a haladás. Ahelyett, hogy arra törekednék mindenki, aki szociális munkával foglalkozik, hogy felkutassa mindazokat, akik a megoldandó kérdés terén előmunkálatokat végeztek, sértő módon mellőzik nálunk a későbbiek a munkában való elődjeiket. Ezért oly sok az ötletszerűség és oly kevés afolytonos és az előzményeken felépülő munka minálunk.

Talán az elsőbbséget féltették a gyűlés rendezői? Erre egyesületünk valóban nem helyez súlyt, mert hiszen számára nem az ilyen szempontok, hanem az ügy maga a fontos. Azt azonban mégis elvileg kifogásolnunk kell, hogy hygienét, társadalmi egészségügyet tárgyalnak orvosi szakkörök egyes más szervezetek bevonásával és eközben megfelelnek azon egyesületnek meghívásáról, amelynek hivatásszerűen foglalkoznia kell ezen kérdések társadalmi vonatkozásaival és amely utóvégre is e téren már végzett előmunkálatokat.

Ha a rendezés kérdésébe befolyhattunk volna, talán némileg az ügynek is segítségére lehetünk volna. Így mindenek előtt ajánlottuk volna a kérdés munkásvédelmi vonatkozásainak alaposabb felkarolását és legalább is a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének bevonását, mely nemzetközi központjával egyetértésben ismételtén foglalkozott a szociálhygiene fontos kérdéseivel. Ajánlottuk volna továbbá a munkásbiztosító pénztárak bevonását is, pl. a Budapesti ker. munkásbiztosító pénztár a múlt év telén igen szakszerű és igen szép egészségügyi programot dolgozott ki. E körök bevonásával bizonyára a kérdések szélesebbkörű megvilágítását és a szociális szempont nagyobb kidomborítását lehetett volna elérni.

De hát oly kevés történik nálunk e téren, hogy úgyis csak örömmel üdvözölhetjük a népegészségi nagygyűlés megtartását, mert legalább ismét e kérdés felé tereli a figyelmet.

Eredetileg a tanácskozás tárgysorozatának élén állott s számos előadás keretében sürgetően követeltetett az *egészségügyi közigazgatás reformja*.

Megnyitójában maga br. MÜLLER KALMÁN főrendiházi tag, elnök is e kérdéstről szól, szükségesnek jelezvén az egészségügy önállósága érdekében egy közegészségügyi ministerium létesítését vagy legalább is külön egészségügyi államtitkárság szervezését, élén szakemberrel; az orvosok függetlensége érdekében pedig az egészségügyi igazgatás államosítását sürgeti. A közegészségügy felügyeletéről a létesítendő állandó kerületi felügyelőségek, fejlesztéséről a szakemberek vezetése alatt álló, laboratoriumokkal rendelkező közegészségügyi intézet gondoskodnék.

A központosított és államosított egészségügyi közigaz-

gatás további szervezetét e kérdés előadójának, KATONA JÓZSEF tiszti főorvosnak vázolásában ismertük meg. A ministerium felelős periferiális szervei a ketületi és megyei egészségügyi hivatalok volnának a részéről javasolt egészségügyi szervezetben; a községi- és körorvost az egészségügyi rendőrség mentené fel a végrehajtás munkája alól. A közigazgatási kérdésekre vonatkozó fejtegetések során-szóba került a gyógyszerészeknek a kiépítendő közegészségügyi szervezetbe való bevonása, a patikajog átruházhatóságának megszüntetése és a gyógyszerész-kamarák alakítása is.

A közegészségügyi igazgatáson kívül az egész közegészségügy államosítását követelte FILEP GYULA tiszti főorvos, a falu egészségügyének előadója; létesítse és tartsa fenn az állam a községeket terhelő egészségügyi intézményeket. A reformált keretek azonban csak úgy válnak az ország egészségügyének igazán hasznára, ha módot találnak arra, hogy megfelelő számú orvos révén az egészségügyi szervezetbe a lakosság valóban bele is kapcsolódjék.

Elejét venné az orvoshiánynak s az arányosabb elosztásról gondoskodnék a munkásbiztosításnak népbiztosítással való kiépítése, a kisiparosoknak, kevesebb mint 10 holddal rendelkező gazdáknak, gazdasági cselédek és alkalmazottaknak és a mezőgazdasági cselédeknek bevonásával, mint ezt PAP GÉZA min tanácsos ismertette. A munkásbiztosítás áldásai, melyeket most 1.2 millió munkás élvez, ily módon 6 millió munkásra és ezek 4 milliót számláló családtagjaira is kiterjeszténe. Szükséges azonban a biztosítás nálunk még hiányzó ágainak, az anyasági és rokkantsági (aggkori) biztosításnak meghonosítása, mint ezt LIEBERMANN LEÓ egyetemi tanár is »Az állam feladatai a közegészség terén« czímmel tartott előadásában vallja. Míg a népbiztosítás belterjes fejlesztése — a segélyek fokozása, a foglalkozási higiéné és balesetbiztosítás követelményeinek a lehetőség szélső határáig való megvalósítása — a biztosítottak érdekeit szolgálja, addig annak külterjes fejlesztése, — ha minden 3000 K.-nál kisebb jövedelmű egyént biztosítatják, — az orvoskérdés megoldására nyújt módot azáltal, hogy így minden 6000 emberre egy orvos jut, kinek, ha egyúttal községi orvos is, 10.000 K. biztos jövedelme van.

Ámde annál, hogy megfelelő számú orvos álljon a lakosság rendelkezésére, alig kevésbé fontos, hogy kellő számú kórház fogadja be a betegeket. Kórházügyünket GRÓSZ EMIL egyet. ny. r. tanár ismertette. Fejlesztésére szükségesnek tartja a főváros kórházainak külön szervezetet adni, a vidéki nagy kórházakat államosítani; vidéken törvényhatósági támogatással, a fővárosban pedig, minthogy a vidéki betegek egy része is ide kerül, állami segítséggel kórházakat létesíteni. A

kórházak központi felügyelet alatt állnának. Így válnának a nagy kórházak a közegészségügyi berendezés erősségeivé, a betegápolás, heveny és chronikus fertőző betegségek ellen folytatott küzdelem, bakterologiai vizsgálat, fertőtlenítő s a hivatásos ápolónők képzésének egyesítése által és töltenék be feladataikat a speciális kórházak: a csecsemő-, gyermek-, szem-, elmekórházak, a szülőházak, a tüdőbetegsanatoriumok, az üdülőházak és a gyógyíthatlanok menhelyei. A Hadigondozó Hivatal utókezelő intézetei nézete szerint kapcsolatba hozandók kórházakkal.

DOLLINGER GYULA egyet. tanár az ápolónők existenciájának biztosítása érdekében szólalt fel. MANNINGER VILMOS kórh. igazgató-főorvos pedig minősítésük megállapítását követelte. IMRE JÓZSEF egyet. tanár a kórházak decentralizációját sürgeti.

A speciális kórházak közül a tüdőbetegek ápolására szolgáló intézeteknek »*A tuberculosis elleni védekezés szervezésének alapelveiről*« szóló előadásában BR. KORÁNYI SÁNDOR, egyet. tanár külön figyelmet szentelt.

E legelterjedtebb népbetegség legyűrése csak a védekezés országos szervezésével remélhető. Decentralizált tüdőbeteg-kórházak dolgoznának egy-egy terület idevágó viszonyai javításán; ezek a betegekkel való állandó összeköttetés által gondoskodnának róluk; ha szükségesnek látszik, az izolálándókat kórházba, az üdülésre szorulókat sanatoriumba utalnák. A falusi kórházak norvég mintára alakulnának; a sanatoriumoknak megfelelő éghajlat mellett olcsón történő építésére irányulna a törekvés, hogy a vagyontalan betegek hozzáférhetőek legyenek, mert egy ily tipikus népbetegség ellen csak így lehet küzdeni. KORÁNYI számítása szerint a cél megvalósulása érdekében szükségesnek mutatkozik minden 1000 lélekre 3 tuberkulotikus ágynak, s minden 7 kórházi ágyra 1 sanatoriumi ágynak legalább 22 dispensaire keretében való szervezése. Míg a szervezet kiépül, átmeneti intézkedésekkel kell beérnünk.

A hozzászólások során DOLLINGER GYULA tanár a sebészeti tuberculosusra hívja fel a figyelmet, BÓKAY JÁNOS tanár a tejtermelés ellenőrzését kívánja, ORSZÁG OSZKÁR az iskolák egészségellenes állapotaira mutat rá, ÓNODI ADOLF tanár pedig a tuberculotikusok házasságra lépését kívánja tilalmazni.

Az eugenetika többi vonatkozásai MADZSAR JÓZSEF, a székesfővárosi könyvtár aligazgatójának előadásában nyertek megvilágítást, ki ahhoz, hogy a népesedési politika faji szempontból is sikerrel járjon, szükségesnek tartja a rossz faji elemek izolálását, ujak születésének megakadályozását s a jó faji elemek szaporodásának elősegítését.

Ez utóbbi kérdés az alsóbb néposztályok életkörülményeinek a közegészségügy rendezése körébe való bevonását

teszi szükségessé, melyek mint KORÁNYI is előadásában kiemelte, jelentős szerepet játszanak a tuberculosis terjedésében és amint arra LIEBERMANN rámutatott, azok egészségügyét determinálják.

A gazdasági kérdésekkel, melyek első tényezői a népesség életszínvonalának, a nagygyűlés a népélelmezés, a lakásügy s a népbiztosítás fent már megbeszélt tárgykörében foglalkozott.

NAGY FERENCZ államtitkár, a közélelmezési hivatal elnöke, »A népélelmezés szervezéséről« szóló előadásában megállapítja, hogy ez a szervezés a háború alatt a forgalom és fogyasztás korlátozása és a termelés szabályozása által mindinkább az állam kezébe ment át, de a maximálás rendszerelensége s a kivitel szabályozatlansága folytán sikerrel nem járt. A jövő feladatául ipari központokban olcsó vagy ingyenes ellátást nyújtó gyermekotthonok alapítását, városokban, gyárakban, bányaművekben egészséges, olcsó munkásétkezők létesítését tűzi ki. Az élelmiczikkekre vetett adók eltörlését s vasúti szállításuk alacsony tarifálását követeli és a népjóléti ministerium kebelében népélelmezési hivatal felállítását sürgeti.

DETRE LÁSZLÓ magántanár minden állati termék maximálását s a föld felhasználásának és a termelés irányának állami megszabását követelte. ASCHER ISTVÁN az élelmezési hivatalban a kórházak ellátásáról gondoskodó ügyosztály felállítását sürgette, PARÁDI FERENCZ pedig az élelmiszereknek kórházak számára maximális áron való kiutalását követelte.

A lakásügy kívánalmait PIKLER J. GYULÁNAK, a székesfővárosi statisztikai hivatal aligazgatójának előadásából ismerte meg a nagygyűlés. Az előadó a lakásszükség okát a lakás-termelés korlátoltságában látja, ennek gyökerét pedig az adórendszerünkben lehetőségessé vált föld- és telekspeculációban ismeri fel. Az Aradon és Budapesten bevezetett telekérték-adót jelöli meg a reform útjául; az állami birtokoknak egyéni kezelésbe vételétől pedig szintén a viszonyok javulását várja.

BÁRCZY ISTVÁN főpolgármester a mindenekelőtt hasznot kereső egyéni vállalkozás mellett szükségesnek tartja az altruistikus szempontok szerint eljáró hatósági építkezési tevékenységet is és hivatkozik a főváros kislakásépítő actiójára. HAHN DEZŐ lakás- és műhelytörvény alkotását kívánja, FERENCZI IMRE székesfővárosi socialpolitikai előadó pedig a lakásfelügyelet törvényes szabályozását és a lakásreform-egyesületet sürgette.

E kérdések tárgyalásával széles perspectiva nyílt meg, melynek körébe belesett a háború által oly erősen előtérbe helyezett népesedési politika is.

A veszteségek pótlásának útjaul »Népesedéspolitika gazdasági szempontból« címén tartott előadásában SZTERÉNYI JÓZSEF v. b. t. t. ny. államtitkár a halandóság csökkentését jelölte meg, mely cél a szociális helyzet javítását, az anya- és csecsemővédelem szervezését és a gyermekvédelem fejlesztését feltételezi. Adatokkal bőven felszerelt előadása erősen kidomborította e feladatok óriási fontosságát.

Az anya- és csecsemővédelem országos szervezését, — mint ezt TAUFFER VILMOS tanár hasonló című előadásában kifejtette — a belügyminister által rendelkezésére bocsájtott anyagi támogatással az állam és társadalom e czélt munkáló egyesületeinek tömörülése, a Stefánia Szövetség végzi. A fővárosban a Kerületi Munkásbiztosító Pénztárral szövetkezve máris megkezdte működését, melynek eredményeképpen 17.000 élveszületett csecsemő közül kerekszámban 13.000-t vett gondjaiba védőnői révén. Általuk maga a Szövetség keresi fel a szülőnőt; működése gyermekgondozó és — rendelő intézetekkel és — a jövőben létesítendő — tejkonyhákkal egészül ki.

A szervezés, az országot 6—8 kerületre osztva a megye keretében történik. A kerület élén országos biztos, a megye élén törvényhatósági biztos áll; mindkettő oldalán fővédőnök gondoskodik a községi szervezésről, betanításról és ellenőrzésről. A védőnők intézménye állami, három hónapos tanfolyamon taníttatásukat és neveltetésüket állami intézetben nyerik; a fővédőnök egy éves tanfolyamon. Az intelligens középosztály hölgyei, az ú. n. mellékfoglalkozású védőnő szerepét tölthetik be a községekben, az előkelő osztály hölgyei mint pártolók működhetnek közre.

SZABÓ DÉNES, egyet. tan. a mellékfoglalkozással bíró védőnők körébe a bábák bevonását is óhajtja, a bábaképzés refojmja DOKTOR KÁROLY, bábaképzőintézeti igazgató kívánsága. TEMSVÁRY REZSŐ teljes segítséget nyújtó anyasági segílyt követelt, amely ne terjedjen pusztán a gyermek születése utáni néhány hétre. BEREND MIKLÓS a dajka gyermekének védelméért szállt sikra és kiemelte a csecsemő- és anyaápolás iskolai tanításának fontosságát. Ezt felismerve, dolgoztatott ki APPONYI ALBERT GR. vallás- és közoktatásügyi minister tervzetet arra vonatkozólag, hogy a csecsemőgondozást minden nőiskolában tanítsák és azokban a férfiskolákban is, ahonnan a nép vezetői kikerülnek.

A csecsemőgondozást a gyermekvédelem tetőzi be, melyet e czímen tartott előadásában SZANA SÁNDOR udvari tanácsos, a gyermekmenhely igazgató-főorvosa ismertetett. Speciális köveleményéül a fertőző gyermekbetegségek elleni küzdelmet jelölte meg. Városban a védekezés bevált eszközeként SZABÓ SÁNDOR tisztii főorvos »A városok közegészségügyi

ártalmairól» szóló előadásában a minden gyanus esetben foganatosított bacterologiai vizsgálatot, s a járvány fészkének a tiszti orvos által történendő felkutatását jelölte meg. Falun SZANA mintaszerűen felszerelt fertőtlenítő vasuti vonatnak a járvány színhelyén való megjelenésétől reméli annak elnyomását. Testgyakorlásra alkalmas játékeret, kirándulások, vándorlások szervezését óhajtja a gyermekek számára. Rámutat a munkába járó anyák gyermekei, a dolgozó gyermekek, a tanoncok védelmének szükségére. A beteg és beteges gyermek gyógyíttatása esetleg elhelyezése szintén az orvos feladata, sőt úgy az antisociális viselkedésű gyermek magaviselete okának megállapítása is.

RUFFY PÁL, minisiteri tanácsos, az állami gyermekvédelemnek és gyermekvédelmi rendszereknek egységesítését ajánlotta, KONSTLER GYULA a szülők felvilágosításától, HÉBELT EDE a jogi facultáson kötelező egészségtan hallgatástól vár javulást. HALASZ HENRIK plein air iskolákat, DEUTSCH ERNŐ pedig a családi árvatelepeket sürgette.

Ha végigtekintünk azon a sok szép és életrevaló eszmén, melyeket a nagygyűlés felszínre hozott, bizalommal kell a jövőbe tekintenünk. Segíteni lehetne súlyos közegészségügyi bajainkon, és pedig aránylag nem is oly nehezen és nem is oly túlságos nagy anyagi eszközök igénybevételével. Csak kettő szükséges ahhoz. Az egyik az eltökélt komoly szándék, a másik pedig végre egy egységes program megállapítása. Ha a program nem is teljes, az nem oly nagy baj; mindent egyszerre csinálni nem lehet és a program az egyik vagy másik irányban később is kiegészíthető. De végre állapotjunk meg egy concret programban, mely legalább fővonásaiban maradjon független a kormányváltásoktól. A tanácskozások csak az első lépést jelentik a javulás útján; hogy ezeket követni fogja-e a második, az elhatározás lépése, az már most a kormányon mulik, de annyiban a magyar társadalmon is, amennyiben annak a kormányt addig kell sürgetnie, míg e lépést megteszi.

K.

Fajegészségügy.

A német fajegészségtani társaság működése a háború kitörése óta.

1914 nyarán a németek kiadták a jelszót, hogy a háborús feladatok előtt minden egyéb tevékenységnek háttérbe kell szorulnia. A fajegészségtani társaság is beszüntette működését. Csupán a társaság alelnöke, PLOETZ ALFRÉD, szerkesztett egy röpiratot, melyben a katonákat a rendetlen nemi étellel kapcsolatos veszélyekre figyelmezteti, elsősorban a nemi bajoknak az utódokra gyakorolt káros hatását kidomborítva. A társaság titkára pedig, LEHMANN J. F., pompás kis füzetet adott ki számos szemléltető ábrával ugyane kérdésről. A röpiratot és a füzetet a katonai parancsnokságok sok százezer példányban terjesztették, még a mi hadseregünkben is az olasz harczvonalon.

A háborúokozta emberveszteség gyorsan megérlelte azt a kérdést, miként kellene a népesség fogyását és lesatnyulását ellensúlyozni. Mind többen és többen foglalkoztak népesedéspolitikával, melynek csakhamar hatalmas, bár nagyrészt fölületes irodalma támadt. A berlini *Zentralstelle für Volkswohlfahrt* CHRISTIAN MIKSA dr. vezetésével 1915 őszén nagyszabású előadássorozatot rendezett a német *néperő megtartása és gyarapítása* címén. Mikor ennek előmunkálatai még folytak, felvetődött az egyesületi tevékenység szükségének gondolata, s mivel a német fajegészségtani társaság akkoriban elegendő munkásságot nem fejtett ki, Berlinben megalakult a *német népesedéspolitikai társaság*. Hasonló célú szervezetek létesültek a birodalom különböző városaiban. Jellemző vonásuk az az erős hazafias érzés, melyet a fajegészségügygel, mint a német néptörzs gyarapodásával való foglalkozás a németekben kivált.

Látva az érdeklődés nagy fokát és a hasonló egyesületek majdnem feles számban történő alapítását, a német fajegészségtani társaság is újra megkezdte nagyobbszerű működését. Több mint félmillió példányban részben más folyóiratok mellékleteként erős visszhangotkeltő felhívást terjesztett, melyben rámutatott azokra a veszélyekre, amelyek a német népet úgy a háború, mint a nyugateurópai cultura, főként pedig a születések arányszámának csökkenése következtében fenyegetik. Ezt a felhívást különböző röpiratoknak hosszú sora követte. Tevékenysége azonban nagyrészt nemleges volt, amennyiben az idetartozó kérdések hirtelen népszerűsége a cikkek, könyvek és előadások valóságos özönét eredményezte

és a kellően nem képzett hozzászólók által okozott fogalomzavart kellett elsősorban tisztázni. A háború ugyanis a mennyiségi kérdést tolta előtérbe és a minőségnek éppen olyan fontos kellékét elhomályosította. A népesedéspolitikáról az a nézet terjedt el, hogy ez csupán a mennyiségre, a lakosság számának emelésére törekszik, a fajegészségtant pedig sokan úgy állították oda, mintha ennek egyedüli célja a jövő nemzedék minőségének javítása lenne. Így a népesedéspolitika és a fajegészségtan sokak szemében ellentétnek vagy legalább is egymástól eltérő, egymást kiegészítő fogalomkörnek látszott, holott a valóságban mind a kettő ugyanazon fogalomkört fedí, csupán a szempont más, melyből ugyanazt a tárgyat vizsgálja. *A népesedéspolitika ugyanis gazdasági nézőpontból ítél, az emberben a munkaerőt látja szemben a tőkével és a termelési eszközökkel, míg a fajegészségtan élettani (biológiai) szempontból nézi az embert és az emberek összességét, a fajt. A népesedéspolitika tehát éppen úgy foglalkozik a minőség javításával, mint a mennyiséggel, viszont a fajegészségtan szempontjából a faj boldogulásához — főképp a nemzetközi verseny miatt — a kellő szám éppen olyan szükséges, mint a kellő minőség.* Ilyen a népesedéspolitika és a fajegészségtan állásfoglalása, ha a mértékadó szakkönyvekben utánanézzünk. Nem érdemleges, csupán időszerű eltérés annyiban mutatkozik, hogy a régebbi népesedéspolitikai tanulmányok a nép mennyiségének kérdésével behatóbban foglalkoztak, mint minőségének javításával, de csak azért, mert az utóbbi törekvéseknek tudományos megalapozása csak az utolsó évek munkája. Ez oly igaz, hogy az ifjabbkeletű fajegészségtani közlemények viszont szélesebb méderben tárgyalták a minőségi kérdést, az előbbivel azonos okból: mert a tárgynak ez a része újabbszerű, mert kiépítésre inkább szorul.

Míg a fajegészségtant és a népesedéspolitikát sokan hibásan kettéválasztották, addig a fajegészségtant és az eugenikát épp oly hibásan azonosították. Ebbe a tévedésbe kevéssel ezelőtt a fajegészségtan legszorgosabb kutatói is estek, sőt egy része még most is a két fogalom azonosítását kívánja. De a valóságban *a fajegészségtan az egész, az eugenika, más szóval a szaporodás egészségtana, a fajegészségtannak egyik, még pedig legfontosabb része.* Nagyjában sikerült a nagyközönséggel a tágabbkeretű fajegészségtan fölényét az angol-amerikai szűkebbmederű egenikával szemben megértetni.

A német fajegészségtani társaság tehát nagyrészt eme kérdések tisztázására fordította erejét. Hogy ennek nemcsak elméleti hanem gyakorlati jelentősége is van, mutatja az az éles bírálat, melyben a társaság vezető emberei számos hevenyészett népesedéspolitikai javaslatot részesítettek. Legnagyobb feltűnést keltett SIEMENS HERMANN *Die Proletarsicherung*

unsere *Nachwuchses* című tanulmánya a társaság kitűnően szerkesztett folyóiratában az *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie*-ban. Ebben SIEMENS kimutatja, hogy népesedéspolitikai terveink majdnem kivétel nélkül a legalsóbb néposztályok nagyobb mérvű szaporodását eredményezik, míg az amúgy is elégtelen szaporodású felfelé törekedő néprétegek szaporodására befolyással alig vannak. Ennek eredménye lenne, hogy fajunk nemzedékről nemzedékre mindjobban elpóriasodnék.

A társaság még a háború kitörése előtt nagyobb pályázatot hirdetett a következő kérdéssel: Fajegészségtani szempontból veszélyezteti-e a családot annak társadalmi és anyagi emelkedése? Erre 15 igen értékes tanulmány érkezett be; a pályadíjak kiosztása a közel jövőben várható.

1916/17-ben a berlini fajegészségtani társaság (a német fajegészségtani társaság ugyanis egymástól meglehetősen független helyi társaságok szövetsége) a házasság előtti orvosi megvizsgálás kérdését tűzte ki tárgyalásra. A német alaposságot mutatja, hogy egy kérdés megvitatására majdnem egy esztendő kellett. A tárggyal előbb egy szakbizottság foglalkozott, majd 19 számottevő egyesület képviselői mondták el nézetüket a nyilvánosság előtt. A hozzászólások és viták szövege nyomtatásban is megjelent. (*Über den Austausch von Gesundheitszeugnissen vor der Eheschließung und rassenhygienische Eheverbote*, München 1917. J. F. Lehmann kiadása, 87 oldal, 2 márka); ez a füzet a kérdéstről eddig a legjobb képet nyújtja. Az összes hozzászólók megegyeztek abban, hogy a házasság előtti orvosi megvizsgálás szükséges, csupán annak kötelező, törvényes behozataláról nem lehetett egyértelmű határozatot hozni. A tanácskozások eredményeként a résztvevő társaságok emlékiratot nyújtottak a kormánynak, melyben arra kérik, hogy az anyakönyvvezető röpirat átadásával minden házasulandó figyelmét hívja fel a házasság előtti orvosi megvizsgálás szükségességére, illetve az egészségnek nagy fontosságára a házastársra és az utódokra nézve. Maga a fajegészségtani társaság ennél messzebbmenő külön emlékiratot nyújtott át, melyben a házasság előtti orvosi megvizsgálás kötelezővé tételét kéri, ellenben időszerűtlennek tartja még a házassági tilalom kimondását betegség esetére. Még messzebb ment az *orvosi egyesület Münchenben*, mely számos fajegészségtani kutató közreműködésével másfél évi igen alapos munka után különböző mesterien megszerkesztett népesedéspolitikai követelést dolgozott ki és többek között részletes megokolással azt kívánja, hogy a törvény bizonyos igen súlyos betegségeknél házassági tilalmat állapítson meg. A müncheni orvosegyesület eme figyelemreméltó és a társadalomtudományok ápolóit is érdeklő tanulmányai

1916/1917. telén jelentek meg a *Münchener Medizinische Wochenschrift* című orvosi hetilapban.

Általában véve jellemző a német orvosoknak és a társadalomtudományok művelőinek szoros együttműködése a fajegészségtanban, mely együttműködés nélkül a kérdések helyes megoldása el sem képzelhető.

Jelenleg a tavalyihoz hasonló vita- és előadóestéket készít elő a berlini fajegészségtani társaság kb. 25 más egyesülettel kapcsolatban, még pedig ismét csupán egy kérdésről: a sokgyermekű családok gazdasági támogatásáról. A társaság főként arra akarja terelni a közfigyelmet, hogy a faj boldogulása érdekében oly gazdasági intézkedésekre van szükség, melyek nemcsak a népesség legalsóbb rétegeit, hanem még inkább annak tehetségesebb részét ösztökélik a kellő tovaszapordásra.

A fajegészségtani társaság népszerű folyóirat megindítására, esetleg fajegészségtani kutató intézet később való alapítására pénzgyűjtésbe kezdett, altalva ama nagyszabású alapítványokra, melyekből Amerikában és Angliában az ily fajta intézetek létesültek. Németországban csupán rokon szakmájú kutató intézetek léteznek, mint amilyen az *Institut für Vererbungsforchung* Potsdamban, a berlini fajegészségtani társaság elnökének, BAUR ERVIN tanárnak vezetése alatt, továbbá a berlini *biológiai intézet* és a Münchenben alakuló *psychiatriai és családkutató intézet*, mely utóbbiban a fajegészségtan kiváló művelői közreműködnek.

A *nemzetközi fajegészségtani társaság*, melynek székhelye München, a háború alatt nem hallatott magáról. Csupán a norvég fajegészségtani kutatókkal, kiknek vezetője MJOEN JON ALFRED, volt némi érintkezés és állandó érdeklődés tárgyát alkották a magyarországi fejlemények, elsősorban a *Nemzetvédő szövetség* múlt tavaszi előadásai, mely alkalommal a német társaság a szövetséget sürgönyben üdvözölte.

Hogy nálunk is megérett a kérdés a szakszerű ápolásra mutatja az az érdeklődés, melyben az 1914. januárius havában TELEKI PÁL gróf elnökségével alakított egyettközi fajegészségügyi bizottságot újabban minden oldalról részesítik¹⁾. Most folynak az előkészítő munkák avégből, hogy a bizottság működését szélesebb alapokra helyezték.

Hoffmann Géza.

¹⁾ Lásd a Magyar Társadalomtudományi Szemle 1914. évi februárius havi számát a bizottság alakulásáról és az előadások szövegével. A bevezető előadás a fajegészségtant röviden ismerteti.

Politika.

A béke veszélyei Angliára nézve.

(*Chesterton, Cecil. The perils of peace. London: Laurie 1916. 239. p.*)

Az angol socialisták egyik vezéralakja szól a kötetben a korai békekötés veszélyeiről Angliára nézve. Oly határtalan gyűlölettel a poroszok ellen, s a végsőkig való harczra buzdítás oly erejével, aminőt bárki mástól, de nem socialistától lehetne csak várni.

Az előszót író Hilaire BELLOC kimondja a tételt, hogy Nagybritannia jelenleg azon parancsoló szükségesség előtt áll, hogy Poroszországot tönkre tegye. Ha ez nem sikerül, úgy Nagybritannia jövője — tekintet nélkül szövetségeseire — bizonytalanná vált.

Ezen tétel igazolására, azaz Nagybritannia győzelemig való harca, kitarása érdekében íródott a kötet.

Lord ROBERTS, a hadvezér, BLATCHFORD és HYNDMANN publicisták, dr. SAROLEA és Bart KENNEDY az európai helyzet alapos ismerői, mind előre látták a kikerülhetetlen összeütközést, s óvták Angliát a készülletlenségéből származható hátrányoktól. Ha közbelépésükre az előkészületek meg is indítottak, azok nem abban a szellemben mozogtak, mint aminőt a bekövetkezett világháborús helyzet megkívánt volna. »Mikor a háború kitört, a harcias jellem az angol ember előtt kellemtelen meglepetésként tűnt fel.« (34. p.)

Anglia tényleg nem érezte a porosz törekvéseket (prussianism) úgy, mint azt megtanulták ismerni a francziák, lengyelek, dánok. Csak a háború alatt ismerte meg Anglia Poroszországot, CHESTERTON beállításában annyi rossz és gonosz megtestesítőjét, amennyit még nem látott Európa

Poroszország a németiség vezérállama, a többi német államban az történik, amit Poroszország akar. Poroszország tönkretétele tehát a fő követelmény. Ha ez nem következik be, akkor Poroszország céljait elhalasztja csupán, de nem szűnik meg azokért dolgozni s a többi német államnak követnie kell törekvéseiben: a német világalalom megalapításában.

Erős bírálat alá veszi CHESTERTON Lord HALDANE-nak 1912-ben folytatott fáradozását, német-angol barátság létrehozása ügyében. Ekkor pontozatokat is állapítottak már meg a jövő együttműködés számára, de azokat akkor nem tettek közzé. CHESTERTON az angol külügyi hivatalnak a közzétételt megtagadó eljárását helyesnek találja, mert ha közzéteszik a pontokat, talán sokan kívánták volna a megegyezést, mely Angliát végveszélybe sodorta volna.

CHESTERTON közli az angol-német megegyezés tervbevett pontjait. Azok következőképp hangzanak:

1. A magas szerződő hatalmak kölcsönösen biztosítják egymást békés és barátságos szándékaikról.

2. Egyik sem fog közülok ok nélkül (unprovoked) a másik ellen támadást intézni, vagy a másik ellen támadásra készülni, vagy támadási célokból bármily viszonylatba vagy kapcsolatba lépni, vagy részesévé lenni bármily ily célra irányuló tengeri vagy szárazföldi katonai tervnek, egyedül vagy kapcsolatban bármely hatalommal és kijelentik, hogy nem kötik le magukat semmiféle ily kötelezettséghez.

3. Ha valamelyik a magas szerződő felek közül egy vagy több hatalommal háborúba kerül, melyben nem ő a támadó fél, úgy a másik fél az így megtámadott hatalommal szemben legalább is jóakarátú semlegességgel fog viselkedni és mindent meg fog tenni az összeütközés localisatiójáért. Ha egyiket a magas szerződő felek közül egy harmadik fél nyilvánvaló kihívással háborúra kényszerít, kötelezik magukat, hogy ily alkalommal tárgyalni fognak helyzetük alakulása felől.

4. A semlegességi köteletség, mely az előző pontból folyik, nem alkalmazható annyiban, amennyiben nem egyeztethető össze már létező megegyezésekkel, melyeket a magas szerződő felek már előzőleg megkötöttek.

5. Uj megegyezés kötése, mely bármelyiknek a szerződő hatalmak közül lehetetlenné teszi a semleges viselkedést a másik irányában ki van zárva, megfelelően a 2. szakasz megállapításának.

6. A magas szerződő felek kijelentik, hogy mindent megtesznek, ami csak módjukban áll, hogy úgy maguk között, mint más hatalmakkal szemben támadt differentiákat és félreértéseket megakadályozzanak. (50—52. old.)

CHESTERTON szerint e pontok visszautasítása Anglia külügyi hivatala részéről főképp a 4. és 5. pont miatt történt, mert Németországnak már volt offenzív szerződése Ausztria-Magyarországgal, míg Angliának ekkor még nem volt egyetlen európai hatalommal sem, s az említett pontok folytán egyenesen meg lett volna tiltva számára ilyen szerződés kötése. A jövődó támadó háborúnál Ausztria-Magyarország lett volna a mozgató fél, s Németország szabadon cselekedhetett volna, lévén a monarchiával már szerződése; Anglia viszont megkötve, szabadon nem cselekedhetett volna. Ha a Haldane-féle szerződés-tervezet szerint Anglia semleges marad, s Németország gyorsan győz a continensen, úgy Anglia nemcsak a legyőzött nemzeteket találta volna magával szemben, hanem a győztes Németországot is, az előbbieket győleletükkel Anglia ellen, az utóbbit megnövekedett hatalmával.

Igy tehát mindenképpen helyes politikát követett Anglia, mikor a Haldane-féle közvetítést elutasította, s mikor a világháborúban Németországgal szembeszállott, mert így lehetővé vált, hogy Németország tarthatatlan hatalmi törekvéseinek gátat vessen s ezen kívül minél több barátot is szerezzen magának.

Miután az entente kitartását dicsőítve azon nézetének ad kifejezést CHESTERTON, hogy ha Németország tudta volna, hogy a háború ennyire elhúzódik, nem kezdett volna hozzá, — Németország békecezléjairól is jellemző kicsinyítéssel nyilatkozik. Szerinte Németország el fog fogadni minden olyan békét, mely meghagyja szárazföldi és tengeri katonai hatalmát és gazdasági segélyforrásait, melyek közé természetesen oda sorolja Ausztria-Magyarországot is. Belgiumot fel fogja adni, bár Antwerpen megtartásáért sok mindent el fog követni. Elsass megtartása mellett is sokáig ki fog tartani, míg egy részét, de lehet, hogy az egészet is feladja. Ha Lengyelországot legbiztosabban érzi is hatalmában, el fog jönni az az idő, mikor annak birtokáról is le kell mondania. (75—76. old.)

Anglia harci közbelépésétől és kitartásától ily nagy eredményeket várva, természetesen nagy ellenséget lát a pacifismusban. Erős szavakkal kell ki Ralph LANE ujságíró ellen, ki Norman Angell hangzatos álnév alatt a legnagyobb sikert elért pacifista irat, a »The great illusion« szerzője. Az angol pacifisták törekvései szerinte csak a porosz politikának kedveznek.

De nemcsak a polgári irányú pacifistákkal van baja CHESTERTON-nak, hanem a pacifista socialistákkal is. A classicus, marxista-socialista irányzat megmaradt hazafiasnak Angliában is. Ezen irány hívei HYNDMANN vezérlete alatt tisztában vannak azzal, hogy a német győzelem a democratiának jövőjét tönkre tenné.

A mérsékelt socialisták lettek éppen hazafiatlanokká, midőn legfeljebb osztályharcot ismerve el, a háború ellen dolgoznak minden erővel. Ramsay MACDONALD és SNOWDEN a vezérük, majd vezetőjüké szegődött E. D. MOREL, ki mind- eddig távol állott a munkásságtól, nem foglalkozott a munkáskérdéssel. CHESTERTON leleplezi MOREL-t s a poroszok ké- mének nyilvánítja. 1905 óta kimutatja róla, hogy a poroszok pénzelték. Rovására írja a többek között, hogy együtt működött Kongóban CASEMENT-tel a németek javára, majd mindjárt a háború kitörése után megalakította a külpolitika democra- tikus ellenőrzésének egyesületét, az »Union of Democratic Control«-t s egyszerre irni kezd a »Labour Leader«-be. Erről a lapról azt mondja, hogy porosz pénzen egyenesen a »Justice« ententepárti socialista lap ellen indult meg s mikor minden angol ujság csökkentette terjedelmét a háború alatt, fő- képp pénzügyi nehézségekből, akkor a »Labour Leader« még melléklettel is szolgál olvasóinak.

Az »Union of Democratic Control« megalakítása érdekében 1914. szeptember 10-én jelenik meg a »Morning Post«-ban felhívás, s a társaság első manifestumát 1914. szeptember 19-én hozzák nyilvánosságra, melyben MOREL mint a társaság tiszteletbeli titkára és pénztárosa szerepel (honorary secretary and hon. treasurer). Mindezekből CHESTERTON azt követelteti, hogy MOREL német pénzzel dolgozik, egyenesen azzal gyanúsítja, hogy ő pénzezi a békepárti socialistákat. Senki sem tételezi fel, hogy Mr. Keir HARDIE pl. elfogadott volna pénzt a porosz kormánytól; de hogy nem fogadott-e el MOREL-től és hogy MOREL honnan kapta azt, az kérdéses. (114. old.)

A békepárti socialisták munkálkodásának leleplezése után a pénzemberek következnek. Ezek között a német eredetű, legnagyobbbrészt zsidó bankárok azok, kik azt kívánják, hogy Anglia adja fel a harcot még mielőtt teljesen győzzen.

A politikusok tevékenységét vizsgálva MOREL és Alfred HARMSWORTH azaz Lord Northcliffe of Isle of Thanet, a pánik gyártó, támadásának tárgyai. A külpolitika demokratikus ellenőrzését feleslegesnek tartja a béke érdekében, mert pl. a jelen háborút az angol nép négy nappal előbb kezdte volna meg, mint külügyi hivatala.

Könyvének harmadik és negyedik részében CHESTERTON Anglia győzelmének kérdésével foglalkozik. A győzelemben feltétlenül bizik, mert minden német siker daczára, csupán azért, hogy Anglia kitart, lehetővé teheti, hogy a minél később bekövetkező békekötésnél mindent visszaszerezzen. A korai békekötés öngyilkosság Angliára nézve. CHESTERTON azzal a biztos reménnyel fejezi be munkáját, hogy a szövetségesei Németországot igen is tönkreteszhetik. Erre megvan minden eszközük, melyek között az idő, mint főtényező szerepel. Angliának csak ki kell tartania.

A harcias Anglia képe tárul elénk CHESTERTON munkájából, mely Angliától nem lehet várnia az emberiségnek a közeli békét. Csak az entente államokat összefűző kapcsot nem vizsgálja CHESTERTON: annak szétpattanására nem is gondol. Pedig éppen itt van a közeledő béke alapja Angliának a harctéren való magára hagyása útján.

Kristics Sándor.

Németek, szlávok és magyarok.

(*R. W. Seton Watson. German, slav and magyar. A study in the origins of the great war. London, 1916—198. old.*)

Sok támadás érte igaztalanul a magyarokat, a magyar politikát, culturát és közgazdaságot az idők, különösen pedig a világháború folyamán, de mind e támadások együttvéve nem tartalmaznak annyi elfogultságot és rosszindulatot, mint amennyit egyetlen író R. W. SETON-WATSON — írói nevén SCOTUS VIATOR — 1911 óta kiadott munkáiban felhalmozott. SETON-WATSON szlávimádó s szlávimádása rossz bíróná tette, aki lépten-nyomon meghamisítja az igazságot. Azt nem mondhatjuk el róla, hogy tájékozatlan: itt járt körülöttünk, de csupán körülöttünk, velünk, akikről annyi rosszat tud, nem érintkezett. Érintkezett azonban mindazokkal, kik a fennálló állami rendszerrel elégedetlenek s szeretnének egyéni érvényesülésüknek kedvezőbb politikai helyzetet teremteni Európa keletén. Ezek révén azután rengeteg tényt ismert meg, valószínűságot és képzelt tényeket, de nem a nyugodt és józan kritika szemüvegén át tekintve azokat, hanem részrehajlóan és elfogultan. Ez SETON-WATSON — írói nevén SCOTUS VIATOR — s ez irodalmi működése révén — jegyezzük ezt meg jól — a londoni egyetemen a keleteurópai történelem magántanára lett. Tudományos igazságok hirdetésére van hivatva, holott művei soha nem haladták meg a politikai irodalomnak azon színvonalát, amely olcsó hatásra van számítva, de amelynek csupán múló értéke van.

Legújabban németek, szlávok és magyarok cím alatt adott ki egy kötetet, mely szerinte a világháború eredetének feltárására van hivatva, lényegében azonban semmi egyéb, mint azoknak a rosszindulatú támadásoknak a felújítása, melyeket régebbi munkáiból már jól ismerünk. SETON-WATSON nem tanul, fegyverei az idők folyamán megrozsdásodnak s előbb-utóbb Don Quichotte szánalomraméltó sorsára kell jutnia, aki szabályszerű lovagi harczot vív a szelmalmok ellen.

Munkája első fejezetében Ausztria benső viszonyait elmezi s megállapítja, hogy a különböző nemzetiségeket az uralkodóház, a hadsereg, a katolikus egyház, a hivatalnoki kar és a főnemesség tartják össze. Elég sok összetartó kapocs ahhoz, hogy ne lehessen olyan könnyen szétszedni, amint azt SETON-WATSON könyve megkísérli.

Mig Ausztriával ilyen röviden végez, Magyarországgal már behatóbban foglalkozik, történetét is vázolja. Ezután érkezik el azonban csak ahhoz a ponthoz, ahol elemében van, t. i. a nemzetiségi elnyomáshoz Magyarországon.

1867-ben szerinte — ugyanezt halljuk az összes nemzetiségi agitátoroktól — a monarchia két legnagyobb nemzetisége, a magyar és a német osztoztak meg az uralmon s a többi nemzetiségek közül csupán a horvátok és lengyelek kaptak némi önkormányzatot. Ettől kezdve a magyar politikát a nemzetiségek erőszakos elnyomása, a tervszerű magyarosítás jellemzi. Ezt az erőszakos elnyomást olyan tényekkel bizonyítja, mint az 1892. évi hlubokai eset, amely kitűnő eszköz lehet olcsó hatások elérésére, de nem válhatik díszére komoly tudományos munkának. Bizonyítását azzal az író s műve komolyságát egyaránt jellemző kijelentéssel végzi, hogy az a nemzet, melynek nemzeti dalai — csak a Talpra magyar-ra gondolhatunk — a magyarok Istenéről (the god of the Magyars) szólnak, méltó szövetségese II. Vilmos császárnak, ki a Mindenható különös pártfogásával szokott hivalkodni. A magyar és a német a nemzetiségek elnyomói, s az entente természetesen csak azért szállt harczba az elnyomók ellen, hogy a szabadság ügyét megmentsse. E kijelentések hallatára feltámad lelkünkben ama keserű igazság emléke, melyet Roland asszony foglalt szavakba 1734-ban a vérpad előtt: »Szabadság, mi minden történet neved alatt!« (CARLYLE: The french revolution III. k. 174. l.)

Behatóan foglalkozik ezután a szerbek történetével s különös melegséggel ismerteti nemzeti törekvésüket. E szakaszt érdemes összehasonlítani azzal, amelyben a magyarokkal foglalkozik, s rögtön tisztában vagyunk vele, hogy mi csoda elfogultsággal állunk szemben. A szerbeknek adott 1640. és 1641. évi kiváltságleveleknek p. o. nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a magyar törvényhozás legragyogóbb alkotásainak. A délszláv eszme előharczosait jobban megbecsüli, mint a legnagyobb magyart, s Strossmayert p. o. olyan nagy embernek tünteti fel, hogy nem átálja Bismarckkal összehasonlítani. Strossmayer szláv politikája erény előtte, a magyar nemzeti politika ellenben bűn, amelyet ki kell irtani. Még a Fiumére vonatkozó magyar jogot is vitássá teszi s okmányhamisítással vádolja meg a magyar államférfiakat.

A horvát-magyar ellentéteket is a horvátok javára igyekszik kiélezeni s a politikai üldözéseknek, cselvetéseknek és kegyetlenségeknek olyan boszorkánykonyháját varázsolja elő, hogy az olvasóban önkénytelenül felmerül a kérdés, vajjon komoly tudományos munkát, vagy pedig detektívregényt olvas-e.

A legkomikusabb azonban az, amit Ferencz Ferdinánd politikai szerepléséről és haláláról elmond. SETON-WATSON szerint Ferencz Ferdinánd ellensége volt a magyaroknak s egy bizalmas beszélgetésben állítólag azt mondotta volna a magyarokról: »Es war eine Geschmacklosigkeit von den Herren,

dass sie überhaupt nach Europa gekommen sind«. (111. l.) Nem valószínű, hogy Ferencz Ferdinánd ilyen nyilatkozatot tett volna; de mindenesetre izléstelenség, hogy ha egy tudományos színezetű munka ilyen eszközökkel izgat a magyarok ellen. Természetes, hogy Ferencz Ferdinánd megöletésének gondolatát is Budapesten keresi, s csak az a kár, hogy erről nincs bizalmas értesülése, pedig kitűnő forrásai segítségével ehhez is hozzájuthatott volna. A politikai erkölcsöknek olyan elrettendő kinövéseit rajzolja meg könyvében, hogy ezzel már túl is lőtt a célon s alig akad olyan olvasója, aki mind-ezeket el is hiszi neki. Nihil probat, qui nimium probat, s ha ilyen könyveket olvas az ember, sajnálni kell, hogy ma már mindent ki szabad nyomatni, s az irodalmi rágalmakért nem kell helytállani elfogulatlan s szakavatott bíráik előtt.

Miután így egyik ellenséggel végzett, a németeket szólja le, kik nagyzási hóbortukkal háborúba kényszerítették az egész világot. Különösen a poroszok ellen mennydörög, akik szerinte nem is németek, hanem szlávok. Erre azután a legkitűnőbb kultúrnépet, a cseheket veszi elő, akik a német ábrándok eloszlására vannak hivatva, s kitűnő politikusaik egyikéről, Massarykról, azt is tudja, hogy gróf Forgácsot nyilvánosan gróf Azevnek nevezte. (99. l.). A pangermán tervek ellensúlyozására az elnyomott szlávok felszabadítását tartja szükségesnek, amely után a monarchiának meg kell szűnnie. Az ellenséges Koburg-családot természetesen elűzi a bolgár trónról és Konstantinápolyt orosz befolyás alá helyezi. (185. l.). Ez utóbbi ugyan nemzetiségi alapon alig indokolható, de ez esetben nem is tartja szükségesnek az indokolást.

Ezek után mi ezt a munkát egyszerűen háborús lázalomnak tekintjük, amelyet az idő mindenesetre orvosolni fog egyszer. SETON WATSON már régóta hinti a konkolyt körünkben, s talán nem túlozunk, ha a gyűlöletkeltésben munkáinak legalább annyit tulajdonítunk, mint a világháborúnak. Ehhez hasonló munkákat az angol világbirodalomról is lehetne írni, s a magyar tudomány komolysága mellett szól, hogy erre vállalkozó eddig még nem akadt.

Ezt a gyalázatosságot a magyar tudomány átengedi SETON WATSON-nak és a londoni egyetemről kikerülő tanítványainak Magyarországon a tudomány még öncél, Angliában úgy látszik, a tudomány is csupán eszköz, melyet mindenkor a cél szolgálatába lehet állítani.

Gárdonyi Albert.

Egyiptom nemzeti törekvései.

(Dr. med. Hussein *Himmel* Bey a Magyar Társaság 1917. nov. 22-iki ülésén tartott előadásának kivonata.)

Egyiptom természettől adott gazdagsága, továbbá, hogy rajta keresztül vezet a legbiztosabb út Indiába, okai annak, hogy Anglia mindent elkövet hatalmában tartásáért. Anglia részéről az egész keleti kérdés nem egyéb, mint India védelme. Ezért kívánja függetleníteni Örményországot, Palesztinában a független zsidó államot, s ezért hódította meg Egyiptomot.

Egyiptom a Napoleoni háborúk lezajlása után, az 1803-iki amiensi béke értelmében visszakerült a török szultán fennhatósága alá, ami nemzeti uralmat jelentett számára.

Mindjárt első alkirálya, az irástudatlan Mohamed Ali basa nagy reformmozgalom megindítója, francia pénzzel és segítséggel közoktatásügyi szervezetet teremt, bevezeti a gyapjú- és cukortermelést, hadsereget szervez, csatornákat épít, köztük a Mahmudie-csatornát Kairo és Alexandria között. Utódai között, Ibrahim és Abbas uralkodása után Ismail basa emelkedik ki, mint Egyiptom legnagyobb jóltevője. Igaz, hogy szórta a pénzt, de termékeny vállalkozásokra. 8400 angol mérföld hosszúságban épített öntözőcsatornákat, 275 mérföldről 1181 mérföldre emeli fel a vasuti vonalak hosszát, 5000 mérföld távíróberendezést létesít, épített mintegy 830 hidat, Kairó és Alexandria rendezésébe fog, vízvezetékekkel látja el azokat, 68 cukorgyárat alapít s uralkodása alatt nyílnak meg a kairói opera, muzeum, könyvtár, fűvészkert, s főképp sok iskola. Míg 1863-ban 185 elemi iskola működött Egyiptomban, addig 1875-ben 4685, 111.803 tanulóval. Ezekben ingyenes az oktatás, sőt a tanulókat tanszerrel és élelmezéssel is ellátják. Hat technikai főiskola alapítása is az ő nevéhez fűződik.

Minden lehetőség meg volt már ekkor adva arra, hogy Egyiptom a maga útjára hagyva a culturállamok sorába emelkedjék.

Arabi basa lázadása 1881-ben kétségkívül zavarokat támasztott Egyiptom be'ső életében, de Anglia részéről felajánlott rendcsinálás nagyon is nélkülözhető lett volna. 1882. szept. 14-én az angolok megszállják Kairót, s ettől az időtől fogva Egyiptom állami léte minden önállóság nélküli.

Az angolok Egyiptomban már fejlett intézményeket találtak, melyeket csak tovább kellett volna fejleszteniök. De a forrongás leverésén kívül semmit sem tettek, sőt culturalis téren egyenesen visszafejlesztették az állapotokat. Így pl. míg Ismail

basa idejében a közoktatási budget 87.000 egyiptomi fontot tett ki, addig az angol uralom alatt 70.000 fontot sohasem haladta meg évenként. Ismail basa uralkodása óta egyetlen főiskola sem nyílt meg, sőt az angolok két technikai főiskolát be is zártak a hatból. Ezenkívül az elemi iskolai oktatás ingyenessége is megszűnt, ma egyenesen csak a vagyonosabb osztályok gyermekei tanulhatnak bennök.

Az a felfogás, hogy Egyiptom az angol uralom alatt fejlődött volna, nem áll meg. Egyiptom fejlődött volna, ha a maga erejére marad bízva.

Egyiptom egyetlen igaz angol barátját ismeri csupán s ez Lord Dufferin volt, kít azonban kormánya alig hat hónapi szolgálat után visszahívott, mert Egyiptom számára alkotmányt akart s hasznos reformtervei voltak. Lord Cromer uralma már a nyers elnyomatás kora s 1906 után, mikor Cromer elhagyta Egyiptomot, a helyzet nem változott előnyösen, sőt Eldon Gorst uralma még szigorúbb korszakot jelent Egyiptomra nézve, a sajtó és egyesülési szabadság teljes elnyomásával és a nemzeti törekvések kérelhetetlen üldözésével.

Az egyiptomi nemzeti párt ismét török fennhatóság alá kívánja juttatni Egyiptomot, mert a törökök nem tettek tönkre ott semmit, meghagyták a népnek munkája csümölcsét, nem úgy, mint az angolok, kik teljes kifosztói Egyiptomnak.

Egyiptom jövőjéért a világháborúban Törökország küzd s a középponti hatalmak győzelme Egyiptom számára az angol uralom alól való felszabadulás beteljesedése kell hogy legyen.

Krisztics Sándor.

Közgazdaság.

Valutapolitika.

(Kritikai tanulmányok, különös tekintettel a legközelebbi jövő pénzügyi problémáira. Irta *Makai Ernő dr.* A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1917. Grill Károly könyvkiadó vállalata. 319 l., ára 8 K.)

A háború utáni közgazdaság egyik legégetőbb problémája a valutaprobléma, vagyis valutánknak a háború utáni érték-visszaállítás, a nemzetközi viszonylatokban a háború előtt el-

foglalt helyének biztosítása. Természetes, hogy úgy a napi, mint a szaksajtó is nap-nap után foglalkozik e kérdéssel. Kevésbé természetesen és mondhatni elszomorító azonban az, hogy általában nagyfokú tájékozatlanság nyilvánul meg e fejtegetésekben és úgy látszik, hogy ez a kérdés is jelszavá, közhellyé lesz, melyet unos-untalan hallunk, melyet mindenki hangoztat, anélkül, hogy alapjában véve tisztában volna magával a kérdéssel, amelyet másrészt önző egyéni érdekek előmozdítására czégérnek dobznak a közönség közé. Ily körülmények közt tényleg szükség volt egy oly munkára, amely a jelentékenyebb valutapolitikai elméleteket és ezek gyakorlati megvalósíthatásáért lehetőleg tárgyilagosan ismerteti, amely az irodalom és a tudományos kutatás megállapításait a gyakorlati életben megnyilvánuló jelenségekkel ellenőrzi. Ebből a szempontból örömmel kell üdvözölni, hogy a Tudományos Akadémia kiadta dr. MAKAI ERNŐ ismert közgazdasági író és gyakorlati bankember 12 kisebb-nagyobb valuta- és bankpolitikai tanulmányát. Azért mondom »ebből a szempontból«, mert véleményem szerint az Akadémiának csak olyan munkát volna szabad kiadnia, amely a tudományt előbbre viszi és nem csak arra szorítkozik, hogy régebbi tudományos megállapításokat ismertessen és terjesszen.

Ez a munka nem tart igényt arra, hogy új szempontokat vigyen bele a már amúgy is gazdag (különösen külföldi) irodalomba, vagy hogy új elméletet állítson fel, hanem arra szorítkozik, hogy már meglévő elméleteket, tételeket és gyakorlati megállapításokat igyekszik megismertetni és népszerűsíteni, ezáltal alapot és alkalmat szolgáltatva a továbbtanulmányozásra és vizsgálódásokra. Nem hiszem, hogy nagyon tévedek, ha azt mondom, hogy ez a munka valutapolitikai kézikönyv, helyesebben tankönyv lesz és mint ilyen, sok jó szolgálatot fog tenni a fogalmak tisztázása körül.

Az egyes tanulmányok úgy tartalom, alaposság, mint a kidolgozás szempontjából nem egyenlő értékűek. Legalaposabb és kidolgozásában is a leggondosabb az első, mely a pénz értékállandóságának problémájával foglalkozik, továbbá a negyedik, mely a valutapolitika eszközeit ismerteti. Mondhatni, hogy az első az egész kötet gerincze és hogy a többi tizenegy tanulmány egyes, itt érintett kérdéseket tesz különös, behatóbb vizsgálat tárgyává. Miután — legalább az átolvasás alapján nyert benyomásom szerint — az egyes tanulmányok különböző időben keletkeztek és ezen idő alatt a szerző véleménye egyben-másban módosulást szenvedett, ezen tanulmányok, daczára annak, hogy szerző őket legutóbb — előszava szerint — átdolgozta, ill. revideálta, itt-ott kissé ellentmondanak egymásnak és ennek az első tanulmánynak. Ezzel a megállapítással azonban egyáltalában nem akarom az egész

munka és különösen egyes fejezetek értékét csökkenteni, csak az igazságnak tartoztam vele.

A tárgyalás módja nagyjából a következő: A szerző felvet egy problémát, felosztja kisebb, önálló kérdésekre és ezeket megvilágítja az egyes iskolák szempontjából, rátér a legfontosabb elméletek és nézetek ismertetésére és vagy ezen tárgyalás közben, vagy ezután bemutatja a gyakorlati élet, illetőleg a történeti múlt szerint való alakulást. Ily módon a következő problémák köré csoportosítva, ismerjük meg a valuta- és bankpolitika főbb elméleti és gyakorlati képviselőit:

I. A pénz értékállandóságának problémája. II. Az aranykérdés. III. A valutapolitika célja és határa. IV. A valutapolitika eszközei. V. A valutapolitika eredményei. VI. A papírpénz elmélete. VII. Az agio fogalma és keletkezése. VIII. Az agio hatása a belföldi forgalomban. IX. Az agio hatása a külföldi forgalomban. X. A valutarendezés elvei. XI. Az állami jegybankadósság rendezése és végül XII. A nemzetközi valuta kérdése.

A szerző elméleti álláspontját a következő főbb vonások fogják megvilágítani. A valutaügy szerves összefüggésben áll az egész közgazdasággal és mint előszavában, mondja, a modern valutapolitika nem a törvényhozói intézkedésekben, hanem az ország anyagi erőforrásainak megfelelő fejlesztésében látja a jó valuta biztosítékait. A valuta alakulását tehát a bank-, hitel- és tőkeszervezet, külkereskedelmi- és fizetési forgalom, eladósodás a külfölddel szemben, fizetési mérleg stb. egyaránt befolyásolják. Az angol valutapolitika ólomsúlylyal nehezedik a világra, és Európa minden népére eddig nagy bűverőt gyakorolt (307. old.). Miután az angol rendszernek nagy része van a múltban felmerült valutapolitikai nehézségekben, mindenütt élesen szembeállítja egyrészt az angol, másrészt a modern amerikai és német felfogást. Azonban az utolsó tanulmány utolsó fejezetétől eltérően, nem viszi ezen meggyőződését túlzásba, mert egy helyütt (46. old.) azt mondja: »Gyenge valuta az, mely túlnyomóan hitelrendszeren épül fel, tökéletesnek azért azon jegybankrendszer nevezhető, amely bőséges aranykészleténél fogva a valutapolitikai követelményeknek épp úgy megfelelhet, mint ahogy a bankjegykibocsátás folytán a legitim hiteligényeket is mindenkor nehézség nélkül kielégítheti.« Mert (58. lap) egymagában sem az objectiv, sem a subjectiv érték és pénzelmélet nem elegendő az összes jelenségek megfejtésére és elméleti igazolására, hanem csak párhuzamosan, egymás hézagait kiegészítve. Az ár is az objectiv és subjectiv tényezők összességéből alakul ki. Az áralakulás központjában az egyén áll és végeredményben az áralakulás, illetőleg a pénzérték hullámozása a gazdasági conjunctura kérdése; a gazdasági conjuncturára

pedig épp úgy befolyása van a pénz és tőkemennyiségének, mint az egyéni vállalkozók ügyességének és rátermettségének. A jövő feladata, hogy a jegybank újból biztosítsa a paritás fenntartását az idegen valutákkal, ha kell, a készfizetések felvételével (96. és köv. l.).

Amint látjuk, a szerző közvetítő álláspontot foglal el a rideg érczvaluta és a rugalmas forgalmi valuta közt, azt az álláspontot, melynek elfoglalására valójában csak a háború tanított meg azzal, hogy minden valutát eddig példátlan erőpróbának vetett alá és kimutatta, helyesebben kirivóvá tette az egész rendszerek gyengéit és előnyeit. Daczára annak, hogy jegybankunknak 1911-től folytatott nagyszabású devizapolitikájával meg van elégedve, épp a háborús viszonyokon okulva, sürgeti a készfizetések felvételét és szükségesnek tartja, hogy bankunk a háború után nagyobb aranykészletre tegyen szert. Egyébként a jegybank politikáját a valuta- és hitelpolitikai igényeknek harmonikus kielégítésére való törekvésnek kell azt áthatnia (116. lap).

Anélkül, hogy az egyes tanulmányok tartalmát ismertetnők, röviden még csak azokra a fejezetekre kívánom a figyelmet felhívni, melyek a valutapolitika par excellence gyakorlati hatásaival foglalkoznak, így az agio természetével, ketetkezésével és hatásával a belföldi és a külföldi forgalomban. Annál is inkább tarthatnak e fejtegetések érdeklődésre számot, mert a szerző, mint egyik vezető nagybankunk igazgatója, a gyakorlatból ismeri és gyakorlati szempontból tárgyalja ezen jelenségeket. Különösen azok a fejtegetések, melyek az agio hatását az egyes gazdasági spherák szerint tárgyalják, aktuálisak ma.

Nem elégitené ki olvasója érdeklődését ez a munka, ha nem terjedne ki a jövő valutapolitikai feladataira (27. és köv. old.) és nem volna tekintettel ezen igénytelen ismertetés az olvasókra, ha nem ismertetném részletesebben ezen fejtegetéseket.

A jövő legfontosabb ilyenmű feladata a valutarendezés, vagyis az eredeti paritásnak biztosítása a nemzetközi, és a pénz vásárló erejének visszaállítása a belföldi forgalomban. Az eredeti paritás biztosítására alkalmas 1. az aranykészlet szaporítása és 2. a fizetési mérleg kedvező alakulásának előmozdítása. Egész külföldi kereskedelmi és pénzügyi forgalmunknak a valutaügy szolgálatába kell szegődnie, vagyis fejleszteni kell a kivített és korlátozni a behozatalt, új külföldi követeléseket kell szerezni és értékpapirokat a külföldön elhelyezni. Hogy e lehetőségek mily módon lesznek megvalósíthatók, azt a szerző nem tudja, mert minden attól függ, hogy milyen gazdasági kapcsolatokkal fogunk majd a háború után rendelkezni. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy a háború után hosszú ideig behozatalra fogunk szorulni.

A belföldi forgalomban a pénz vásárló erejének visszaállítása attól függ, hogy mily gyorsan sikerül kivonni a fölös papírpénzmennyiséget a forgalomból. Ennek annál gyorsabban kell megtörténnie, mert minél inkább hozzászokik közgazdasági szervezetünk a magas árakhoz, a pénzbőséghez s az alacsony kamathoz, annál nagyobb rázkódtatással fog járni az átmenet a régi állapotokra. Nem szabad elfeledni, hogy a külföldi tőke csak akkor fog nálunk elhelyezést keresni, ha nagyobb kamatot tud szerezeni, mint a külföldön. A bankjegymennyiség redukálásának további kölcsönkibocsátás és adóemelés az eszköze.

Van még egy módja az effectív bankjegymennyiség csökkentésének és ez a készpénznélküli fizetési forgalom fejlesztése. Megjegyzem, hogy ez a kitétel egyik sebezhető pontja a tanulmánynak. Itt ugyanis a szerző világosan ellentétbe jut önmagával, ill. azzal, amit a pénz értékállandósága tárgyalásánál és az aranyfedezet kérdésénél mondott. Ott ugyanis — különösen IRVING FISHER nyomán — igen helyesen megállapította, hogy a forgalmi eszközök áremelő hatásánál a banktétélek felett rendelkező cheques és utalványok tulajdonképp ugyanoly szerepet játszanak, mint a bankjegy. Tényleg az teljesen mindegy, hogy az állam fizetési kötelezvényei ellenében egy szabadalmazott bankjegyeket bocsát-e a forgalomra vagy valamely bank ezen kötelezvényeket leltétként kezeli és az állam chequejei vagy utalványai ellenében kifizeti vagy más számla javára írja, szigorú értelemben fedezve ugyanis egyik sincs és az állam fizetési képtelensége esetén az a banktétét és előlött rendelkező cheque épp oly értéktelen, mint az a bankjegy. Itt a közutadatban az a tévhit kapott lábra, hogy akkor, ha a fedezetlen forgalmi eszközök legismertebb és legtipikusabb példányát, a bankjegyet kiküszöböljük, ezáltal már magát a fedezetlen forgalmi eszközt is kiküszöböltük, azaz azt hiszik, hogy ha valamely dolog egyik megnyilvánulási formáját egy másikkal helyettesítjük, már maga a dolog megváltozott, ill. megszűnt. Ez nem igaz, mert ha a közönség nagymennyiségű papírpénz helyett nagyszegű bankkövetelések felett fog rendelkezni, legalább is épp annyira hajlandó lesz árúért nagyobb összegű chequezt kiállítani, mint kezében levő bankjegyeket kiadni. A chequeforgalomra való rátérés mindenképpen kívánatos és előnyös is addig, amíg a letétet kezelő bank a letétért kamattérítést ad, azonban áralakulási szempontból az a lényeges, hogy a közönség oly összegek felett is rendelkezhetik, melyek csak addig képeznek értéket, amíg az állam azokat ilyenekül hajlandó elismerni, amíg tehát az állam az ígért kamatokat megtéríti és azokat az ígért terminuskor beváltja: vagyis oly összegek felett rendelkezik, melyeket nem a

forgalom szükséglete, hanem az állam értékalkotó ereje, akaratára hozott létre. Az teljesen mellékes, hogy ezen összegek felett bankjegy vagy cheque vagy utalvány vagy akár csak szóbeli intézkedés alakjában rendelkezem-e; a hatás az áralakulásnál ugyanaz.

A nemzetközi valuta kérdésének ismertetése alkalmat ad arra, hogy MAKAI kitérjen a monarchia valutája és a Németországgal való gazdasági kapcsolat közt fennálló összefüggés tárgyalására. Ő erre vonatkozólag a következőket mondja: Németországgal szemben leendő szoros gazdasági kapcsolatnak legelemibb előfeltétele az, hogy mindkét félnek rendezett valutája legyen, mert semmiféle tarifátételnek nincs olyan prohibitív ereje, mint az ingadozó valutának. Mert, ha a németországi fizetési eszközök megszerzése 20—30% agioval jár, ez épp úgy megakadályozza a behozatalt, mint 20—30% vámtétel. Ha Németország valutánk rendezésében támogat bennünket, ezzel oly előnyt nyújt nekünk, amelyért MAKAI szerint más téren inkább hozhatunk áldozatokar. Ilyenmő támogatás legegyszerűbb módja a közös valuta volna, ez azonban csak egységes gazdasági területen valósítható meg. Második eset fix relatio megállapítása az osztrák—magyar bank és a német birodalmi bank jegyei közt; ebben az esetben tulajdonképp Németország garantálná valutánkat a nemzetközi forgalomban. Harmadik és legreálisabb mód az, hogy Németország monarchiánkat pénzügyileg támogató; ez valutakölcsönök nyújtásában, a márkakurzus stabilizálásában, esetleg bankunknak aranyküldeményekkel való támogatásában állhatna. Kívánatos azonban nemcsak a német bank, hanem a német pénzügyi piacnak valutánk érdekében való közreműködése is. Minden monarchiabeli czimlet, amely Németországban talál elhelyezést, javítja koronánkat. Ha Németország tényleg legalább közép-európa számára a londoni City helyébe akar lépni, akkor neki kell nyújtania mindazokat a kölcsönöket, hiteleket, melyeket eddig London és Páris folyósított.

Anglia pénzuralmától annyira megakarja a szerző szabaddítani az országot, hogy középeurópai valutablokk létesítését sürgeti, melynek területe az Északi Tengertől az Indiai Óceánig terjedne. Így a világ gazdaságilag két egymással késhegyig rivalizáló csoportra oszlana — az egyik Anglia, a másik Németország vezetése alatt. Mi megszabadulnánk az angol valuta túlsúlyától — ha igaz — de ehelyett egy sokkal kisebb területen uralkodó valuta, a német, hatalma alá jutnánk. Érdekes passust olvashatunk erre nézve a 308. oldalon: »Elvitatathatlan annak a szüksége, hogy a központi hatalmak köré csoportosuló államok valutapolitikai tekintetben Németországnak engedjék át az irányítást, viszont Németországnak elsőrangú érdeke lesz az, hogy gazdasági érdeksphaerájához tar-

tozó országok valutáját javítja, mert mennél nagyobb mértékben tér el a márkaárfolyam a paritástól, . . . annál kevésbé lesz exportképes a német ipar . . . » Tehát ez valutánk helyreállítását jelentené Németországnak hozzánk irányuló kivitelének előmozdítása érdekében. Azt hiszem, ez a módoszat csak akkor lesz vitatható, ha már semmiféle más módon, még munkaerő-kivittel sem sikerülne valutánk értékét helyreállítani; ennyire sohasem uralkodott felettünk az angol font.

Fuchs Albert.

Társadalmi politika.

Lakáspolitiká.

(Dr. jur. B. Schmittmann: Reichswohnversicherung. Kinderrenten durch Ausbau der Sozialversicherung. Stuttgart 1917.) 136.

E fölötté aktuális és tanulságos füzet a német társadalomjogi Egyesület kiadványait (*Schriften der Deutschen Gesellschaft für soziales Recht*) nyitja meg. Kétséget nem szenved, hogy a culurnemzetek fejlődése és számbeli gyarapodása egyenes arányban áll a lakáspolitikával. Németországban ez a kérdés már a háború előtt is foglalkoztatta az elméket. A német birodalmi gyűlés 1912. és 1913. évben szintén foglalkozott e kérdéssel és pedig úgy, hogy a legszélsőbb politikai pártok véleménye itt különbséget nem mutatott. Legjobban jellemezte az ügy fontosságát POSADOWSKY-WEHNER gróf e kijelentése: »Die Wohnungsfrage ist mehr als eine soziale Frage, sie ist jetzt die soziale Frage.« Ha ezt a háború előtt Németországban így állapították meg, hogyan kell majd ezt a háború után megállapítani és még hozzá minálunk.

SCHMITTMANN gazdag statisztikai adatokkal világítja meg a bérlakásrendszer nyomoruságának összefüggését a városi lakosság sterilítésével. Hisz a bércaszárnyarendszer a modern kor nomádéletét honosította meg. Érdekes pl. tudnunk, hogy Berlinben egy év alatt egy millió hurczolkodás megy végbe, Hamburgban 270 000, Boroszlóban 216.000, Kölnben 187.000. Nagyon tanulságosak a nyugati államok, nevezetesen az Angolországban divó családi otthonn és a bércaszárny rendszer közötti párhuzamok. Angolország munkásosztálya annak

köszöni testi épségének viszonylagos jó conserválását, mert Angolország és vele Belgium, Hollandia az egy emeletes családi otthont megőrizte. Mig Berlinben egy házra átlag 77 lakó esik, Charlottenburgban 64, Boroszlóban 52, addig Londonban nem egészen 8, Brüsszelben 9, Antwerpenben 8.

A német birodalmi gyűléshez a lakásnyomor sanálása végett az 1916. év folyamán indítványt terjesztettek be HITZE és JÄGER képviselők egy birodalmi lakástörvény (Reichswohngesetz) megalkotása érdekében. Azt kívánja ez az indítvány elérni, hogy a kérdésben érdekelt törvényhozói, közigazgatási és gazdasági tényezők szerves együttműködésével egészséges lakásviszonyokat teremtsenek.

SCHMITTMANN e munkájában egy concret javaslattal áll elő arra nézve, hogyan lehetne a nagyobb családok számára lakást biztosítani. Tökéletesen igaza van, hogy több gyermekes családapáknak semmi sem okoz akkora gondot, mint az, hogy megfelelő lakást találjanak, hisz akárhány házban és bérkaszárnnyában már előre ki van mondva rájuk az anathéma. A munkásoknál ezek a gondok akkor gyarapodnak leginkább, midőn a keresetképesség csökkenni kezd. Fiatal munkások nemcsak viszonylagosan, hanem absolut értékben is többet keresnek — különösen most a háború alatt — mint a meglett korúak. Ezért kívánja SCHMITTMANN a lakásbiztosítást a rokkantbiztosítás mintájára, sőt vele összeköttetésben megadóztatással megoldani, mely a harmadik gyermeknél (özvegyeknél a másodiknál) megszűnik, s melynek legnagyobb terhe a családnélküli fiatal munkásra esnék. Ez az adózás tulajdonképpen csak kényszermegtakarítás a jövő napjaira. SCHMITTMANN számításai szerint ily megadóztatással, mely természetesen a jövedelemmel arányosan fokozatos természetű, évi 500 millió márkát lehetne összehozni, ami egy lakásrendezési reformtevékenységre elegendő alapul szolgálna. Bár SCHMITTMANN e nembeli fejtegetései ezidőszert, a kellő adatok híján, nem bírunk minden tekintetben teljesen biztos alappal, munkájának alapgondolata elől semmiféle sociálpolitikus nem zárkoznak el. A lakáspolitikával nekünk is behatóan kell foglalkoznunk, azt mondhatjuk, ettől függ nemzetünk jövője. Ezért ajánljuk SCHMITTMANN könyvét a legmelegebben sociologusaink, politikusaink, nemzetgazdáink figyelmébe. Ha mindent, ami benne van, nem is tudunk elfogadni és viszonyainkra alkalmazni, de könyv a figyelmes olvasása új gondolatokat vált ki és a tevékenységre serkent — és erre nálunk nagy a szükség.

Giesswein Sándor.

A fiataikorúak bűnözése.

(Rev. Canon Rawnsley: Juvenile Delinquency: The Facts and its Cause. Hilbert Journal London 1917.)

»Az ifjúkori bűnösség növekedése az összes egyházak komoly figyelmét követeli« — így kezdi RAWNSLEY kanonok művét, amelyben amaz okokat kutatja, amelyek az ifjúkori bűnösség nagy növekedését idézték elő és leküzdésének eszközeit keresi. Ez a kérdés foglalkoztatja az egész világ jogászait és reformátorait és e kérdés megoldása érthető okokból, különösen Magyarországon, bir nagy fontossággal.

A háborúban elveszett emberanyag tekintetbevételével annál inkább kell ellensúlyozni az itthoni veszteséget. A fiatalkori bűnösség növekedése azt mutatja, hogy polgárok nemcsak a csataterén vesznek el az állam számára.

RAWNSLEY kanonok a londoni rendőri kerület számadatait mutatja be, hogy az ifjúkori bűnösség növekedéséről fogalmat alkothasson az olvasó és e számok szerint 1914-ben 1708 tizennégyéven alatti fiú volt büntetve, míg 1916 első negyedében 2005 főre rúgott az ifjúkori bűnösök száma.

Ez ijesztő növekedés okának elsősorban az atyák távollétét otthonról tekintik, míg a fivérek, tanítók is a harcztéren teljesítenek szolgálatot. Az anyák és idősebb nővérek a municiógyárakban dolgoznak. A fiatalok nagy keresetét is ok gyanánt tekintik; akik így könnyebben kereshetnek fel mulatóhelyeket, különösen mozgószínházakat, amelyeknek romboló hatásuk van érzékeny elméjükre. Az író a mozgóképszínházakat vádolja az ifjúkori bűnök jórészével és vádját nyomós bizonyítékokkal erősíti. Tagadhatatlan, hogy a mozgóképek a jó és rossz tettek irányítására hatalmas befolyást gyakorolnak és ezért nem volna szabad azok kezelését teljesen pénzkereső vállalatokra bizni, mindennemű felügyelet nélkül. Nemcsak a képek maguk hatnak a fiatalságra, hanem az a vágy, hogy pénzt szerezzenek a mozik látogatására, gyakran tolvajlásához vezet.

A szülők tehetetlensége vagy nemtörődömsége, az ifjúkori bűnösség bő forrásává válik. A gyermekek szófogadatlansága és a szülők iránti tisztelet és engedelmesség megtagadása a gyermekeknek gyakran túlműveltségéből és a szülőkénel nagyobb iskolázottságától folyik. A szülők nem hajlandók a gyermekeket testi fenytéssel illetni. Ezért az író azt ajánlja, hogy a szülőket nagyobb mértékben tegyék felelőssé jogilag gyermekeik rossz cselekedeteiért, mert ez arra ösztökölné őket, hogy gyermekeiket szigorúbb ellenőrzés alatt tartásák. A bűnösség iránti hajlam a legerősebben a 12 éves gyermekeknél mutatkozik,

e kor után a fiúknál a büntettek száma esik, míg a lányoknál a szám az iskolakoron át fokozatosan emelkedik. A fiúk büntetetei között a tolvajlás áll legelől, ezután a betörés következik és bebizonyított dolog, hogy e büntettek nagy hányada szervezett bandák által követtetik el. Egy ilyen szervezett bandában, amelynek célja lopás volt, színes szalagot hordott gomblyukában az a fiú, aki a héten a legtöbb lopást követte el. Tipikus heti zsákmány aranyszopókás cigarettákból és gyümölcsből állt.

Az író kimutatja, hogy a baj főoka sokkal mélyebben fekszik. A gyermek természetének helytelen irányításában rejlik a hiba. A multban a gyermek lelkét azzal rontottuk el, hogy az eredendő bünt tulságosan hangsúlyoztuk és azt a sivár eredményt értük el, hogy nagy fontosságot tulajdonítottunk az elrettetés által elért fegyelemnek. A gyermek fület teletömtük »Ne tedd«-el. Talán van ennél jobb módszer? Talán van eredendő jóság, amely minden gyerekben szunnyadó érzésekre appellál? Mélyen és szunnyadva, ösztönök és ihletek nyugosznak, amelyek nemesek. Ezeket kell a helyes mederbe vezetni. Ugyanez ösztönök gyakran elfojtának és lassan elhalnak, vagy pedig rossz irányba terelődnek, mert vezető kéz híján a csirkefogóságba és ifjúkori bűnösségbe ragadják a fiatal lelket.

Sokan megegyeznek abban, hogy a cserkészmozgalom megszoríthatná a fiatalkori bűnösséget. Fiatalkori bűnösség gyakran atkból ered, hogy házon kívül a mozi kivételével nincs szórakozásuk. Ilyen fiuk számára szórakozóhelyeket kellene teremteni és ezeket örömmel karolnák fel, ha úgy volnának berendezve, hogy csakugyan mulatságot találnának bennük és nem javítóintézeteket

Azt ajánlják, hogy alapítsanak nagy klubokat a város különböző központjaiban és versenyjátékokat rendezzenek ezekkel kapcsolatban. Magukba kellene foglalniok mozgósínházat, tornatermet, korcsolyapályát, uszodát, munkatermet és buffet t.

Ezirányú kísérletek bebizonyították, hogy mily eredményeket érhetünk el a gyermekekkel; állami, községi és magán segítséget és pártolást várhatunk a költségek fedezésére.

Az író sajnálattal emlékszik meg arról, hogy az otthon és az iskola közötti kapocs oly laza és a közösség érzete az iskolákban is végtelenül gyenge. Erre nézve azt hiszi, hogy az »előljárók« rendszerét kellene kiterjeszteni. Igaz, hogy ez a rendszer fiatal vállakra nagy felelősséget hárít a rend és fegyelem fentartására nézve, de az összetartást erősíti és az önuralmat és irányítást fejleszti.

RAWNSLEY könyve gondolatébresztő és látjuk, mennyire szívén viseli a gyermekek sorsát. Azt a tényt, hogy a ma

gyermeke a holnap polgára, nem szabad elfelejteni. Magyarországon, ahol olyan fontos, hogy a különböző fajú és nyelvű népelemek között a közösség, a kölcsönös tisztelet és barátság eszméjét ápoljuk, azt hisszük, nem hangsúlyozhatjuk eléggé a fiatalok bűnösség kérdésének tanulmányozását és megoldását.

John T. Dempsey.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Damaschke Adolf előadása a harcos-otthonokról.

(1916. januárius 12-én a Nemzeti Museum disztermében egyesületünk meghívására dr. *Damaschke Adolf* tanár tartott előadást.)

Az előadást dr. TIMON ÁKOS igazgatónk a következő szavakkal vezette be:

»A világháború nagy eseményei már eddig is eléggé nyilvánvalóvá tették, hogy ezek az események a háború befejeztével, bármily kedvező legyen is az ránk nézve, egészen új és nagy feladatok elé fogják állítani a magyar államot és társadalmat.

Ezen feladatok közé tartozik első sorban a háborúban megrokkantokról, valamint a háborúban elesettek özvegyei és árváiról való gondoskodás. Ennek a gondoskodásnak többféle módozatai lehetnek, de az irányadó szempont mégis csak az lehet, hogy mindazok, akik a háború következtében biztos megélhetést nyújtó családi tűzhelyüket, otthonukat elvesztették, azt a háború után az állam vagy a társadalom támogatása mellett újból megszerezzhessék.

Továbbá kétségtelen az is, hogy a háború befejeztével oly intézményekről is kell gondoskodni, amelyek képesek lesznek gyorsan és sikeresen pótolni azt a nagy veszteséget, amelyet a világháború az emberi életben és a gazdasági javakban okozott. Gondoskodni kell tehát a testileg és erkölcsileg egészséges népszaporodásról és ezzel kapcsolatosan egyfelől a véderő gyarapításáról, másfelől a hazai föld termelő erejének fokozásáról.

Ebből a szempontból kiváló jelentőséggel bír a visszavándorlás és telepítés és a beltelepítés kérdésének célszerű megoldása. Amerikába szakadt testvéreink visszatelepítése

által kell fokozni a magyar állam és társadalom culturális és gazdasági erejét, valamint előmozdítani a magyar állam népességének gyorsabb ütemben való szaporodását.

Mindezen nagy feladatok megoldásának előfeltétele, főleg minálunk Magyarországon, mint agicultur államban, egy helyes és czélszerű birtokpolitikának megállapítása, mely lehetővé tegye, hogy mindenféle üzérkedés kizárásával az állam vagy a községek és más közületek támogatása mellett minél többen a visszatért harczosok vagy visszavándorlók közül önálló házi tűzhely és gazdasági élet alapításához és folytatásához juthassanak.

Hatalmas szövetségesünk, Németország, e tekintetben is jó példával jár előttünk; ott máris erőteljes mozgalom indult meg a Deutscher Bund für Bodenreform vezetése mellett egy ilyen újabb irányú birtokpolitika inaugurálására, melynek feladata lenne a »Harczos otthonoknak« törvényhozás útján való létesítése.

Ennek a nagyjelentőségű mozgalomnak a »Harczos otthonok«, vagy mint a németek nevezik Kriegerheimstätten létesítésére irányuló törekvéseknek megismertetése végett jött körünkbe Damaschke Adolf úr, a Deutscher Bund für Bodenreform nagynevű elnöke. A legmelegebben üdvözlöm őt a Magyar Társadalomtudományi Egyesületünk nevében és felkérem előadásának megtartására.

Ezután dr. DAMASCHKE ADOLF az alábbi eszmemenetű előadást tartotta:

A mai nagy világháborúban a középeurópai nemzetek fiainak színe-java kockáztatja naponként életét. E harc a haza földjéért folyik és úgy annak kimenetelére, mint pedig az azután bekövetkezendő állapotok alakulására döntő befolyással lesz az a körülmény, hogy a harczoló hősök várhatnak-e békés és biztos megélhetést ígérő otthont a haza földjén. A harczoló csapatok lelki világára nem közömbös az a gondolat, hogy mi vár rájuk otthon, számíthatnak-e egy darabra a haza földjéből, ha a háborúból fáradtan és jó részben legalább is egy időre munkaképességükben is megcsökkenve térnek haza. Ennek felismerése vezette a nagy hadvezért, Hindenburgot, amidőn 1915. szept. havában a német birodalmi kancellárhoz intézett irásában megemlékezik arról a buzdító hatásról, melyet a harczosok azon reményből meríthetnek, hogy hazatérve a háborúból honi földön új otthonra számíthatnak.

De nemcsak a háború kimenetelére van nagy befolyása a fentjelzett körülménynek, hanem attól fog függni az is, hogy milyenek lesznek az állapotok, ha a harczoló csapatok hazatérnek és ismét a békés foglalkozásokba lesznek átvezetendők. Nehéz idők lesznek ezek, melyeknek nagyobb ellen-

tetek nélkül való lefolyását jól elő kell készíteni. A harcosoknak békés polgárokká való átalakítása nehéz feladat lesz, mert a rendszeres munkától elszokva és megduzzadt öntudattal fognak hazatérni, úgy, hogy nagy ellensúlyra lesz szükség, hogy zavarok elő ne álljanak. Az átmenet a hosszszas katonaeletről a polgári életbe simán csak akkor mehet végbe, ha az otthoni állapotok nem fogják a hazatérőkben a keserűség érzetét felkelteni a megélhetés nehézségei által. Ha a hazatérő katonák családjaikat nyomorban találják és sem maguk, sem családjuk számára nem találnak menedéket, hol a háború fáradalmait kipihenhették, akkor súlyos idők fognak bekövetkezni és a béke első éveiben is nehéz küzdelmeknek fogunk elébe nézni, melyek pedig annál szomorubbak lesznek, mert nem két ellenség, hanem ugyanazon nemzet fiai fognak egymással szemben állani.

Németországon e téren szomorú tapasztalatokat tettek. Amidőn 1870/71-ki francia háborúból a német katonák hazatértek, 10.000 maradt közülük lakás nélkül. A sedani hősöknek barrikád-harcokat kellett vívniok és azon elégedetlenségnek, amelyet a hazatérő seregekben az otthoni állapotok keltettek, a socialdemokratia megerősödése lett a következménye. A német-francia háború árnyékában sarjadzó elégedetlenség lett a következő időszakban csirája a socialdemokratia térhódításának, mely bizalmatlan maradt a győzelmes háború intézőivel szemben még akkor is, amidőn Bismarck a munkásvédelem talajára lépett. Ennyire mélyreható volt az elkeseredés, melyet a harcz fáradalmaiból hazatérők éreztek, amidőn a haza azzal jutalmazta életük kockáztatását, hogy otthon a legnagyobb nehézségekkel kellett anyagi életük biztosításáért küzdeniök.

Ha a mai óriási harczból hazatérő katonák is úgy fognak csalódni, mint ahogyan csalódtak a német katonák az 1870/71-ki háború után, akkor ennek még sokkal súlyosabb következményei lesznek. Azok az óriási és széles néprétegek, amelyek ma mozgósítva vannak, elkeseredésükben és haragjukban sokkal tovább fognak menni, mint a német-francia háború hősei. Azt sem szabad felejtenuk, hogy az a hosszú távollét, a veszélynek, szenvedéseknek és nélkülözéseknek az a hosszú sorozata, amely a mostani világháború után hazatérő katonák emlékében élni fog, követeléseiket is jelentékenyen fokozni fogja. Annyi áldozat után, amilyent a mai háború követel résztvevőitől, még sokkal inkább fogják magukat azok a békés otthon birására jogosultaknak tartani, mint az eddigi, a ma dulóhoz képest kisméretű háborúk hazatérő harcosai.

A világháború kitörése előtt Németországban már béke idején sem voltak már igazán békések az állapotok; az osz-

tályküzdelmek hullámai magasra csaptak és az oka ennek az volt, hogy a nép széles rétegei vannak a föld birásából kizárva. Így van ez más országokban is. A hazatérő harcosok felkeltett szenvedélyei ez osztályküzdelem hullámaint még egészen más méretekben fogja korbácsolni, ha nem találnak e téren jelentékeny megjavított állapotokat.

Az elégedetlenség legbiztosabb ellenszere a föld birása, éppen úgy, mint ahogy az elégedetlenség főforrása széles rétegeknek a föld birásából való kizárása. Ha sikerül a hazatérő harcosok előtt megnyitni az utat a békés otthon megszerzésére, akkor nincs mit féljünk elégedetlenségtől és akkor simán fog végbe menni a hazatérő katonák elhelyezkedése a polgári életben. Aki békés otthonra talál, teljesen annak varázs-körébe ke ül és nem fogja a békétlen elemek számát szaporítani.

Az állapotok ezen megjavítását legelső sorban az úgynevezett harcos-otthonok alapításától lehet várni. Ezek alatt olyan házat vagy földbirtokot kell érteni, amely a házhelymentesítés mintájára különös védelemben részesülve, csakis hazatérő katonák, azok özvegyei, árvái javára létesül és az élvezeti joggal szemben bizonyos kötöttségben marad. A harcos-otthonok, minthogy céljuk egyrésről a jövődő védképesség emelése érdekében erőteljes nemzedék nevelése, másrésről pedig az ország termelésének előmozdítása, közjelleggel bírnak és létesítésük is visszaélések kizárása végett az államra, községi kötelekekre vagy ezektől feljogosítandó alapítványokra szorítandó. Ezen alapító hatóságok meghatározott eljárás betartásával kötelesek az ily otthonok létesítését eszközölni. A háborúban megrokkantak, az ilyenek özvegyei, árvái, továbbá, sokgyermekű családok az ilyen otthonok alapításánál előnyben részesítendők. Mindent meg kell továbbá tenni, hogy azok tényleg az így telepített családok felvirágzásához és gazdasági megerősödéséhez vezessenek és hogy élelmes üzerek az ily telepek előnyeit ne tudják a maguk céljaira felhasználni. A harcos-otthon ezen minősége éppen ezért a telekkönyvben is feltüntetendő.

Kétféle alakban lehet ily harcosotthonokat létesíteni. Az egyik a pusztá házbirtok. Ennek sem szabad oly módon létesülnie, hogy pusztán lakást nyer a házhelynek a birtokosa, hanem kis kerttel kapcsolatban kell az otthonokat létesíteni, mely kerti foglalkozásra és legalább is a házi szükséglet fedezésére nyújt módot. Nagyobb jelentőségűek a gazdálkodó telepek. Ezek a mezőgazdasági termelés előmozdítása és így az összlakosság ellátása szempontjából nyernek nagy fontosságot. Szép kerestet biztosítanak a telek tulajdonosának és az által annak elejét veszik, hogy az összesség terhére essék a hazatérő és régi foglalkozásban elhelyezésre nem számítható emberek nagy része. Teher helyett áldást és gazdaságot

fognak ezek az elemek mindenfelé árasztani. A termelés fokozásának ez a titka és csakis ily módon, ha széles rétegek közvetlen érdekét fűzzük a termelés kiterjesztéséhez, fog az igazán jelentékeny mértékben megtörténni.

Ahhoz, hogy igazán eredményes legyen a harczos-otthonok létesítése, meghatározott szempontok szerint kell ennek történnie. Mindenekelőtt az így letelepített egyéneknek a telek tulajdonba adandó át és ezt a tulajdont azután minden olyan terheléstől meg kell óvni, amely annak lényegével ellenkezik. Éppen ezért nem szabad megengedni, hogy más terhet kebelezzenek be ilyen földbirtokra, mint amilyenek azok, melyek a czélszerű építkezésekhez és a föld javítására szükségesek. Minden más terhelés bejegyzését a telekkönyvbe el kell tiltani. A harczos-otthonokra általában csak törlesztéses járadékkölcsönt szabad megengedni, amint hogy mindenképpen arra kell törekedni hogy azok, akiket az állam ily módon földhöz segít, abból tényleg meg is élhessenek. Természetes, hogy az ily birtokok elárverezését ki kell zárni. A birtok osztatlan fentartása is fontos, mert az elaprózás tudvalevőleg a józan gazdálkodás legnagyobb akadályá.

Sokan lesznek, akik mindezt helyeslik és minden tekintetben rokonszenveznek a harczos otthonok létesítésével, de hiu ábrándozásnak tartják a tervet, mert azt hiszik, hogy a megvalósításnak legyőzhetetlen nehézségei vannak. Nem szabad ily kicsinyhitűnek lenni, hanem komolyan szembe kell nézni a teladattal és akkor meg fogjuk látni, hogy e terv igenis megoldható és hogy a megoldás nem is olyan nehéz, mint ahogyan első pillanatban látszik.

Azok, akik aprólékos aggályokat táplálnak a harczos otthonok tervének megoldásával szemben, azt mondják először is, hogy e kérdés megoldása óriási összegeket igényel és hogy akkor, amidőn a háboru már úgy is szörnyű összegeket emésztett fel, nem lesz lehetséges azokat előteremteni. Amidőn LIST FRIGYES-nek a közlekedési hálózat kiépítése érdekében való sürgetéseire azt hozták fel, hogy nincs pénz vasutak építésére, LIST azt válaszolta, hogy a vasutakat nem pénzből, hanem vasból, fából és egyebekből építik. Ennek kell eszünkbe jutnia most is. Közgazdaságunk a pusztá pénzgazdaság békóit már lerázta és a hitelgazdaságnak éppen az az előnye, hogy az időbeli incongruentiákat pénzkészlet és pénzszükséglet között kiegyenlíteni képes. A hitelhez kell fordulnunk és meg lesz a szükséges pénz. A német birodalomnak hitel útján kell előteremtenie azokat az összegeket, amelyeket a harczos otthonok építésére és berendezésére rendelkezésre bocsát. Körülbelül 500,000.000 márka pénztári jegy kibocsátása lehetővé tenné a kérdés megoldását. Ha a nagy pénzüintézetek nyereségeinek egy részét ezen törlesztések szolgálatába állítjuk,

akkor az elég gyorsan megtörténik. Azt természetesen meg kell követelni, hogy a telepes a magából is áldozzon valamit; legalább is az építési költségek 10⁰/o-át sajátjából kell fedeznie, hogy kellőleg érdekelve legyen a gazdasági eredményben. Ez irányban is erősen segítségére lehet az állam az által, hogy a rokkant katonák rokkantjáradékát tőkésítve rendelkezésre bocsátja e célra.

Amint indokolatlan és helyt nem álló az az akadály, melyet abban keresnek, hogy a harcos otthonok építésére nem fog pénz rendelkezésre állani, éppen úgy az is alaptalan, hogy a szükséges földterület fog hiányozni. Igaz, a földet nem lehet, mint a pénzt hitellel pótolni, de hát ezt a földet a paragon heverő földekből és a csatornák mentén a parton 1 km.²-en elterülő földcsikokból elő lehet teremteni. A csatornák építésével a partmenti területek értéke 4–5-szörösen is emelkedik. Az ezen emelkedésből származó haszon helyébe méltán követelheti az állam az ily nagy időkbén, amidőn a földtermékeknek úgylis oly magas ára van, hogy a partmenti birtokosok a birtokuk egy-egy földsávját e nagy cél érdekében rendelkezésre bocsássák. Ha 1,000.000 hazatérő harcost akarunk saját otthonhoz juttatni, akkor, ha mindegyiknek a porosz kertbirtokok mintájára 1250 m.²-t kívánunk rendelkezésre bocsátani, összesen 1250 km.² terület szükségeltetnék csak, ami Keletporoszország területének csupán egy 30-ad részének felel meg.

Ha ily világításban nézzük a harcos otthonok létesítésének tervét, akkor nem lehetnek aggályaink annak kivihetőségével szemben. Nagyszabásu terveket nem szabad a kicsinyesség szűk látóköréből megítélni; de hiszen kicsinyes szempontok soha sem ellenkeztek jobban a kor szellemével, mint ma, amidőn egy nagy világeseményvel kapcsolatos feladatok megoldásával állunk szemben. A német nép egy része átértette ezt, midőn a »Bund Deutscher Bodenreformer« felhívására 1915. márcz. 30-án felállított »Hauptausschuss für Kriegerheimstätten«-hez lelkesedéssel egymásután csatlakoztak a többi egyesületek, úgy, hogy egy év alatt több mint 2700 egyesület csatlakozott e mozgalomhoz. Sietett a mozgalom nagyjelentőségű hazafias feladatát méltányolva a német városok szövetsége is csatlakozni, melyben 761 város van képviselve. Ily széleskörű érdeklődés és hazafias lendület mellett nem lesz lehetetlen e nagy feladat megoldása, mely nemcsak a háboru okozta sebeket fogja, amennyire lehet, behegeszteni, hanem boldogabb állapotok, az osztályok közötti megértés biztosabb alapját fogja megteremteni, mint amilyenek a háboru előtti korszakban uralkodtak, midőn éppen széles rétegeknek a föld birtokából kizárása a bizalmatlanságot és elégedetlenséget táplálta.

Ezután DR. TIMON ÁKOS igazgató a következőkben köszönte meg az előadást:

»Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Azt hiszem, hogy mindnyájunk közös érzelmét tolmácsolom, midőn DAMASCHKE ADOLF úrnak ezen felette érdekes, értékes és beható tanulmányokra valló előadásáért legőszintébb hálás köszönetemet nyilvánítom. DAMASCHKE ADOLF úr kitűnő előadásában számos oly új eszmével és törekvéssel ismertetett meg bennünket, amelyekkel a háború befejeztével nekünk is, a magyar államnak és társadalomnak is behatóan foglalkozni kell és törekednünk kell arra, hogy ezek az új eszmék és intézmények a mi különleges viszonyainkhoz alkalmazva szintén megvalósíthatók és ezáltal a háború okozta káros hatások megszüntethetők vagy legalább enyhíthetők legyenek.

E tekintetben a magyar vonatkozások szempontjából DAMASCHKE úr most hallott előadására GIESSWEIN SÁNDOR ő méltósága, egyesületünk socialis osztályának elnöke fogja rövid észrevételeit megtenni.«

GIESSWEIN SÁNDOR a következőket fejtette ki:

A társadalmi és gazdasági fejlődéssel felvetődő problémák tudomásul vétele és céltudatos megoldásának megkísérlése elől el nem zárkozhatunk. A problémák létezését elhanyagolásuk meg nem szünteti, megoldásukat azonban könnyen forradalmi útra tereli.

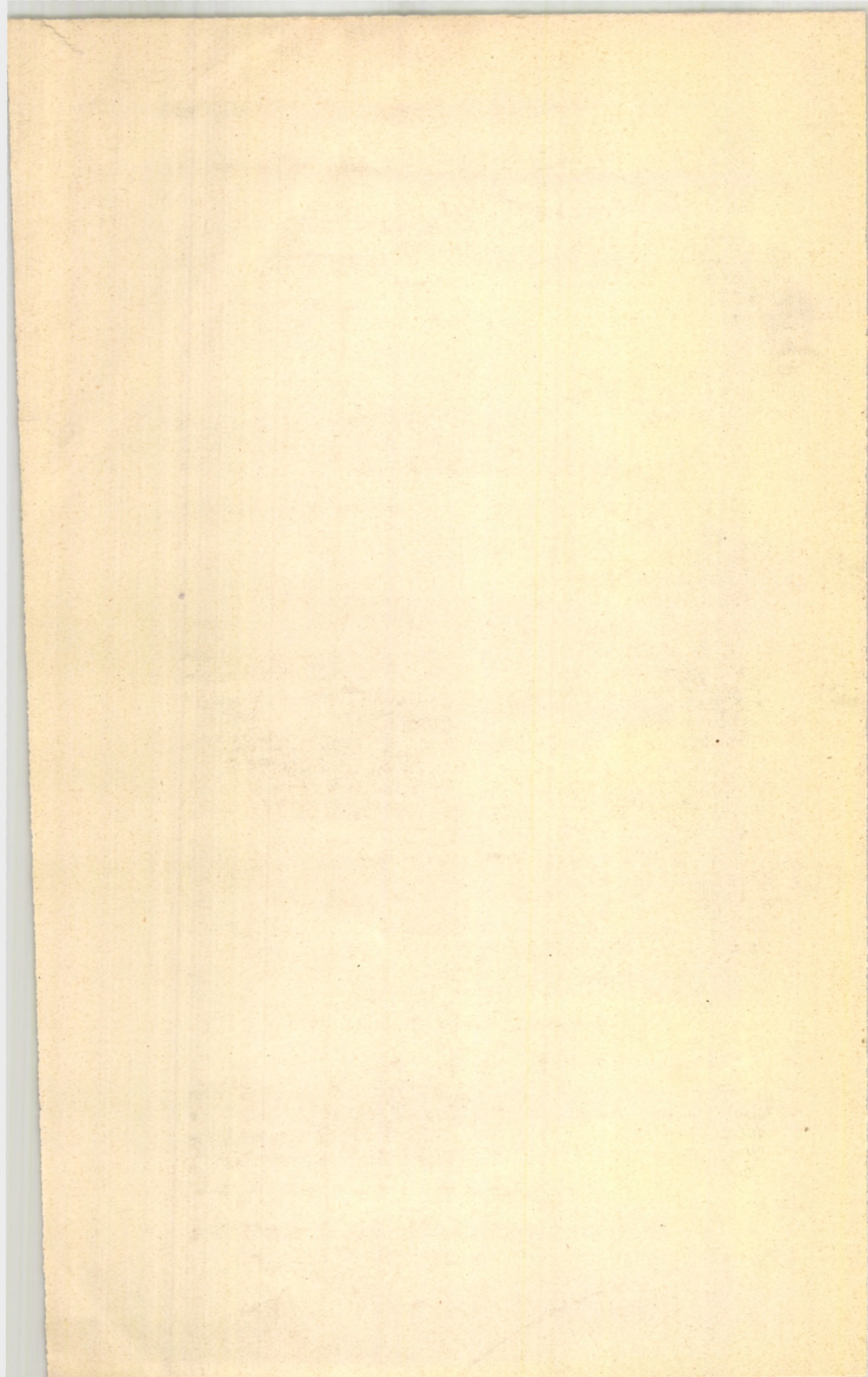
Ilyen probléma jelenleg a földbirtokjog rendezésének kérdése, röviden a földreform is. Ha a birtoklási és örökösödési jog újjá alkotása a háború előtt kívánatos volt, úgy az most éppenség elodázhatlan. Annak jelen formája teszi lehetővé a telek-spekulációt, idézi elő a kivándorlást, alapja az egyke-rendszernek, oka a lakásinségnek és az azzal kapcsolatos minden bajnak.

A kérdés fontosságát felismerve, Németországban már a háború előtt is mozgalom indult meg a földreform érdekében; a háború alatt feladatainak köre a harczos-otthonok létesítésében bővült. A Bodenreformerek szellemi vezetője DAMASCHKE ADOLF illustris előadónk, kinek Bodenreform című munkája 11. kiadást érve, 50 ezer példányban forog köz-kézen.

Mi sem elégedhetünk meg caritativ adományokkal, ha arról van szó, hogy harczosainkat, özvegyeiket, árváikat föld-höz juttassuk. Gyökeresen át kell alakítanunk birtokviszo-nyainkat és ez egészségesen és fejlődésre képesen megválto-zott birtokviszonyok keretébe kell beilleszteni a harczos-otthonok intézményét, mely intézményt annak idején nálunk már KOSSUTH LAJOS is óhajtott.

Az ülést DR. TIMON ÁKOS következő szavai rekesztették be:

»Midőn most GIESSWEIN SÁNDOR igen tisztelt tagtársunk magas szárnyalású és eszmékben gazdag felszólalásáért hálás köszönetemet nyilvánítanám, abban a reményben zárom be ezen nevezetes ülésünket, hogy az itt hallott eszmék és törekvések minél szélesebb körben fognak visszhangra találni és a győzelmes háború után a magyar nemzet eszmékben, intézményekben gazdagodva és megifjodva fogja folytatni az európai államok sorában azt a világtörténeti hivatását, melyet a jelen világháborúban oly fényesen igazolt, ragaszkodván hűségesen ezeréves alkotmányához, nemzeti individualitásához és állami önállóságához, függetlenségéhez.«

A Magyar Társadalomtudományi Szemlében tanulmányo-
kat tettek közzé:

- Alexy Lajos*, közgazdasági író.
Gróf Andrássy Gyula, ny. minister.
Anet Claud, francia író.
Angyal Pál, egyetemi tanár.
Apáthy István, egyetemi tanár.
Balás Károly, jogakadémiai tanár.
Bálint Imre, min. oszt.-tanácsos.
Balogh Jenő, igazságügyi minister.
Barabás Endre, igazgató.
Bartók György, tanár.
Bud János, min. titkár.
Buday László, min. oszt.-tanácsos.
Buza László, jogakadémiai tanár.
Chyzer Béla, Máv. felügyelő.
Csekey István jogakadémiai tanár.
Czettler Jenő, ministeri s. titkár.
Dánér István, ministeri fogalmazó.
Dékány István, jogakadémiai tanár.
Doteschall Alfréd, egyet. tanár.
Eöttévényi Nagy Olivér, jogakad.
tanár.
Iffy Erődi Béla, a sociális főiskolai
telep igazgatója.
Erődi Tihamér, törv. jegyző.
Farkas Pál, orsz. képviselő.
Ferdinandy Geyza, minist. tanácsos,
egyet. rk. tanár.
Ferdinandy Gyula, jogakadémiai
ny. r. tanár.
Ferenczy József, műegyetemi tanár.
Fráter Aladár, hirlapíró.
Gaal Jenő, főrendiházi tag, műegye-
temi tanár.
Gárdonyi Albert, főv. könyvtárnok.
Gáthy Bálint, kir. ügyész.
Géber Antal, ministeri s. titkár.
Geőcze Sarolta, igazgatónő.
G'esswein Sándor, kanonok.
Gidófalvy István, kir. közjegyző.
Gineverné Győry Ilona, író.
Gyulay Lajos, ministeri fogalmazó.
Heller Erik, albiró.
Heller Farkas, műegyet. rk. tanár.
Hornyánszky Gyula, egyet. tanár.
Imre József, egyetemi tanár.
Imre Sándor, egyet. m.-tanár.
Irk Albert, egyet. m.-tanár.
Jancsó Benedek, igazgató.
Jankulov Boriszláv, tanár.
Kármán Elemér, ügyész.
Kenedi Géza, író.
Kenessey Béla püspök.
Kenéz Béla, egyetemi tanár.
Kérészy Zoltán, jogak. igazgató.
Kiss Géza, jogak. tanár.
Kiss Ödön, tanár.
Kohányi Gyula, s.-tanfelügyelő.
Kovács Alajos, ministeri titkár.
Kováts J. István, lelkész.
Krisztics Sándor, könyvtárnok.
Lechner László, tanár.
Lendvay Miklós, vm. főjegyző.
Marczali Henrik, egyetemi tanár.
Márki Sándor, egyetemi tanár.
Mattyasovszky Miklós, min. oszt.-
tanácsos, egyet. m.-tanár.
Nagy Dénes, tanár.
Nagy László, tanár.
Nagyiványi Fekete Gyula, táblabíró.
Németh József, min. oszt. tanácsos.
Neubauer Ferencz, ügyvéd.
Okolicsányi-Kuthy Dezső, egyetemi
m.-tanár.
Pach Henrik, orvos.
Palágyi Menyhért, egyet. m.-tanár.
Paizs Lajos, tanár.
Pap Géza, min. oszt.-tanácsos.
Petheő Kálmán, min. fogalmazó
Prohászka Ottokár, püspök.
Réz Mihály, egyetemi tanár.
Schneller István, egyetemi tanár.
Sigmond Andor, jogakad. tanár.
Sóvári Schneider Sándor.
Steinecker Ferencz, min. s. titkár.
Steiner Gyula, vm. jegyző.
Szász Zsombor, orsz. képviselő.
Szeberényi Lajos, lelkész.
Székely György, egyetemi m. tanár.
Szemenyei Kornél, aligazgató.
Szentirmay Imre, képezdei tanár.
Szentiványi Ferencz, árvaszéki üln.
Szítnyay Elek, tanár
Tábori Kornél, hirlapíró.
Torkos László, tanár.
Tóth Dezső.
Vágó János.
Varga Béla tanár.
Varró István, kamarai fogalmazó.
Vályi Bódog, tanár.
Zsilinszky Mihály, ny. államtitkár.
Zsoldos Benő, járásbíró.

Kérjük tagtársainkat lakcímváltozásuknak az egyesület titkárságával való szives közlésére. Erre, valamint egyéb egyesületi ügyekre vonatkozó értesítések az egyesület titkárságának címére (Kir. József Műegyetem közgazdasági seminariuma, I., Gellérttér 4. sz.) küldendők.